فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ

تے اس تیں بڑو ظالم کونڑ وہے غو جہڑو اللہ تعالیٰ ور کوڑ مارے تے جسویلے سچی گل

بِالصِّدْقِ اِذْ جَآءَهٗ ؕ اَلَيْسَ فِيْ جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكٰفِرِيْنَ ﴿۳۲﴾

اس غے کوئے آوے وہ اس ناں چھوٹھی کہہ دئے؛ کیوں! اساں کافراں غوٹھکانوں جہنم نیہنہ ہے!

وَالَّذِيْ جَآءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهٖٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ

تے ویہہ شخص جہڑا سچائی لے غے آیا تے جنھاں نے اس ناں سچ منیوں یہ ہی لوک

الْمُتَّقُوْنَ ﴿۳۳﴾ لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ ذٰلِكَ جَزٰٓؤُا

پرہیز گار ہیں؛ انھاں واسطے انھاں غا رب کوئے وہ سب کجھ ہے جہڑو ویہہ چاہویں غا نیکو کاراں غی

الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۳۴﴾ لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ عَنْهُمْ اَسْوَاَ الَّذِيْ عَمِلُوْا

یاہی جزا ہے؛ تانجے اللہ تعالیٰ انھاں تیں انھاں غیں ویہہ برائیں دور کردئے جہڑیں انھاں نے کیں

وَيَجْزِيَهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ الَّذِيْ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۳۵﴾

تے جہڑا نیک کم ویہہ کرتا رہیا انھاں غو انھاں ناں بدلو دئے؛

اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهٗ ؕ وَيُخَوِّفُوْنَكَ بِالَّذِيْنَ مِنْ

کیوں! اللہ تعالیٰ اپنّاں بندہ واسطے کافی نیہنہ؛ تے (اے نبیؐ) یہ تمنّاں انھاں تیں ڈرانویں جہڑا اس تیں

دُوْنِهٖ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿۳۶﴾ وَمَنْ

علاوہ ہیں، تے جس ناں اللہ گمراہ کردئے اس ناں کوئے ہدایت دینڑ آلو نیہنہ؛ تے جس ناں

يَّهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ مُّضِلٍّ ؕ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيْزٍ

اللہ تعالیٰ ہدایت دیدئے اس ناں کوئے گمراہ کرن آلو نیہنہ کیوں! اللہ تعالیٰ زبردست (تے)

ذِي انْتِقَامٍ ﴿۳۷﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ

سزا دینڑ آلو نیہنہ (۱۱) تے جیکدے تم انھاں ناں پچھیں جے اسمان تے زمین کس نے

وَالْاَرْضَ لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ ؕ قُلْ اَفَرَءَيْتُمْ مَّا تَدْعُوْنَ

پیدا کیّا ہیں؟ یہ ضرور کیہنہ غا: اللہ تعالیٰ نے! (اے نبیؐ) تم فرمادیو: الا! دسوہاں! جنھاں غی تم اللہ ناں

(۱۱) مکہ غا مشرک رحمتِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم ناں تے صحابہء کرام ناں اپنّاں بُتاں تیں ڈرانویں ویں تھا جے تم مھاراں بتاں ناں سمجھتا ہی کجھ نیہنہ، سگوں تم انھاں غی برائی کریں ورتمنّاں پتو نیہنہ یہ کتنی کرامت آلیں ہستی ہیں، انھاں نے کتناں غا بیڑا ڈبویا تے کتناں غا تاریا ہیں؛ جیکدے تم باز نہ آیا تاں - نعوذ باللہ یہ تھارو بیڑو وی غرق کرچھوڑیں غا، اللہ تعالیٰ فرماوے انھاں ناں اتنوں وی پتو نیہنہ کہ جہڑو بندو اللہ غی حفاظت ماں چلیو جئے فر اس غی حفاظت واسطے وہ ہی سُدّ و ہو جئے تے فر دنیا غا سارا باطل معبود رل غے وی اس غو بالڑ ڈنگو نیہنہ کرسکتا، تے نہ ساری دنیا غی طاقت اس غو کجھ گما سکے اصل ماں یہ ساریں جہالت تے گمراہی آلیں گل ہیں جہڑیں پُرانا کافر وی کہتا رہیا ہیں۔ کیونجے جس غا جاہل پونڑا غی وجہ تیں اللہ اس ناں گمراہ کرچھوڑے فر اس ناں کوئے سِدّا رستہ ور نیہنہ لاسکتو۔

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِيَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ

چھوڑ غے عبادت کریں، جیکدے اللہ تعالیٰ منّاں کائے تکلیف دیݨی چاہوے تے کیوں ! ویہہ

كٰشِفٰتُ ضُرِّهٖٓ اَوْ اَرَادَنِيْ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكٰتُ

اس تکلیف ناں دور کر سکیں ؟ یا (جے) وہ میرے ناݪ مہربانی کرنی چاہوے تاں ویہہ اس غی رحمت ناں

رَحْمَتِهٖ ؕ قُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ ؕ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ﴿۳۸﴾

روک سکیں ؟ تم فرمادیو : منّاں اللہ تعالیٰ ہی کافی ہے ، توکل کرن آݪا اسے ور توکل کریں ؛

قُلْ يٰقَوْمِ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّيْ عَامِلٌ ۚ فَسَوْفَ

تم فرمادیو: اے میری قوم غیو لوکو! تم اپݨی جگہ کم کرتا رُہو! ہوں وی (اپݨی جگہ) کر رہیو ہوں فر تمنّاں تاوݪاں

تَعْلَمُوْنَ ﴿۳۹﴾ مَنْ يَّاْتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ

ہی پتو لگ جئے غو ؛ جے کس ور وہ عذاب آوے جہڑ و اس ناں ذلیل کر چھوڑے ؛ تے کس ور سدا رہݨ

عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿۴۰﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ لِلنَّاسِ

آݪو عذاب آپوے (اے نبیؐ) ہم نے لوکاں واسطے تھارا ور یقیناً برحق کتاب نازل

بِالْحَقِّ ۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا

کردتی ہے ہݨ جہڑ و ہدایت ور آوے غو وہ اپݨاں ہی فائدہ واسطے آوے غو، تے جہڑ و گمراہ ہو جئے غو وہ یقیناً

يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ﴿۴۱﴾ اَللّٰهُ يَتَوَفَّى

اپݨوں ہی نقصان کرے غو تے تم انھاں غا ذمہ وار نیہنہ ؛ اللہ تعالیٰ ہی روحاں ناں

الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا ۚ فَيُمْسِكُ

انھاں غی موت غے وقت تے جنھاں غی موت نیہنہ آئی انھاں ناں ان غی نیند غے وقت قبضہ ماں لے لئے فر جس ور اس نے

الَّتِيْ قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى

موت غو فیصلو کر دتو وہے اس ناں تے روک لئے اور دوجی (روحاں) ناں اک متھیا وا وقت توڑی

اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۴۲﴾

چھوڑ دئے بلاشبہ اس ماں سوچݨ سمجھݨ آݪاں واسطے بڑیں نشاݨیں ہیں (۱۲)

(۱۲) یعنی انساناں ناں اپݨاں مالک تیں غفلت اور تکبر تے کہمنڈ کس را سوبے، جدکہ ہر ایکݨ جاݨ آݪی چیز غی جاݨ ہر ویݪے اللہ تعالیٰ غا قبضہ ماں رہ، جس غو اک چھوا تو جئو نقشو ہر انسان اپݨی نیند غے ویݪے ہر روز کر سکے! کہ اللہ نیند ماں ہر اک انسان غی روح غو اس غا جسم تیں اک حیثیت ناݪ تعلق کنی کر چھوڑے ، انساں ساہ تے لئے ور سُݨݨ ، سمجھݨ ، بولݨ ، دیکھݨ وغیرہ غیں طاقت ساہ ہوتاں کجھ کم نیہنہ کرتیں، فر نیند کُھلتاں ہی اللہ اس غا یہ احساس فر اس غا جسم ماں موڑ دیئے۔ تے جد اس غی زندگی غا ساہ پورا ہو جیں ، فر اک اسو تہاڑ و وی آوے کہ انسان غا یہ احساس اس غا وجود ماں واپس مُڑتا ہی نیہنہ بلکہ مکمل روح جسم تیں نکل جئے۔ اس غو مطلب یوہ ہے کہ انسان غو اک اک ساہ تے اس غی جاݨ اللہ تعالیٰ ہی غا قبضہ ماں ہے ، عقل آݪا جد اس ماں غور فکر کریں انھاں ناں اس ماں وی اللہ غی قدرت غیں بڑیں بڑیں نشاݨیں دسیں تے ویہہ اس تیں وی نصیحت حاصل کر لیں۔

أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُفَعَآءَ ۭ قُلْ أَوَلَوْ

کیوں ! انھاں نے اللہ تعالیٰ تیں علاوہ سفارشی منّ لیّا ہیں (اے نبیؐ) تم فرمادیو: کیوں ! پہانویں

كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْـًٔا وَّلَا يَعْقِلُونَ ﴿۴۳﴾ قُلْ لِّلّٰهِ

انھاں ناں کسے چیز غو اختیار نہ وہے تے نہ ہی انھاں ناں عقل وہے؛ تم فرمادیو: جے سفارش تے

الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا ۭ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۭ ثُمَّ

ساری اللہ تعالیٰ ہی غا اختیار ماں ہے، ساراں اسماناں تے زمین غی بادشاہی اسے غی ہے، فر

إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۴۴﴾ وَإِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ

تم اسّے غی بارگاہ ماں پیش کیّا جیں غا؛ تے جسویلے اک اللہ تعالیٰ غو ایکلاں ذکر کیّو جئے تاں ان لوکاں غا دل

قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۚ وَإِذَا ذُكِرَ

نفرت ناں کڑھن لگ جیں جہڑا آخرت ناں نیہنہ منتا ؛ تے جسویلے اللہ تیں سوا ہوراں

الَّذِينَ مِنْ دُونِهٖٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿۴۵﴾ قُلِ

غو ذکر کیّو جئے اسویلے یہ تدّے ہی خوش ہون لگ جیں (۱۳) (اے نبیؐ) تم فرمادیو :

اللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ عٰلِمَ الْغَيْبِ

اے اللہ اے اسماناں تے زمین غا پیدا کرن آلیا ! (اے) اولے باندے (سب کئیں) ناں

وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا

جانن آلیا ! توں ہی اپناں بنداں غے بشکار انھاں گلاں ماں فیصلو کرے غو جنھاں ماں ویہہ

فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿۴۶﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ

اختلاف کررہیا ہیں ؛ تے جیکدے ظالماں کولے وہ سب کجھ وہے جہڑو روئے زمین

جَمِيعًا وَّمِثْلَهٗ مَعَهٗ لَافْتَدَوْا بِهٖ مِنْ سُوٓءِ

ماں ہے تے اس غے نال اتنوں ہی ہوروی وہے تاں وی ویہہ قیامت غے تہاڑے بدترین عذاب تیں بچن

الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ وَبَدَا لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ

واسطے یوہ سب کجھ فدیا ماں دے دیں غا، تے انھاں واسطے اللہ غی طرفوں واہ چیز باندے آجئے غی

(۱۳) یعنی یہ مشرک کہن واسطے تے کیہنہ جے ہم اپنوں معبود اصل ماں اللہ تعالیٰ ہی ناں مناں باقی فرشتاں غی تے بزرگاں غی اور مورتیاں غی عبادت تے ہم بس اس گلوں کراں تانجے یہ اللہ تعالیٰ اگے سفارش کر غے مھارا کم بنا چھوڑیں، ورانھاں غا دل غی اصلی حالت غو تے اس ویلے پتو لگے جد انھاں غے سامنے اک ایکلا اللہ تعالیٰ غو ذکر کیو جئے، اس غی توحید بیان کی جئے۔ تے یاہ گل بیان کی جئے کہ ہر مصیبت تے پریشانی تیں بچان آلو، روزی، رغزار دین آلو مال دولت تے عزت ذلت غو مالک اور اولاد عطا کرن آلو بس وہ ہی اک اللہ تعالیٰ ہے وہ ہی عبادت غو مستحق ہے کوئے اس غو شریک نیہنہ، وہ ہی حاجت رواء تے مشکل کشاء ہے، بس جس ویلے اللہ تعالیٰ غی توحید آلیں یہ گل بیان کی جیں اس ویلے اندرو اندر ہی انھاں مشرکاں غا دل سڑن لگ جیں، دلاں ماں اگ لگ جے، اسی مجلس تیں انھاں غا دل تنگ ہو جیں بلکہ جد اللہ تعالیٰ غے نال نال یا اس ناں کنی کر غے انھاں غا باطل معبوداں غو ذکر کیو جئے انھاں غی چُھوٹھیں کرامت سنائیں جیں تے انھاں غی بزرگی بیان کی جئے۔ فر تے خوشی نال یہ پُھٹن لگ جیں، انھاں غا دل غی خوشی چہراں ورنجتی کدتی صاف دسن لگ جئے کیوں ! خدا غی خدائی ناں منن غو یوہ ہی مطلب ہے افسوس !! یہ گل عرب غاں مشرکاں ماں تھی ور یہ کتناں دُکھ غی گل ہے کہ اج کتناں ہی ناں غا مسلماناں غو وی یوہ ہی حال ہوتو جارہیو ہے، انھاں غے سامنے توحید غی خدا غی عظمت تے اس غی شان غی گل کرئے ! اللہ تعالیٰ غو اک ایکلاں عبادت غو مستحق ہونوں بیان کرئے تاں انھاں غا دل تنگ ہو جان لگ جیں انھاں ناں اسی مجلس ماں کجھ مزو ہی نیہنہ آتو بلکہ کئیں واری تے اسی گل کہن آلا ناں ولیاں غو منکر سگوں گستاخ کہہ دتو جئے۔ خیر یاہ کائے نویں گل نیہنہ اللہ غی توحید بیان کرن آلا ناں ولیاں غو گستاخ کہنوں بچ پرانی گل ہے مھاری (اہل سنت والجماعت غی) مشہور تفسیر روح المعانی ماں حضرت علامہ آلوسیؒ نے اپنوں اک قصو لکھیو ہے، جے میں اک بندو ڈھو جہڑو اپنی کسے مصیبت ماں کسے پراناں بزرگ ناں مدد واسطے پکار رہیو تھو، میں کہیو اللہ غیا بندیا ! توں اللہ تعالیٰ اگے دعا منگ کیونجے وہ آپ اپناں بارہ ماں فرماوے، (اے نبیؐ) جد تمناں میرا بندا میرا بارہ ماں پچھیں (تم فرمادیو) جے ہوں مچ نیڑے ہوں ہر ایکن دعا منگن آلا غی ہوں دعا قبول کروں جد وہ میرے اگے دعا منگے ! (سورت بقرہ آیت/۱۸۶) میری یہ گل سُن غے اس ناں سخت لہر چڑگئی تے بعد ماں لوکاں نے مناں دسیو جے وہ کہتو جئے تھو کہ یوہ ولیاں غو منکر ہے (تفسیر روح المعانی)

مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ (٤٧) وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا

جس غو انھاں ناں خیال وی نیہنہ ہوسیں ؛ تے انھاں غیں کھٹیاں غا پھیڑا نتیجا انھاں غے سامنٔے

كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ (٤٨)

آ جئیں غا تے جس (عذاب) غو ویہہ مخول بنانویں تھا وہ انھاں ناں کہیر لئے غو (۱۴)

فَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ

تے جسویلٔے انسان ور کائے مصیبت آوے وہ مھارے اگے دعا کرے فر جد ہم اس ناں اپٔنی طرفوں

نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ ۚ بَلْ

کائے نعمت عطا فرمادیاں تاں کہہ جے یاہ تے مٔناں میرا علم غی وجہ تیں لبھی ہے (نیہنہ) بلکہ

هِيَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (٤٩) قَدْ

یاہ تے ازمائش ہے ور مچ لوک جانٔتا نیہنہ ؛ انھاں لوکاں نے وی

قَالَهَا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا

یاہی گل کہئی تھی جھڑا انھاں تیں پہلاں تھا ، فر اُنھاں غی کھٹی وی اُنھاں غے کجھ

كَانُوا يَكْسِبُونَ (٥٠) فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۚ

کم نیہنہ آئی ؛ تے انھاں غی کھٹی غا پھیڑا نتیجا انھاں ور آپیا

وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ

تے جھڑا لوک انھاں بچوں ظالم ہیں انھاں ور انھاں غاں عملاں غو وبال

مَا كَسَبُوا ۙ وَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ (٥١) أَوَلَمْ يَعْلَمُوا

پینٔ ہی آنٔو ہے ، تے ویہہ مھارا قابو تیں باہر نیہنہ نکل سکتا ؛ کیوں ! انھاں ناں پتو نیہنہ ؛

أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ

جے اللہ تعالیٰ جس واسطے چاہوے روزی کھلی کردئے ، تے وہ ہی (جس واسطے چاہوے) تنگی کردئے

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٥٢) ع قُلْ ع ۵ ۲

یقیناً اس ماں ایمان آلاں واسطے بڑیں نشانٔیں ہیں (اے نبیؐ) تم فرمادیو :

(۱۴) یعنی یاہ کتناں بڑا تعجب غی گل ہے کہ خدا غی توحید جسی موٹیں موٹیں گلاں ماں وی اختلاف ہونٔ لگ گیو ہے ، بس خدایا ! توں ہی قیامت غے تہاڑے انھاں غے بشکار فیصلو فرمائیے۔ اگے قیامت غا تہاڑا غو کجھ نقشو ہے۔ جے وہ مُچ اوکھو تہاڑو وہے غو مشرکاں ظالماں غو تے یوہ حال وہے غو کہ جیکدے زمین غا سارا خزانہ وی انھاں کولٔے ویں غا تاں وی ویہہ انھاں ناں دے غے جان نیہنہ چھڑکا سکسیں۔ بلکہ انھاں غے سامنٔے وہ عذاب وہے غو جس غو دنیا ماں ویہہ خیال وی نیہنہ کرسکیں تھا۔ کیونجے انھاں غا پھیڑا کرتوت ہی عذاب بنٔ غے انھاں ناں اپٔناں کہیر اماں لے لیں غا۔

يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اَسْرَفُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوْا

اے میریو بندیو ! جنھاں نے اپنڑے اپر زیادتی کی ہے تم اللہ غی رحمت تیں

مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ جَمِيْعًا ؕ

نا امید نہ ہووؤ بلاشبہ اللہ تعالیٰ تے سارا ہی گناہ معاف کردئے ؛

اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿۵۳﴾ وَاَنِيْبُوْٓا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوْا

واقعہ ہی وہ بڑو بخشن آلو تے مہربان ہے (۱۵) تے تم اپنڑاں رب در متوجہ ہوجاؤ! تے اس غا فرمانبردار بنڑ

لَهٗ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُوْنَ ﴿۵۴﴾

جاؤ ! اس توں پہلاں کہ تھارا ور عذاب آپوے فر کدے تیں تھاری مدد وی نہ وہے ؛

وَاتَّبِعُوْٓا اَحْسَنَ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ

تے اس بہترین چیز ور چلو جہڑی تھارا رب غی طرفوں نازل ہوئی ہے اس توں پہلاں

اَنْ يَّاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَّاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ﴿۵۵﴾ ۙ

کہ تھارا ور چانڑ چک ہی عذاب آپوے ، تے تمناں پتو وی نہ لگے ؛

اَنْ تَقُوْلَ نَفْسٌ يّٰحَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُّ فِيْ

(کدے اسی گل نہ وہے) کہ کوئے آدمی کہنڑ لگے : اوہو! اس کوتاہی ور افسوس !جہڑی میں اللہ تعالیٰ

جَنْۢبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السّٰخِرِيْنَ ﴿۵۶﴾ ۙ اَوْ تَقُوْلَ

غا حق ماں کی ، تے ہوں مخول بنڑانڑ آلاں ماں ہی رہیو : یا کوئے یوں کہنڑ لگے کہ

لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰىنِيْ لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۵۷﴾ ۙ اَوْ تَقُوْلَ

جے اللہ تعالیٰ نے مناں ہدایت دتی وہے آ، تاں ہوں وی متقیاں ماں شامل ہوتو ؛ یا کوئے شخص

حِيْنَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِيْ كَرَّةً فَاَكُوْنَ

عذاب ناں دیکھ غے یوں کہہ کہ جے ہوں اک واری فر دنیا ماں جاسکتو تاں ہوں

مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۵۸﴾ بَلٰى قَدْ جَآءَتْكَ اٰيٰتِيْ

نیکو کاراں ماں ہوتو (اللہ فرماوے غو) آہو کیوں نیہنہ ! تیرے کوڑے تے میریں آیت پُج گئیں تھیں

(۱۵) اسلام انسان ناں خدا غی نافرمانی ور آخرت غا عذاب تیں تے ضرور ڈراوے ور وہ انسان ناں مایوس نیہنہ ہونڑ دیتو۔ اس آیت پاک ماں یا ہی گل بیان فرمائی جا رہئی ہے، جے اللہ تعالیٰ غاں بنداں ناں کسے حال ماں وی اللہ غی رحمت تیں مایوس نیہنہ ہونْوں چاہئے ! کسے نے پہانویں اپنڑے اپر کتنوں بڑو ظلم کیّو وہے، کفر شرک جسا بڑا بڑا گناہ کیّا ویں ور اللہ غی رحمت غو بوؤ ہر ویلے ہر ایکنڑ واسطے کھلّو ہے بس لوڑ اُس بُو آ ناں توبہ غے ذریعہ ٹھکورن غی ہے، مدتاں غو پاپی، گنہگار جس ویلے وی اس غا بو آ ور آ جئے، سچا دل ناں ہر ایکنڑ گناہ تیں توبہ کر غے اللہ غو بندو بنڑ غو تے اس غا دین ور عمل کرن غو عہد کر لئے اس غا پشلا سارا گناہ معاف ہو جیں، ہاں ! اللہ تعالیٰ تے اپنڑاں سارا حق معاف فرما دیئے ور بنداں غا جہڑا حق دبایا وا ویں، جہڑی کسے ور ظلم زیادتی کی وی وہے اس واسطے بنداں غا حق ادا کرناں وی ضروری ہیں۔ اس آیت ماں دراصل انھاں لوکاں واسطے خوش خبری ہے جہڑا لمی عمر توڑی گناہ کرتا رہینہ فر چھیکڑ جس ویلے اکھ اُگڑے اس ویلے سوچیں جے عمر تے ساری گناہ کرتاں گذر گئی ہُنڑ آخری عمر ماں توبہ کر غے کے لبھے غو! اساں بنداں ناں اللہ تعالیٰ خوش خبری سناوے جے میریو بندیو تم میرا بُوآ ور آ غے تے تکو! تم جد وی توبہ کر غے میری رحمت غو بوؤ ٹھکوریں غا یوہ تمناں کھلّو وو ہی لبھے غو، حضرت عبداللہ ابن عباسؓ اس آیت غو شانِ نزول بیان کرتان فرمانویں جے کجھ اسا لوک تھا جنھاں نے قتل کیا تھا تے بہت کیا تھا، اسے رابد کاری کی تے مُچ کی ! انھاں نے رحمتِ عالمﷺ اگے عرض کی جے حضرت تھارو دین تے بڑو سُہنْو ہے ور ہم نْے تے بڑا بڑا گناہ کیا وا ہیں ہُنڑ مسلمان وی ہو گیا، فر مھارا گناہ کس را معاف ویں غا، اس ور یاہ آیت نازل ہوئی تے انھاں ناں خوشخبری سنائی گئی جے اللہ مچ بخشن ہارو بے بہا مہربان ہے۔ بس لوڑ سچی توبہ غی ہے (بخاری ،قرطبی) ور اس غو یوہ مطلب وی نیہنہ کہ کوئے یاہ سوچ غے گناہ کرتو رہ جے چھیکڑ توبہ کرلئیوں غو، یاہ تے بہت بڑی نافرمانی بلکہ ٹہیٹھ پونْوں ہے، فر اس توبہ غو وقت وی موت تیں پہلاں پہلاں ہی ہے آخرت ماں افسوس کرن تے تلیں ملنڑ ناں کجھ نیہنہ لبھسیں اگلی چھ آیتاں ماں یا ہی گل بیان ہو رہئی ہے۔

فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٥٩﴾

فرتیں انھاں ناں چھوٹھیں کہیو : تے توں بڑو بن گیو اور توں کافراں ماں شامل رہیو (١٦)

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَى اللّٰهِ وُجُوْهُهُمْ

تے جھاں لوکاں نے (پلّے تیں بنا غے) اللہ تعالیٰ ورکوڑ ماریو تم قیامت غے تہاڑے دیکھیں غا کہ انھاں غا

مُّسْوَدَّةٌ ۭ اَلَيْسَ فِيْ جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿٦٠﴾

منہ کالاؔ ہو وا ویں غا ، کیوں ! تکبر کرن آلاں غو ٹھکانوں جہنم ماں نیہنہ ہے !

وَيُنَجِّي اللّٰهُ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ ۡ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوْۗءُ

تے جن لوکاں نے پرہیزگاری اختیار کی اللہ انھاں ناں انھاں غی کامیابی غی وجہ تیں نجات دیدئے غو؛ انھاں ورنہ تے کائے

وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۡ وَّهُوَ عَلٰي

پریشانی آوے غی ، تے نہ ویہہ غمگین ویں غا ؛ اللہ تعالیٰ ہر چیز ناں پیدا کرن آلو ہے تے وہ ہر

كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿٦٢﴾ لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ

اک چیز غو نگہبان ہے ؛ اسماناں غی تے زمین غی کنجیں اسّے غا قبضہ ماں ہیں

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ

تے جہڑا لوک اللہ تعالیٰ غیں آیتاں ناں نیہنہ منتا ویہہ ہی

الْخٰسِرُوْنَ ﴿٦٣﴾ ع قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَاْمُرُوْۗنِّىْٓ اَعْبُدُ اَيُّهَا

ع ٦ ١١ ٣

نقصان ماں ریہنہ غا (١٧) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: او جاہلو! کیوں! تم منّاں اللہ تعالیٰ تیں سوا کسے ہور غی عبادت

الْجٰهِلُوْنَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ اُوْحِيَ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ مِنْ

کرن واسطے کیہنہ ؛ تے یقیناً (اے نبیؐ) تھارے در وی تے تھاراتیں پہلاں (نبیاں) در وی یاہ وحی

قَبْلِكَ ۚ لَىِٕنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُوْنَنَّ مِنَ

کی گئی ہے، کہ جے تم نے شرک کی تاں تھارا سارا کیّا کرایا عمل برباد ہو جیں غا تے تم ضرور نقصان

الْخٰسِرِيْنَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿٦٦﴾

ماں جاپُویں غا ؛ بلکہ تم اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو ! تے شکر گذاراں ماں ہو جاوٗ (١٨)

(١٦) یعنی اللہ تعالیٰ در متوجہ ہونؔ تے توبہ کرن غو وقت وی موت توڑی ہی ہے تے موت غو کجھ پتو نیہنہ کد آ جئے، فر آخرت ماں تے انسان خوب روڑیا کرے غو تلیں ملے غو وراس ویلّے یہ سوٹھا کرنا اُس ناں کجھ کم نیہنہ آ سیں بلکہ یوہ جواب دتو جئے غو جے ہُنؔ روڑیا کانہہ واسطے کرے جد دنیا ماں تنّاں میریں آیت پڑھ غے سنائی جیں تھیں اس ویلّے تے توں انھاں ناں چھوٹھیں کہہ تھو اور اللہ غا حکماں غا مقابلہ ماں آ کڑے تھو، ات توڑی کہ تیرو ساہ وی اسے نافرمانی اور کفر ہی غی حالت ماں نکل گیو لہذا اج تناں افسوس کرن نالؔ کجھ نیہنہ لبھسیں۔

(١٧) یعنی قیامت غے تہاڑے جد ایمان تے کفر غو نمیڑو ہو جئے غو جد کافراں غا منہ ورکلخ چڑھی وی وہے غی اور انھاں واسطے جہنم غو فیصلو ہو جئے غو اور ایمان آلاؔ سارا کامیاب ہو جیں غا اس ویلّے ہر اک اپنؔی اکھاں نالؔ تک لئے غو جے واقعہ ہی زمین اسمان غو مالک اللہ ہی ہے اسے غا ہتھ ماں انھاں غو انتظام تے ساراں خزاناں غیں کنجیں ہیں فر سب تک لیں غا جے جھاں لوکاں نے اس غیں آیتاں غا مقابلہ ماں کفر کیو ، اس غی نافرمانی اور شرک کی ات توڑی جے اسے حالت ماں انھاں غی جان نکل گئی اور انھاں نے توبہ کر غے اس غی رحمت غو بوؔ نیہنہ ٹھکوریو ویہہ یقیناً ناکام، نامراد تے گھاٹا ماں ہی رہیا۔

(١٨) روایتاں ماں ہے جے مشرکاں نے رحمتِ عالم ﷺ ناں یاہ دعوت دتی تھی جے کجھ تم مھاراں معبوداں ناں من لیو یا مھاراں کجھ بڑاں بڑاں معبوداں ناں من لیو ہم تھارو دین من لیاں غا اس را مھاری تھاری صلاح ہو جئے غی (ابن کثیر وغیرہ) اسے غا جواب ماں یہ آیت نازل ہوئیں جے او جاہلو! تم یاہ کسی مانگ کریں! ہم غیر اللہ غی عبادت کس را کر سکاں حالانکہ شرک تے اتنوں بڑو جرم ہے کہ اللہ تعالیٰ نے رحمتِ عالم ﷺ در وی یاہ ہی وحی کی ہے تے حضرت تیں پہلاں نبیاں در وی یاہی وحی کی تھی کہ چارے قضاء نیں اک واسطے من لیو جیکدے شرک کوئے پیغمبر وی کرے- تاں اس غا سارا عمل برباد ہو جیں ، فر اتناں بڑا گناہ غی دعوت تم رحمتِ عالم ﷺ ناں کس را دیں! فر اللہ اپنّاں حبیب ﷺ غے مھاوے سارا موماناں ناں حکم دیئے جے تم تے بس صرف اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو کیونجے ساریں نعمت اسے نے عطا کی ہیں لہذا شکر وی اسے غو کرو۔

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ ۖ وَالْاَرْضُ جَمِيْعًا قَبْضَتُهٗ

تے انھانے اللہ تعالیٰ غی قدر نیہنہ کی، جس رااس غی قدر غو حق تھو، تے قیامت غے تہاڑے ساری زمین اس غی

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوٰتُ مَطْوِيّٰتٌۢ بِيَمِيْنِهٖ ۭ سُبْحٰنَهٗ

مٹھی ماں وہے غی ، تے سارا اسمان اس غا سجا ہتھ ماں پلہیٹیا وا ویں غا ، وہ پاک ہے

وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۶۷﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَصَعِقَ

تے اس غی ذات انھاں غا شرک تیں مچ اُچی ہے ؛ تے صور ماں پھوک ماری جئے غی فر جہڑا

مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاۗءَ

اسماناں ماں ہیں تے جہڑا زمین ماں ہیں سارا غش کھا غے ڈھہ پویں غا ور جس ناں اللہ

اللّٰهُ ۭ ثُمَّ نُفِخَ فِيْهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَّنْظُرُوْنَ ﴿۶۸﴾

چاہوے ، فر اس ماں دوجی واری پھوکیو جئے غو تے ویہہ چھٹ کھلاؔ ہو غے دیکھنؔ لگ جئیں غا ؛

وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُوْرِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتٰبُ وَ

تے زمین اپناں رب غا نور ناںؔ روشن ہو جئے غی تے اعمال ناماں (آنؔ غے) رکھ دتا جیں غا تے

جِايْۗءَ بِالنَّـبِيّٖنَ وَالشُّهَدَاۗءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ

پیغمبر اور (دوجا) گواہ حاضر کیّا جیں غا تے لوکاں غے بشکار ٹھیک انصاف ناںؔ فیصلو ہو جئے غو

وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿۶۹﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ

تے انھاں ور ظلم نیہنہ ہوسیں ؛ تے ہر اک شخص ناں اس غاں عملاں غو پورو پورو بدلو دے دتو جئے غو

ع ۷ ۴ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿۷۰﴾ ع وَسِيْقَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا

تے یہ جو کجھ کریں اللہ تعالیٰ ناں اس غی پوری خبر ہے (۱۹) تے کافر لوک ٹولیں ٹولیں بناؔ غے

اِلٰى جَهَنَّمَ زُمَرًا ۭ حَتّٰٓي اِذَا جَاۗءُوْهَا فُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ

جہنم در کھِدیا جیں غا ات توڑی کہ جسو یلے ویہہ اس کولےؔ پجؔ جیں غا اس غا دروازا کھول دتا جیں غا تے انھاں ناں

لَهُمْ خَزَنَتُهَآ اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَتْلُوْنَ عَلَيْكُمْ

دوزخ غا چوکیدار کہینہ غا: کیوں ! تھارا کولےؔ تھارا بچوں ہی پیغمبر نیہنہ آیا تھا؟ جہڑا تمناں تھارا رب غیں آیت

(۱۹) قیامت غو نقشو بیان ہو رہیو ہے ، جے قیامت غی گہڑی جسی نیڑے آوے غی حضرت اسرافیلؑ صور ماں پھوک ماریں غا جس ناںؔ ہر اک چیز بے ہوش ہو جئے غی ، فر دوجی واری پھوک ماریں غا تے ہر چیز مر جئے غی تے دنیا غو یوہ سارو نظام ٹٹ پھُٹ غے تباہ ہو جئے غو فر اک عرصہ تیں بعد دوہری واری پھوک ماریں غا جس ناںؔ سارا زندہ ہو غے اپناں رب غی بارگاہ ماں حاضر ہو جیں غا ، تے محشر غو مدان لگ جئے غو ، ساری خلقت حساب کتاب واسطے کٹھی ہو جئے غی ۔ گواہی دینؔ آلاؔ فرشتا تے باقیں چیز اور نبی تشریف لے آویں غا جہڑا اپناں اپناں وقت ماں دین غی دعوت پہچانؔ غی گواہی دیں غا ۔ فر بالکل عدل انصاف ناںؔ لوکاں غے بشکار فیصلو ہو جئے غو کسے ور ذری ظلم نیہنہ ہوسیں بلکہ ہر ایکنؔ ناں اپناں کیا غو بدلو لبھ جئے غو ۔ کیونجے اللہ تعالیٰ تے ہر ایکنؔ غاں عملاں تیں آپے خوب واقف وہے غو ۔

اٰيٰتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ؕ قَالُوْا

پڑھ پڑھ غے سناویں تھا تے ویہہ تمناں اس تہاڑا غا پیش آنڑ تیں ڈرانویں تھا، ویہہ کیہنہ غا:

بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۝۷۱

آہو ! کیوں نیہنہ ! ور کافراں ور عذاب غی گل پوری ہونغے رہئی ؛

قِيْلَ ادْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ فَبِئْسَ مَثْوَى

کہیو جےئ غو: جہنم غا دروازاں تیں اندر بڑ جاوٗ! تم نے سدا اتے ہی رہنٗوں ہے تے تکبر کرن آلاں غو

الْمُتَكَبِّرِيْنَ ۝۷۲ وَسِيْقَ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ

کتنوں پہیڑ وٹھکانٗوں ہے؛ تے جہڑا لوک اپنٗاں رب تیں ڈریں تھا ویہہ جماعت جماعت کرغے جنت در

زُمَرًا ؕ حَتّٰٓى اِذَا جَآءُوْهَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ

ٹوریا جیں غا؛ ات توڑی کہ جسویلٗے ویہہ اس کوٗنے پج آویں غا اس غا دروازا کھول دتا جیں غا تے اس غا چوکیدار

خَزَنَتُهَا سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوْهَا خٰلِدِيْنَ ۝۷۳

انھاں ناں کیہنہ غا: تھاراور سلام وہے، تم بڑا چنگار ہیا ہُنٗ تم سدا رہنٗ واسطے اس ماں چلیا جاوٗ (۲۰)

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ صَدَقَنَا وَعْدَهٗ وَ

تے ویہہ کیہنہ غا: ساریں صفت اللہ تعالیٰ غیں ہیں جس نے ہم ناں اپنٗوں وعدو سچو کر دسیو، تے

اَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ ۚ

جس نے ہم اس زمین غا وارث بنٗا چھوڑیا کہ ہم اس جنت ماں جت چاہواں اُت رانہہ،

فَنِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ۝۷۴ وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّيْنَ

تے عمل کرن آلاں غو کتنوں چنگو اجر ہے ؛ تے تم فرشتاں ناں عرش غے آسیں پاسیں

مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۚ وَقُضِيَ

کہیر و ماریا وا دیکھیں غا ویہہ اپنٗاں رب غی تسبیح تے حمد کرتا ویں غا تے لوکاں ماں انصاف نال

بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيْلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝۷۵ ع ۸ ۵ ۵

فیصلو کر دتو جےئ غو، تے کہہ دتو جےئ غو جے ساریں صفت اللہ تعالیٰ غیں ہیں جہڑو ساراں جہاناں غو پالنہار ہے (۲۱)

(۲۰) یعنی محشر غا مدان ماں فیصلہ تیں بعد نافرماناں، مشرکاں کافراں ناں تے فرشتا کھدتا شِیکتا جہنم درلے چلیں غا جت انھاں غے پجتاں ہی جہنم غو درواز واس را کھلے غو جس را قیدیاں واسطے جیل غو درواز و کُھلّے۔ فر فرشتا انھاں ناں ذلیل کرن واسطے یہ گل یاد کرواویں غا اس غا مقابلہ ماں ایمان آلاں ناں محشر غا فیصلہ تیں بعد بچ عزت احترام نالٗ مہما ناں ہاروں جنت درلے جیں غا جت انھاں غا استقبال واسطے فرشتا پہلاں ہی درواز وکھول غے انھاں ناں اڈیکتا ویں غا فر فرشتا انھاں ناں سلام کریں غا تے انھاں غو استقبال کر غے انھاں ناں سدا جنت ماں رہنٗ غی خوش خبری سناویں غا۔

(۲۱) یعنی جنتی جنت ماں پج غے ات غیں نعمت دیکھ غے اپنٗاں مالک غو شکر ادا کریں غا اس ویلٗے عجیب نقشو وہے غو فرشتا عرش غی چمکھی اپنٗاں مالک غی تسبیح غا ترانہ پڑہتا ویں غا تے ہر پاسے جہاناں غا پرودگار اللہ تعالیٰ غی صفتاں غی پکار وہے غی، ایمان آلا وی اپنٗاں مالک غی حمد تے تعریف کریں غا اور فرشتا وی اس غیں صفت بیان کرتا ویں غا۔

پہلی جون کوٹ بھلوال جموں

(۱) چوتھا رکوع ماں اک مومن بندا غو ذکر ہے جہڑو فرعونی خاندان بچوں تھو، ور اللہ تعالیٰ نے اس ناں ایمان غی دولت نصیب کی تھی تے اس نے اپڑوں ایمان چھپایو وو تھو ور جس ویلے فرعونی دربار ماں حضرت موسیٰؑ غا قتل غا مشورہ ہونڑ لگا تھا اس ویلے اس نے اپڑیں قوم ناں خدا غی پغڑ تیں ڈرانغے اس کم تے ٹھا کیو تھو۔ اسے مومن بندا غا قصہ ور ساری سورت پاک غو ناں ''سورت مومن'' ہے یاہ سورت پاک وی مکی ہے تے کجھ روایتاں تیں پتو لگے جے یاہ سورت پاک سورت زمر غے نال ہی اس تیں بعد نازل ہوئی ہے۔ اس را اس سورت پاک غو پشلی سورت نالڑ مچ ہی ڈنگو تعلق ہے۔ سورت صٓ ، ماں زیادہ بیان رسالت غو تھو، جدکہ سورزُمر ماں بنیادی مضمون توحید غو تھو اس غا مقابلہ ماں اس سورت پاک ماں اللہ تعالیٰ غا اک ایکلاں ہونڑ تے رحمتِ عالم ﷺ غا برحق رسول ہونڑ اور قرآن کریم غا اللہ غی کتاب ہون غو بیان تے ہے ہی ور اصل مضمون موموناں غی تسلی غو تے اس سچا دین غی مخالفت کرن آلاں غی درڑ غو ہے، یعنی ایمان آلاں ناں تے یاہ تسلی دتی گئی ہے جے تم گھبراؤ نہ یقین رکھو دنیا ماں وی تے آخرت ماں وی کامیابی بلا شبہ تمناں ہی نصیب وہے غی تھارا دشمن پہاویں کتنی تعداد ماں تے کتنی طاقت ماں ویں ور انھاں نے چھکیڑ ملیا میٹ ہی ہونڑوں ہے جدکہ تھاری کامیابی تے بخشش واسطے عرش ناں چانڑ آلا فرشتا وی دعا کریں فراسے چیز غی تسلی واسطے حضرت موسیٰؑ غو قصو بیان ہووو ہے۔ تے فرعون غا خاندان بچوں ہی اک مومن بندا غو ذکر آیو ہے۔ جے دیکھو! اللہ نے فرعون جیا جابر ظالم غو کس را بیڑو غرق کرنغے حضرت موسیٰؑ ناں تے اس مومن بندا ناں کامیاب کیو تھو۔ اس غے نالڑ نالڑ مشرکاں ناں درڑ یو گیو ہے، جہڑا اللہ غا دین ناں دبان واسطے تے ایمان آلاں ور ظلم کرن واسطے سازش کریں تھا سگوں رحمتِ عالم ﷺ ناں جانڑوں مارنغے اس دیا ناں پھوکاں نالڑ بجھانڑ غی سوچیں تھا! انھاں ناں سمجھایو گیو ہے جے یہ سازش تے یہ چلاکیں کوئے نویں گل نیہنہ پہلا گمراہ ظالم وی یہ ہی کار کرتا رہیا ہیں۔ فر انھاں غی تباہی بربادی وی تھاری اکھاں اگے ہے ہُنڑ تم نڑے فیصلو کرنڑوں ہے جے تم نڑے تباہی تے کامیابی بچوں کہڑا رستہ ور چلنڑوں ہے۔ فر دنیا تے آخرت غا عذاب تیں ڈرانڑ غے نالڑ نالڑ جگہ جگہ انھاں ناں اللہ غی رحمت در وی متوجہ کیو گیو ہے کہ جیکر تم ہُنڑ وی باز آجیں کفر شرک تیں توبہ کرنغے ایمان قبول کرلیں خدا غی فرمانبرداری غو رستو نوڑ لیں فر تمناں خدا غی رحمت غو بوؤ کھلو وو لبھے غو۔ اُتوں اگے ہُنڑ سورت احقاف توڑی ست سورت حٰمٓ تیں شروع ویں انھاں سورتاں ناں آلِ حٰم کہیو جئے ابن کثیر تے دوجاں مفسراں نے صحابہء کرام کولوں انھاں سورتاں غی بڑی فضیلت نقل کی ہے حضرت ابن عباسؓ انھاں سورتاں ناں قرآن غو مغز تے قرآن غو دروازو بیان فرمانویں، حضرت ابن مسعودؓ انھاں ناں قرآن غی زینت تے قرآن غو چمن کہنہ۔ تے فرمانویں جے جس ویلے ہوں قرآن غی تلاوت کرتو کرتو انھاں سورتاں ور پچوں منا اس را لگے جس را جے ہوں کسے سُہنڑاں پُھلیا پَھلیا وا باغ غی سیر کر رہیو ہوں ور یہ ساریں گل تاں ہی حاصل ویں جد آدمی انھاں ناں سمجھ غے غور فکر نالڑ تے اخلاص نالڑ پڑھے۔

سُوْرَةُ الْمُؤْمِنِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ خَمْسٌ وَّثَمَانُوْنَ اٰيَةً وَّتِسْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورت مومن مکہ ماں نازل ہوئی تے اساں پچاسی آیت اورنوں رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں نالڑ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

حٰمٓ ⦗۱⦘ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ⦗۲⦘

(۱) اس کتاب غو نازل کرنوں اللہ تعالیٰ غی طرفوں ہے جہڑو زبردست ہے جانڑن آلو ہے ؛

غَافِرِ الذَّنْۢبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيْدِ الْعِقَابِ

گناہ بخشن آلو ہے تے توبہ قبول کرن آلو ہے سخت سزا دینڑ آلو ہے ؛

ذِي الطَّوْلِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ⦗۳⦘ مَا يُجَادِلُ

بڑا اکرم تے فضل آلو ہے، اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ، اسے کولے ہی مڑ غے جانڑوں ہے (۲) اللہ تعالیٰ غی

فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي

آیتاں ماں کافراں تیں بجنڑ کوئے تُہتھ نیہنہ کرتو تے انھا غو شہراں ماں ٹرنوں پھرنوں تمناں تُھو کھا ماں نہ

الْبِلَادِ ⦗۴⦘ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ وَّالْاَحْزَابُ مِنْۢ

سٹ چھوڑے (۳) اِنھاں تیں پہلاں نوحؑ غی قوم نے تے اس تیں بعد (دوجیاں) جماعتاں نے نبیاں

بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ اُمَّةٍۭ بِرَسُوْلِهِمْ لِيَاْخُذُوْهُ

ناں چُھوٹھا کہیو تے ہر ایکنڑ اُمت نے اپڑاں رسول ناں گرفتار کرلینڑ غو پکّو ارادو کر لیّو

وَجٰدَلُوْا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ فَاَخَذْتُهُمْ

تے ویہہ باطل طریقاں نالڑ تُہتھ کرتا رہیا تانجے اس نالڑ حق ناں کمزور کردیں فر میں ویہہ پغڑ لیّا

فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ⦗۵⦘ وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ

فر میری سزا کئی جئی رہئی ہے ! تے اس را تھارا رب غی گل انھاں لوکاں

رَبِّكَ عَلَى الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّهُمْ اَصْحٰبُ النَّارِ ⦗۶⦘

ور پوری ہوگئی جنھاں نے کفر غو رستو نوڑلیّو تھو جے ویہہ دوزخی ہیں (۴)

(۲) سورت پاک غا منڈ ماں ہی قرآن غو تعارف کرایو جا رہیو ہے، جے یوہ اللہ تعالیٰ غو کلام ہے جہڑو اس نے آپ اپڑاں بنداں غی ہدایت واسطے نازل کیو ہے فر اللہ تعالیٰ غیں اوپروتھلی چھ صفت بیان کیں جے وہ ''زبردست ہے'' اس غی پغڑ تیں کوئے بچ نیہنہ سکتو، تے وہ جہڑیں گل بیان فرما رہیو ہے، انھاں غا ہونڑ ماں دنیا غی کائے طاقت رکاوٹ پیدا نیہنہ کرسکتی، تے ''وہ سب کجھ جانڑن آلو ہے'' اس گلوں اس نے جہڑی گل وی بیان کی ہے واہ اپڑاں علم غے مطابق ہی کی ہے کائے اندازہ یا قیاس نالڑ نیہنہ بیان کی تے اس غا مقابلہ ماں مشرک لوک نیش جاہل پونڑوں کر رہیا ہیں۔ اسے را وہ انسان غا ہر اک کم تیں بلکہ دل غی نیت تیں وی واقف ہے۔ اسے علم غے مطابق ہی وہ پَہلکے قیامت غے تہاڑے بنداں غے بشکار فیصلو کرے غو، فر نافرمان بندہ ناں توبہ غی دعوت دتی جئے کہ ''وہ مچ بخشش کرن آلو تے توبہ قبول کرن آلو ہے'' یعنی

مدتاں غو پاپی، کافر، مشرک جد توبہ کر غے اُس غا بوآ ور آ جئے وہ اس ناں بخش دیئے اس غی توبہ قبول کر لیئے۔ ور اتنوں کجھ سمجھانٚ تیں بعد وی جہڑو باز نہ آوے وہ یاد رکھے کہ اللہ ''سخت سزا دینٚ آلٚو وی ہے'' تے اس غی سزا تیں اس غاں نافرماناں ناں کوئے بچا نیہنہ سکسے، کیونجے وہ ''بڑی طاقت آلٚو ہے'' اس غو مجرم کدے چھپ لُک غے یا نس بھج غے جان نیہنہ بچا سکتو، تے کجھ حضرات نے ﴿ذِی الطَّوْلِ﴾ غو ترجموں ''بڑا فضل آلٚو کیو ہے'' یعنی جس ناں جو کجھ لبھے اسے غا فضل تے احسان نالٚ لبھے۔ یہ ساریں صفت بیان کر غے دو گلاں غو صاف صاف لفظاں ماں اعلان فر مایو ہے اک تے یوہ جے اس تیں بجنٚ کوئے عبادت غے لائق نیہنہ'' پہانویں لوک کتناں ہی باطل معبود کیوں نہ بنا لیں تے دوجے یوہ جے مُڑ غے ساراں نے اسے غی بارگاہ ماں جانٚوں ہے جس تیں کوئے بچ نیہنہ سکتو ہُنٚ انسان آپے فیصلو کر لئے جے اس نے فرمانبرداری یا نافرمانی غو کہڑو رستو اختیار کرنٚوں ہے۔

(۳) یعنی اللہ تعالیٰ غی ان صاف صاف دل ماں کُھب جانٚ آلیاں آیتاں ور ضد غی وجہ تیں ایمان نہ لیانٚوں انھاں غا بارہ ماں تُہتھ کرنی، انھاں ماں شک تے ٹھسہ گہل گہل غے لوکاں ناں انھاں تیں دور رکھنٚوں یوہ کم کسے چنگا اخلاق تے سُہنا کردار آلا بندہ غو نیہنہ ہو سکتو، یوہ کم خدا غا ناشکرا تے مُنکر غو ہی ہو سکے۔ جہڑو خدا ناں منتو وہے وہ اس غی آیتاں نالٚ یوہ سلوک نیہنہ کر سکتو، یاہ گل خاص کر غے عرب غاں مشرکاں ناں کہئی جا رہئی ہے جہڑا کیہنہ تھا جے ہم اللہ تعالیٰ ناں مناں، انھاں ناں کہیو جا رہیو ہے۔ جے اک پاسے خدا غی ذات غو اقرار تے دوجے پاسے اس غی آیتاں غو انکار؟ بلکہ انھاں غا بارہ ماں تُہتھ نالٚے گُہول چھَغڑو یہ دو گل گہٹھیں نیہنہ ہو سکتیں۔ اس غو مطلب یوہ تھو جے اسّاں فراڈیاں ناں ضرور سزا دتی جئے غی ور اس بارہ ماں کسے غا دل ماں یوہ ٹھسو آ سکے تھو جے جد یہ خدا غا نافرمان ہیں۔ تے انھاں ور عذاب نازل ہونٚوں ہے فر یہ اج دنیا ماں ٹھاٹھ باٹھ کیوں کر رہیا ہیں؟ انھاں غو بپار کیوں چل رہیو ہے، بلکہ عام لوک مکہ غا مشرکاں غو کعبہ غا گوانڈی ہونٚ غی وجہ تیں احترام کر رہیا ہیں تے یہ ارام نالٚ شہراں ماں کیوں پھر رہیا ہیں؟ اس غو جواب دتو جے یاہ چار تہاڑا غی ٹہل ہے جس را حلال ہونٚ آلاں چوکھراں ناں خوب رج غے چرن دتو جئے۔ لہذا انھاں غی اس چار تہاڑا غی شہراں ماں چلت پھرت تیں کوئے تُھوکھو نہ کھائے۔ بلکہ پکو یقین رکھو! کہ جیکدے یہ باز نہ آیا تاں ضرور ملیا میٹ کیا جیں غا۔

(۴) یعنی اللہ غاں نبیاں غی مخالفت کائے نویں گل نیہنہ بلکہ تاریخ غا ورقا پھلور غے تکو ہر دور ماں نبیاں غی مخالفت واسطے کافراں غا جتھا مدان ماں آتا رہیا ہیں بلکہ ویہہ ''باطل'' غا مقابلہ ماں ''حق'' ناں نیووں کر دینٚ واسطے اللہ غا پیغمبراں ناں گرفتار کرن تے قتل کرن غا پلان بنٚاتا رہیا ہیں لیکنٚ فر ویہہ کس را خدا غی پنٚڑ ماں آ غے ملیا میٹ ہویا! یاہ گل وی تاریخ ناں کدے بسر نیہنہ سکتی، دیکھو! حضرت نوحؑ غی نافرمان قوم تے قوم ثمود وغیرہ غو کے حشر ہووو؟ تے خدا غی مار کسی رہئی! اتنوں ہی نیہنہ سگوں دنیا غا عذاب غے نالٚ نالٚ کافراں واسطے اللہ غی یاہ گل وی پکی ہو گئی جے آخرت ماں وی یہ سدا جہنم غی اگ ماں سڑیں غا۔ لہذا اللہ غا نبیاں غی تے اس غا دین غی مخالفت ماں جہڑو وی مدان ماں آوے وہ پشلاں نافرماناں غی تباہی غا شیشہ ماں اپنٚوں انجام تے اپنٚوں حشر پہلاں ہی تک لئے۔

(۵) ایمان آلاں بنداں ناں تسلی دتی جا رہئی ہے جے انھاں ناں کافراں، مشرکاں غیاں گلاں ور تے انھاں غا ظلم ور دلگیر ہونٚ غی لوڑ نیہنہ، انھاں ناں صبر کرنوں چاہئے کیونجے انھاں غو رتبو اُچو ہے، اتنوں اچوں کہ فرشتا وی انھاں واسطے دعا منگ رہیا ہیں، فرشتاں غیں سُچیاں مجلساں ماں انھاں غو ذکر ہو رہیو ہے، عام فرشتاں غی تے گل ہی کے ہے!! اللہ غی بارگاہ غا ویہہ مقرب فرشتا جھاں نے عرش الٰہی چکیو وو ہے ویہہ وی مومن بنداں غو تذکرو کریں سگوں انھاں غا کم ہی دو ہیں اک اللہ تعالیٰ غی حمد تے اس غی تسبیح نالٚے پاکی بیان کرنی اور اللہ تعالیٰ اگے عاجزی انکساری کر

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ

(ویہہ فرشتا) جھاں نے عرش چایو وو ہے تے جہڑا اس غے آسیں پاسیں ہیں ویہہ اپنٚاں رب غی صفتاں

بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ

نالٚ اس غی تسبیح کریں تے ویہہ اپنٚاں رب ور ایمان لیانویں، تے ویہہ ایمان آلاں واسطے بخشش غی

آمَنُوا ۖ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ

دعا منگیں اے مھاریا ربّا! تیں ہر اک چیز (اپنٚی) رحمت تے علم غا گہیاواماں لی وی ہے، تے توں انھاں

لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ⑦

لوکاں واسطے بخشش کر دے جھاں نے توبہ کی تے جہڑا تیرا رستہ ور چلیا تے توں انھاں ناں دوزخ غا عذاب تیں بچا لے؛

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدتَّهُمْ

ربّا! توں انھاں ناں سدا رہنٚ آلاں باغاں ماں داخل کر دے جھاں غو تیں انھاں نالٚ وعدو کیّو وو ہے

وَمَن صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَ

تے انھاں ناں وی جہڑا انھاں غا باپ دادا تے بیویں اور اولاد بچوں جنت غے

ذُرِّيَّاتِهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ⑧ وَقِهِمُ

لائق ہیں بیشک توں ہی غالب تے حکمت آلٚو ہے؛ تے توں انھاں ناں سختیاں تیں

السَّيِّئَاتِ ۚ وَمَن تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ

بچالے تے جس ناں اس تہاڑے توں سختیاں تیں بچا لئے غو اس ور تے یقیناً تیری مہربانی

رَحِمْتَهُ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ⑨ إِنَّ الَّذِينَ ع ۹

ہی وہے غی تے یاہی بڑی کامیابی ہے (۵) بیشک جھاں لوکاں نے

كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ

کفر کیّو انھاں ناں بلا غے کہیو جئے غو جے (اج) تمناں اپنٚاں آپ تیں جتنی ابیزاری ہے اللہ تعالیٰ اس تیں زیادہ

أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ⑩

(تھارا ور) ناراض وہے تھو جسویلے تم ایمان در بلاّیا جیں تھا فر تم مکر جیں تھا (۶)

قَالُوْا رَبَّنَآ اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا

ویہہ کیہنہ غا: اے مھاریا ربا! تیں ہمناں دو واری موت دتی تے دو واری زندگی دتی ہنؔ ہم نے اپناں

بِذُنُوْبِنَا فَهَلْ اِلٰى خُرُوْجٍ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿۱۱﴾ ذٰلِكُمْ

گناہ منّ لیّا ہیں تے کیوں! اتوں نکلن غی کائے سبیل ہے؟ یوہ اس گلوں ہے

بِاَنَّهٗٓ اِذَا دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهٗ كَفَرْتُمْ ۚ وَاِنْ يُّشْرَكْ بِهٖ

کیونجے جد اک ایکلا اللہ تعالیٰ غو ذکر کیو جئے تھو تاں تم کفر کریں تھا تے جے اس نالؔ شرک کی جئے تھی

تُؤْمِنُوْا ۭ فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيْرِ ﴿۱۲﴾ هُوَ الَّذِيْ يُرِيْكُمْ

تاں تم من لیں تھا تے ہنؔ فیصلو اللہ تعالیٰ ہی غو ہے جہڑو عالیشان تے بڑا رتبہ آلو ہے (۷) وہ ہی تے ہے جہڑو تمناں

اٰيٰتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِّنَ السَّمَاۗءِ رِزْقًا ۭ وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا

اپنی آیت دسّے تے جہڑو تھارا واسطے اسماناں تیں روزی لاہوے ور نصیحت تے وہ ہی حاصل کرے

مَنْ يُّنِيْبُ ﴿۱۳﴾ فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ

جہڑو متوجہ وہے؛ تے تم اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو عبادت ناں اسّے واسطے خالص کر غے

وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۱۴﴾ رَفِيْعُ الدَّرَجٰتِ ذُو الْعَرْشِ ۚ

پہانویں کافر کتنا ہی سڑیں (۸) وہ اُچاں رتباں آلو ہے، عرش غو مالک ہے

يُلْقِي الرُّوْحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰي مَنْ يَّشَاۗءُ مِنْ عِبَادِهٖ

وہ اپناں بنداں بچوں جس ور چاہوے اپناں حکم نالؔ وحی نازل فرماوے

لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿۱۵﴾ يَوْمَ هُمْ بٰرِزُوْنَ ڬ لَا يَخْفٰى

تانجے وہ ملاقات غا تہاڑا تیں اگاہ کر دئے؛ جس تہاڑے ویہہ باندے نکل آویں غا، انھاں غی کائے گل

عَلَي اللّٰهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۭ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۭ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿۱۶﴾

اللہ تعالیٰ تیں چھپی نیہنہ رہ سیں اج کس غی بادشاہی ہے؟ چھڑی ایکلّا اللہ تعالیٰ غی ہے جہڑو غالب ہے؛

اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۭ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۭ

اج ہر اک جان ناں اس غا کیّا غو بدلو دتو جئے غو اج (کسے ور) کوئے ظلم نیہنہ ہوسیں

غے ایمان غو اظہار کرنوں، تے دوجے مومن بنداں واسطے بخشش اور مغفرت غی دعا منگنی، ویہہ عُج عاجزی نالؔ اپناں مالک غی بارگاہ ماں عرض کریں ربا! تیں ہر چیز اپنی رحمت غا کلّاواماں لی وی ہے تے تناں ہر چیز غو علم ہے۔ توں اپناں فرمانبردار بنداں ناں وی خوب جانے لہذا اجہڑا لوک کفر شرک تے تیری نافرمانی تیں توبہ کر غے تیرو رستو نوڑلیں توں انھاں غی ہر اک خطا معاف کر غے انھاں ناں جہنم غا عذاب تیں بچالے۔ سگوں انھاں غا ماں باپ تے بیوی بچاں بچوں جہڑا نیک ویں، ور انھاں غو درجو انھاں موموناں غے برابر نہ وہے توں اپناں فضل نالؔ انھاں غو درجو وی اچو کر غے انھاں ناں جنت ماں انھاں غے نالؔ ملا دے تانجے ایکنؔ دوجاناں تک غے اکھ ٹھنڈیں کریں (یاہ گل سورہ طور آیت ۲۱ ماں ہور تفصیل نالؔ ہے) تے ربا! توں انھاں ناں قیامت غے تہاڑے ہر قسم غی پریشانی تے مصیبت تیں بچالیئے کیونجے جس ناں توں اس تہاڑا غیں مصیبتاں تیں بچالئے غو اس ور تیری بڑی مہربانی وہے غی تے اس تہاڑا غی مصیبتاں تیں بچ جانوں بہت بڑی کامیابی ہے کیونجے وہ مچ ہی اوکھو تہاڑو تے مشکل غی گہڑی وہے غی۔

(۶) کافر لوک قیامت غے تہاڑے اپناں آپ اُپرّ دند رکیں غا جے ہم نے کفر، شرک تے خدائی نافرمانی اور گناہ غو رستو کیوں نوڑیو تھو جس غا نتیجہ ماں ہمناں ات دوزخ ماں پجُھنوں پیو، اس ویلے فرشتا انھاں ناں ہور ذلیل کرن واسطے انھاں ناں بلا غے کیہنہ غا جے اج تے تمناں اپناں آپ ور بڑی لہر چڑھے لگی ور جد دنیا ماں تمناں ایمان غی تے اللہ تعالیٰ غی فرمانبرداری غی دعوت دتی جئے تھی، جس ور تم اگے تیں کفر تے نافرمانی کریں ویں تھا، اس ویلے خدا غی ناراضگی تے اس غو قہر تھارے اپرُ اس تیں وی زیادہ وہے تھو ور تم باز نیہنہ آویں تھا لہذا اج دند رکنؔ نالؔ تمناں کجھ نیہنہ لبھتو۔

(۷) انسان پہلاں کجھ نیہنہ ہو تو یعنی مُووو وہے فر خدا اس ناں زندگی بخشے یہ اک واری غی موت تے اک واری غی زندگی ہوئی اس زندگی تیں بعد چھیکڑ فر انسان مر جئے، یوہ دوجی واری غو مرنوں ہو وواں ترے گلاں ناں تے ہر اک انسان منیں کیونجے یوہ سب کجھ اس غی اکھاں اگے وہے چوتھی گل تھی اس مرن تیں بعد دوہری واری زندہ ہونوں اس ناں دنیا ماں مشرک تے کافر انسان نیہنہ منّے تھو قیامت غے تہاڑے انھاں چوں اس غا بارہ ماں یہ نافرمان لوک کیہنہ غا خدایا ہُنؔ ہمناں یقین آ گیو ہے واقعہ ہی تیں ہمناں دو واری موت تے دو واری زندگی دتی ہے ہُنؔ ہم اپنی غلطی ناں مناں لگا تے ہم اپناں قصوراں اور جرماں غو اقرار کراں لگا، الاّ! ہُنؔ توں دس کیوں! اس جہنم تیں نکلنؔ غی وی کائے سبیل ہے؟ تانجے ہم دنیا ماں جا غے نیک عمل کر غے آواں۔ ظاہر ہے اس غو جواب یوہی وہے غو جے ہُنؔ اتوں کسے واسطے نکلنؔ غی کائے سبیل نیہنہ ہُنؔ تم نے اِتے ہی سڑنوں ہے اور تمناں یاہ سزا اس گلوں ہور رہئی ہے۔ کیونجے تم نے جرم وی بہت بڑو کیو تمناں دنیا ماں جس گہڑی اک ایکلّا اللہ تعالیٰ ناں مننؔ واسطے کہیو جئے تھو اس ویلے تم نمکر جیں تھا اور کفر کریں تھا تے خدا تعالیٰ نالؔ ہور ہور شریک بنا غے تم انھاں ناں معبود من لیں تھا اج صرف اک اللہ غو حکم چلے اِت تھارا باطل معبوداں بچوں کوئے تھارے کم نیہنہ آ تو ور دنیا ماں تم اک اللہ تعالیٰ ناں اپنوں مشکل کشاء تے حاجت رواء مننؔ واسطے تیار نیہنہ ویں تھا بلکہ اس نالؔ ضرور شرک کریں تھا۔

(۸) یعنی مومن بنداناں خاص اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرنی چاہیئے اسے اگے دعا منگنی چاہیئے اور عبادت ناں اسے واسطے خالص کر دینوں لوڑیئے؛ پہانویں کافراں ناں انھاں غو یوہ عمل کتنوں ہی مندو لگے! تے ویہہ کتناں ہی سڑیں۔

اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ

بیشک اللہ تعالیٰ بچ تاوٗلو حساب لینٛ آلو ہے (۹) تے (اے نبیؐ) تم انھاں ناں اس نیڑے آلگنٛ آلی غا تہاڑا تیں ڈراوٗ!

اِذِ الْقُلُوْبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كٰظِمِيْنَ ۬ؕ مَا لِلظّٰلِمِيْنَ

جد دل غم ناںٛ پہریا وا سنگا توڑی آپچیں غاؔ تے ظالماں غو نہ کوئے

مِنْ حَمِيْمٍ وَّلَا شَفِيْعٍ يُّطَاعُ ؕ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَآئِنَةَ الْاَعْيُنِ

دلی دوست وہے غو، تے نہ کوئے اسو سفارشی وہے غو جس غی گل منّی جئے، وہ اکھاں غی چوری تے

وَمَا تُخْفِي الصُّدُوْرُ ﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ يَقْضِيْ بِالْحَقِّ ؕ وَالَّذِيْنَ

سیناں ماں چھپی وی گل ناں وی جانٛے؛ اللہ تعالیٰ ٹھیک ٹھیک فیصلو فرماوے غو، تے اللہ ناں چھوڑ غے

يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَقْضُوْنَ بِشَيْءٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ

مشرک جھاں غی عبادت کریں ویہہ کسے چیز غو فیصلو نیہنہ کرسیں ؛ بیشک اللہ تعالیٰ

هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿٢٠﴾ اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ

ہی خوب سنن آلو خوب دیکھنٛ آلو ہے (۱۰) کیوں ! یہ زمین ماں ٹریا پھریا نیہنہ !

فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ كَانُوْا مِنْ

کہ یہ دیکھیں آں ، کہ جھڑا لوک انھاں تیں پہلاں ہو گذریا ہیں انھاں غو چھیکڑ کے انجام

قَبْلِهِمْ ؕ كَانُوْا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَّاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ

ہووو تھو ویہہ زور ماں وی انھاں تیں بچ تکڑا تھا تے زمین ماں یادگار چھوڑن ماں وی انھاں تیں بدھ تھا

فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ؕ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ

فر ویہہ اللہ نے انھاں غا گناہاں ماں پغڑ لیّا ، تے کوئے انھاں ناں اللہ تعالیٰ (غی پغڑ) تیں بچا

وَّاقٍ ﴿٢١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ تَّاْتِيْهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ

نیہنہ سکیو؛ یوہ اس گلوں کیونجے انھاں کوںٛے انھاں غا پیغمبر صاف صاف دلیؔل لے غے آویں ویں تھا

فَكَفَرُوْا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ ؕ اِنَّهٗ قَوِيٌّ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾

ور ویہہ کفر کریں ویں تھا، فر اللہ تعالیٰ نے ویہہ پغڑ لیّا بیشک وہ بڑی طاقت آلو سخت سزا دینٛ آلو ہے؛

(۹) ایہ اک اللہ تعالیٰ واسطے عبادت ناں خالص کر لین غی گل تھی ۔ ہُنٛ اللہ تعالیٰ غی عظمت ، کبریائی تے اس غا جلال غو بیان ہے جے وہ اُچا درجاں آلو تے اُچی شان آلو تے عرش غو مالک ہے! وہ ساری مخلوق غو بادشاہ ہے، تے وہ ہی اس کائنات غو نظام چلا رہیو ہے اور وہ ہی اپنٛاں حکم ناںٛ اپنٛاں بنداں بچوں جس ناں چاہوے نبی بنٛا غے اس ور روح یعنی اپنٛی وحی نازل کر دیئے ،تانجے اس وحی غے ذریعہ اس غا پیغمبر لوکاں ناں اس تہاڑے تیں باخبر تے اگاہ کر دیں جس تہاڑے ساری مخلوق اس غی بارگاہ ماں حاضر وہے غی تاں جے لوک اس تہاڑا تیں اگاہ ہو غے اس واسطے تیاری کر لیں ، تے کفر شرک ناںٛ مووا وادل اس روح یعنی وحی غے ذریعے اس را زندہ ہو جیں جس را بے جانٛ چیز روح پینٛ ناںٛ زندی ہو جئے فر آخرت غا ملاقات آلاؔ تہاڑا غیں صفت بیان کی جیں کہ اس تہاڑے سارا لوک صاف مدان ماں اپنٛاں مالک غے سامنٛے کھلاویں غا کوئے کِدے چھپ لُگ نیہنہ سکسیں ۔ نہ کسے غی کائے گل اللہ تیں چھپی رہ سکے غی فر اس تہاڑے اللہ تعالیٰ غی بادشاہی غو اعلان وہے غو جے اج کس غی بادشاہی ہے؟ یعنی جھڑا لوک دنیا ماں اللہ غی ٹِہل ور متکبر ہو گیا تھا، اللہ تعالیٰ غی نافرمانی تے تکبر کریں تھا انھاں ناںٛ پچھیو جئے غو جے دسو! اصل بادشاہی کس غی ہے؟ فر ہر پاسے تیں اک ہی جواب آوے غو جے اس اک ایکلاؔ اللہ تعالیٰ ہی غی بادشاہی ہے جھڑو غالب ہے، اس تہاڑے کسے ناں اس غو تکبر کجھ کم نیہنہ آسیں بلکہ اعلان وہے غو جے اج ہر ایکنٛ ناں اپنٛاں کیّا غو بدّلو لبھے غو کسے ور کجھ ظلم نیہنہ ہوسیں تے اللہ تعالیٰ ناں اپنٛی مخلوق غو حساب لینٛ ماں کجھ دیر وی نیہنہ لگتی بلکہ وہ اکھ غا لحظ ماں ساراں غو حساب لے سکے۔

(۱۰) یعنی قیامت غا یہ خطرناک حالات ویں غا فر اللہ تعالیٰ ہی ساراں غو برحق طریقہ ناںٛ فیصلو کر دیئے غو اور مشرکاں نٛے جھڑا باطل معبود بنٛایا وا تھا ویہہ نہ کجھ فیصلو کر سکیں غا تے نہ انھاں غا اختیار ماں کجھ وہے غو کیونجے اللہ تعالیٰ ہی ہر اک گل ناں جانٛنٛ آلو تے وہ ہی سب کجھ سُننٛ آلو اور سب کجھ دیکھنٛ آلو ہے، بلکہ وہ تے نظر غی چوری ناں وی جانٛے جس دیکھنٛ غو کسے ناں پتو نیہنہ چلتو وہ اس ناں وی جانٛے تے دلاں ماں چھپی وی نیتاں تے خیالاں تیں وی واقف ہے۔ اس گلوں وہ ہی اپنٛاں علم غے مطابق برحق فیصلو کرے غو۔

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۳﴾

تے ہم نے ہی موسیٰؑ اپنٹیں نشانئیں تے صاف دلیل دے غے چلایا تھا ؛

اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَقَارُوْنَ فَقَالُوْا سٰحِرٌ

فرعون تے ہامان اور قارون در فر انھاں نے کہیو : یوہ تے جادو گر

كَذَّابٌ ﴿۲۴﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا

بڑو چُھوٹھو ہے ؛ تے جسویلے موسیٰؑ مھاری طرفوں انھاں کوئے سچو دین لے غے آ گیا انھاں نے کہیو :

اقْتُلُوْٓا اَبْنَآءَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ وَاسْتَحْيُوْا نِسَآءَهُمْ

جہڑا لوک موسیٰؑ غے نالّ ایمان لیایا ہیں انھاں غاں بچاں ناں قتل کر چھوڑو ! تے انھاں غیں کالسریں زندیں رہنّ دیو ؛

وَمَا كَيْدُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿۲۵﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ

اور کافراں غو داء تے بیکار ہی رہ ؛ تے فرعون بولیو :

ذَرُوْنِيْٓ اَقْتُلْ مُوْسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهٗ ۚ اِنِّيْٓ اَخَافُ

اورے مٹّاں چھوڑو جے ہوں موسیٰؑ ناں قتل کر چھوڑوں، تے وہ اپنٹاں رب ناں بلّا لئے، مٹّاں تے ڈر ہے

اَنْ يُّبَدِّلَ دِيْنَكُمْ اَوْ اَنْ يُّظْهِرَ فِى الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴿۲۶﴾

جے وہ (کدے) تھارا دین ناں (نہ) بدلا چھوڑے یا وہ زمین ماں فساد (نہ) مچا چھوڑے ؛

وَقَالَ مُوْسٰٓى اِنِّيْ عُذْتُ بِرَبِّيْ وَرَبِّكُمْ

موسیٰؑ نے فرمایو : ہوں تے اپنٹاں رب اور تھارا رب تیں پناہ منگوں

مِّنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿۲۷﴾

ہر اس تکبر کرن آلّا تیں جہڑو حساب غا تہاڑا ناں نہ مٹّیں (۱۱)

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ ۖ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ

تے اک ایمان آلّا بندا نے جہڑو فرعون غا خاندان بچوں تھو جس نے اپٹوں ایمان

اِيْمَانَهٗٓ اَتَقْتُلُوْنَ رَجُلًا اَنْ يَّقُوْلَ رَبِّيَ اللّٰهُ

چھپایو وو تھو کہیو : کیوں ! تم اک آدمی ناں بس اس گلوں قتل کریں جے وہ کہہ کہ میرو رب اللہ ہے

(۱۱) حضرت موسیٰؑ غو تفصیلی قصو اس تیں پہلاں سورت بقرہ، اعراف، طٰہٰ، قصص، وغیرہ ماں کیئں جگہیں گذر گیو ہے، فرعون انھاں غا قتل واسطے اس گلوں نیہنہ کہہ تھو جے مناں چھوڑو؟ کہ وہ کسے نے پغڑ یو وو تھو، بلکہ وہ اس را اپنٹاں لوکاں ناں بیوقوف بنٹا وے تھو، کیونجے اس غا دل ماں حضرت موسیٰؑ غا معجزہ غو سخت ڈر بیٹھو وو تھو ہُنّ انھاں غا قتل غی جرت وہ کد کر سکے تھو بس لوکاں ناں دسن واسطے اس را کرے تھو جٹّیں ہوں تھاری ہی وجہ تیں اس ناں اج توڑی چھوڑ رہیو تھو ورنہ جے کدے تم اجازت دیں تاں تے ہُنّ ہی ہوں انھاں ناں قتل کر چھوڑوں، نالّ یوہ احساس وی دوا رہیو تھو جے ہُوں انھاں غا رب تیں وی نیہنہ ڈرتو، یہ پیا اپنٹاں رب اگے دعا منگ لیں، فر سیاسی لیڈراں ہاروں لوکاں ناں ہور بیوقوف بنٹا وے جے میری اپٹّی ذات ناں انھاں تیں کوئے خطرو نیہنہ، اصل ماں خطرو ساری قوم ناں تے ملک ناں ہے جے یہ کدے لوکاں غو مذہب ہی نہ بدلا چھوڑیں تے ملک ماں فتٹّوں فساد نہ مچا دیں، یہ ساریں اس غیں سیاسی چال تھیں۔ تانجے عام لوک موسیٰؑ غے خلاف ہو جیں، جس را کہ اج غا فرعون وی اللہ غا ں بنداں نالّ یہ ہی چال چلیں، حضرت موسیٰؑ مچ اطمینان نالّ فرمانویں جے ہوں تیریاں شرارتاں بلکہ ہر ایکنّ متکبر غیاں شرارتاں تیں بچنّ واسطے جہڑو آخرت غا لیکھا ناں نیہنہ منتو اپنٹاں آپ ناں اُس اللہ غی حفاظت تے پناہ ماں دے رہیو ہوں جہڑو میرو وی رب ہے تے تیرو وی رب ہے، تے جس غی حفاظت تے پناہ ماں کسے ناں کجھ خطرو نیہنہ رہتو اس ماں قیامت توڑی آنّ آلّاں ایمان آلّاں واسطے یوہ سبق ہے جے تم ٹاں جد وی کوئے وقت غو فرعون اسیں تَھمکیں دیئے تم اپنٹاں آپ ناں اللہ غی حفاظت ماں دید یو تے اسے ورتوکل اور پُھر وسو کر لیو۔ نبی پاکؐ نے وی اپٹّی امت ناں دشمن غا ڈر غے وقت اسی دعا ہی سکھائی ہے۔ ﴿اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَجْعَلُكَ فِيْ نُحُوْرِهِمْ وَنَعُوْذُ بِكَ مِنْ شُرُوْرِهِمْ﴾ ’’خدایا! ہم انھاں غا مقابلہ ماں تٹّاں ہی (مددگار) بنٹاواں، تے انھاں غیں شرارتاں تیں بچنّ واسطے تیرے کولّوں ہی پناہ منگاں‘‘ (مسند امام احمد)

(۱۲) حضرت موسیٰؑ غو قصو رحمتِ عالمﷺ غی تے ایمان آلاں ہور بنداں غی تسلی واسطے سنایو گیو تھو، ہُنٓ ہور تسلی واسطے اس بزرگ بندا غو ذکر ہو رہیو ہے جہڑو تھو تے فرعون ہی غا خاندان غو بلکہ کجھ مفسراں غی تحقیق غے مطابق تے یوہ فرعون غو پتیر پَہرا تے کجھ حضرات فرمانویں جے یوہ وہ ہی بزرگ ہے جس نے قبطی غا قتل تیں بعد موسیٰؑ ناں فرعونی دربار غا مشورہ غی خبر دتی تھی، جس غو ذکر سورت قصص آیت ۲۰/ ماں ہے اس ناں اللہ نے ایمان غی دولت عطا کر دتی تھی ،لیکن اس نے اپٹوں ایمان چھپایو وو تھو، عام لوکاں ناں اس غا ایمان غو کجھ علم نیہنہ تھو، وراج جد اس نے دیکھیو جے فرعونی لوک حضرت موسیٰؑ غا قتل غا بارہ ماں صلاح سوٹھا کر رہیا ہیں، فر یوہ ہر قسم غا خطرہ تیں بے پرواہ ہو غے مدان ماں آ گیو تے انھاں ناں اس را مہر محبت ناںٓ اس کم تیں ٹھاکنٓ لگو جے کجھ تے شرم کرو! تم بس صرف اس وجہ تیں اک بندا ناں قتل کرن غی سوچیں جے وہ اللہ تعالیٰ ناں ہی اپٹوں رب کیوں منیں حالانکہ یوہ تے کوئے جرم نیہنہ! فر وہ ہُٹ مُٹ بجنٓ دلیل تیں وی گل نیہنہ کرتو بلکہ وہ تھارے کولے صاف صاف دلیل تے معجزا وی لیا یئو ہے، اس قصہ ماں اصل ماں یوہ اشارو تھو جے رحمتِ عالمﷺ واسطے وی دین غاں دشمناں مکہ غا مشرکاں بچوں ہی ایمان آلاٰ پیدا ویں غا، تے فر یو ہی ہو وو بلکہ مکہ غا اک فرعون عقبہ بن معیط نے جد اک تہاڑے رحمتِ عالمﷺ حرم پاک ماں نماز پڑھتا تکیا اور اس نے اپٹی چادر حضرت غا گاٹا ماں باہ غے تاء چاہڑنوں شروع کیو تا نجے نعوذ باللہ- گاٹو گُہٹ غے حضرت ناں جانوں مار چھوڑے اس ویلے حضرت ابوبکرؓ بالکل یہ ہی لفظ کہتا دوڑ غے آیا تھا جے ’’کیوں! تم ایکنٓ بندا ناں بس اس جرم ماں قتل کر رہیا ہیں جے وہ کہہ کہ میرو رب اللہ ہے‘‘ فر تہکو مار غے اُس کافر ناں پرے کیو ۔(ابن ہشام، نسائی) رحمتِ عالمﷺ نے آپ وی اس مومن بندا غو مقابلو حضرت ابو بکر صدیقؓ ناںٓ کیو ہے ، حضرت فرمانویں !’’صدیقین‘‘ کجھ اک لوک ہیں، اک حبیبؓ نجار جس غو ذکر سورت یٰسٓ آیت ۲۰/ ماں ہے دو جو فرعونی خاندان غو مومن بندو (جس غو ذکرات چل رہیو ہے) تے تیجے ابو بکر صدیقؓ اور حضرت ابو بکر صدیقؓ انھاں ساراں تیں افضل ہیں۔

(۱۳) یعنی جے یہ چھوٹھا ہیں فر انھاں غا کوڑ غو تمناں کے نقصان ، یہ اپٹاں کوڑ غی آپے سزا پُھکتیں غا، تے اجے یہ سچا ہیں فر تے جس عذاب تیں یہ تمناں ڈرا رہیا ہیں اس بچوں کجھ نہ کجھ تے تھارا اپر آ ہی جے غو، اس گلوں عقل غو وی یوہی تقاضو ہے جے انھاں غا بارہ ماں اتنی جلدی نہ کی جئے ،فر یاہ سوچو! جیکدے ویہہ نعوذ باللہ چھوٹھا ہوتا فر انھاں ناں یہ معجزہ کس رالبھتا۔ اللہ تعالیٰ تے کسے وی حدوں بدھنٓ آلا چھوٹھا آدمی ناں نہ ہدایت نصیب کرے تے نہ اس غو کم بنن دیئے۔

(۱۴) فرعون ناں غالباً اُس مومن بندہ غا ایمان غو تے نیہنہ پتو لگو ور اس ناں خطرو ہو گیو جے کِدے اس بندہ غی گل کسے ور اثر نہ کر چھوڑے اس گلوں اس نے اس مومن غی گل بشکار ہی ٹک غے جلدی قوم ناں یاہ گل سمجھانٓ غی کوشش کی، جے ہوں تھارو خیر خواہ ہوں جہڑی گل آپ مناسب سمجھوں اُسے غو تمناں وی مشورو دیوں، اور تمناں ہوں بالکل ٹھیک رستو ہی دسوں !۔

وَقَدْ جَآءَكُمْ بِالْبَيِّنٰتِ مِنْ رَّبِّكُمْ وَاِنْ يَّكُ
حالانکہ وہ تھارا رب غی طرفوں تھارا کوے صاف نشانئیں لے غے آیو ہے (۱۲) تے جیکدے وہ
كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهٗ وَاِنْ يَّكُ صَادِقًا يُّصِبْكُمْ
چھوٹھو ہے تاں اس غا چھوٹھ غو وبال اسے ور پوے غو ؛ تے جے وہ سچو ہے تاں اس عذاب بچوں
بَعْضُ الَّذِيْ يَعِدُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ هُوَ
کجھ تے تھارا اور آ ہی پُوے غو جس غو وہ تھارا ناںٓ وعدو کر رہیو ہے؛ اللہ تعالیٰ اس آدمی ناں یقیناً ہدایت نیہنہ دیتو جہڑو
مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿۲۸﴾ يٰقَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظٰهِرِيْنَ
حدوں بدھنٓ آلو چھوٹھو ہے (۱۳) اے میری قوم غیو لوکو ! اج تے تھاری ہی بادشاہی ہے تم ہی ملک
فِي الْاَرْضِ فَمَنْ يَّنْصُرُنَا مِنْۢ بَاْسِ اللّٰهِ اِنْ
ماں زورا ور ہیں ، ور جے اللہ تعالیٰ غو عذاب آ گیو فر کونٓ ہے جہڑو مھاری مدد
جَآءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ اُرِيْكُمْ اِلَّا مَآ اَرٰى وَمَآ
کرے غو ، فرعون نے کہیو : ہوں تے تمناں وہ ہی دسوں جس ناں ہوں اپٹی رائے ماں چنگو سمجھوں اور
اَهْدِيْكُمْ اِلَّا سَبِيْلَ الرَّشَادِ ﴿۲۹﴾ وَقَالَ الَّذِيْٓ
ہوں تے تھاری رہنمائی بس نیک رستہ در ہی کروں (۱۴) تے اس ایمان آلا نے
اٰمَنَ يٰقَوْمِ اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ مِّثْلَ يَوْمِ
کہیو : اے میری قوم ! مناں تھارا بارہ ماں (پہلی) اُمتاں جسا تہاڑا غو
الْاَحْزَابِ ﴿۳۰﴾ مِثْلَ دَاْبِ قَوْمِ نُوْحٍ وَّعَادٍ وَّثَمُوْدَ وَ
ڈر ہے ؛ جسو حال ہو وو تھو نوحؑ غی قوم غو تے قوم عاد غو ، تے قوم ثمود غو ، اور
الَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ وَمَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿۳۱﴾
انھاں لوکاں غو جہڑا انھاں تیں پچھے ہوا ہیں، اللہ تعالیٰ تے (اپٹاں) بنداں ور کسے را غو ظلم کرنوں نیہنہ چاہتو؛
وَيٰقَوْمِ اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿۳۲﴾
تے میری قوم غیو لوکو ! مناں تھارا بارہ ماں واویلا آلا تہاڑا غو ڈر ہے ؛

يَوْمَ تُوَلُّوْنَ مُدْبِرِيْنَ مَا لَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ
جس تہاڑے تم کنڈ پھیر غے نسیں غا تمناں اللہ تعالیٰ تیں بچاݨ آلو کوئے نیہنہ ہوسیں
وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿۳۳﴾ وَلَقَدْ جَآءَكُمْ
تے جس ناں اللہ تعالیٰ گمراہ کردئے اس ناں کوئے ہدایت دیݨ آلو نیہنہ (۱۵) تے اس تیں پہلاں تھارا کوݨے
يُوْسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنٰتِ فَمَا زِلْتُمْ فِيْ شَكٍّ مِّمَّا
یوسفؑ صاف نشانئیں لے غے آیا تھا تے ویہہ جو کجھ تعلیم لے غے آیا تھا تم اس غا بارہ ماں
جَآءَكُمْ بِهٖ حَتّٰٓى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَّبْعَثَ اللّٰهُ
شک ہی کرتا رہیا، ات توڑی کہ جسو یلے انھاں غی وفات ہوگئی تاں تم نے کہیو اس تیں بعد تے اللہ تعالیٰ کدے
مِنْۢ بَعْدِهٖ رَسُوْلًا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ
کوئے رسول نیہنہ چلاسیں (۱۶) اسّے را اللہ تعالیٰ اس شخص ناں گمراہ کردئے جہڑو
مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ ۚ ﴿۳۴﴾ الَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ
حدوں ٹپݨ آلو، شک کرن آلو وہے؛ جہڑا کہ بغیر کسے دلیل تیں اللہ تعالیٰ غیں اُنھاں آیتاں ماں
بِغَيْرِ سُلْطٰنٍ اَتٰىهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ
تُہتھ کریں جہڑیں انھاں کوݨے آئیں ویں یاہ چیز اللہ تعالیٰ غے نزدیک تے ایمان آلاں غے
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ
نزدیک مچ نفرت غی ہے، اللہ اسّے را ہر اک تکبر کرن آلا، اںݨ منّ غا
مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿۳۵﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰهَامٰنُ ابْنِ لِيْ
دل ور مہر لا چھوڑے (۱۷) تے فرعون نے کہیو: اے ہامان! توں میرے واسطے
صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ ﴿۳۶﴾ اَسْبَابَ السَّمٰوٰتِ
اک محل بݨوا! تانجے ہوں انھاں رستاں توڑی پج جاؤں، جہڑا اسمان غا رستا ہیں
فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى وَاِنِّيْ لَاَظُنُّهٗ كَاذِبًا ط
فر ہوں موسیٰؑ غا خدا ناں اوکڑ غے دیکھوں! اور ہوں تے یاہی سمجھوں کہ یوہ بالکل چھوٹھو ہے

(۱۵) مومن بندو پشلاں نافرمان لوکاں ور آݨ آلا عذاب یاد کرا غے اپݨی قوم ناں خدا غی نافرمانی تیں ڈراوے فر قیامت غو تے محشر غا مدان ماں کٹھا ہوݨ غو تہاڑو یاد کرواوے جے جد لوک ایاں اُواں نس رہیا ویں غا تے چینک پکار لگی وی وہے غی تے محشر غا مدان غا فیصلہ تیں بعد نافرمان لوک نس پج رہیا ویں غا اور جہنمی جنتیاں ناں، تے جنتی جہنمیاں ناں، اور اعراف آلا دواں ناں بلا رہیا ویں غا، ور اس تہاڑے کسے ناں اللہ تعالیٰ غی پکڑ تیں تے اس غا عذاب تیں کوئے بچاݨ آلو نیہنہ ہوسے۔

(۱٦) حضرت موسیٰؑ کوئے پہلا نبی نیہنہ انھاں تیں پہلاں حضرت یوسفؑ وی تھا، جنھاں غا اُچّا اخلاق تے سچا کردار ناں تم اج وی منیں، بلکہ تم انھاں ناں اپݨوں محسن وی منیں کیونجے انھاں ہی غے ذریعہ تے اللہ نے تم کالݨ غی اس بڑی مصیبت تیں بچایا تھا، ور اس غے باوجود چڑ توڑی ویہہ تھارے بشکار موجود تھا، تم نے ایمان قبول نیہنہ کیو، تے تم انھاں غی نبوت غا بارہ ماں شک ہی کرتا رہیا۔ ہاں! جس ویلے ویہہ دنیا تیں رخصت ہوگیا اس ویلے تم نے سُرت سمھالی تے تم روہڑیا کرن لگ گیا جے اسا سُچا تے اُچا اخلاق غو انسان دوبارہ کدلبھے غو ہُݨ تے اللہ کدے کوئے رسول چلاسے ہی نیہنہ، کیونجے نعمت غی قدر ویلو کھڑا غے ہی وہے۔ اشارو اس پاسے ہے جے حضرت موسیٰؑ وی جد رخصت ہو جیں غا فر تمناں انھاں غی قدر آوے غی، ور فائدو کجھ نیہنہ ہوسیں۔ ور کجھ مفسراں نے اس را تفسیر کی ہے جے ''انھاں غی وفات تیں بعد تم خوش ہوگیا جے چنگو ہوو رخصت ہوگیو، بس ہُݨ کدے دوبارہ خدا کوئے رسول نیہنہ چلاسے'' ور پہلی تفسیر پشلا مضمون ناݪ زیادہ جُڑے ابنِ کثیر نے وی یاہی تفسیر پسند کی ہے۔

(۱۷) یعنی حضرت یوسفؑ ہی غا دور غاں کافراں ہاروں، جہڑو گناہ تے نافرمانی ماں حدوں ہی ٹپ جئے۔ ہر اک اسمانی گل ماں شک ہی کرتو رہ اللہ تعالیٰ غی آیتاں غا بارہ ماں تُہتھ چَھگڑو، تے کُھول کرتو رہ فراسا متکبر ناں ایمان کد نصیب وہے بلکہ انھاں غا پھیڑا کرتوت تے ایمان آلاں غی اور اللہ تعالیٰ غی سخت ناراضگی اور قہر غو باعث بݨیں، اساں متکبراں ناں ایمان نصیب نیہنہ ہوتو سگوں انھاں غا دل ور اللہ غی طرفوں مُہر لگ جئے فر اساں دلاں ماں خیر غی کائے گل جاتی ہی نیہنہ۔

وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوْٓءُ عَمَلِهٖ وَصُدَّ عَنِ

تے اسے را فرعون غی نظراں ماں اس غا پہیڑا عمل سوہنا بنا دتا گیا ، تے وہ سِدّا رستہ تیں

السَّبِيْلِ ؕ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا فِيْ تَبَابٍ ﴿۳۷﴾ وَقَالَ

ع ۴ ۹

روک دتو گیو ، تے فرعون غو ہر اک داء تباہی ماں ہی رہیو (۱۸) تے اس آدمی نے کہیو :

الَّذِيْٓ اٰمَنَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوْنِ اَهْدِكُمْ سَبِيْلَ

جہڑو ایمان لے آیو تھو اے میری قوم ! میرے پچھے چلو ، ہوں تمناں نیکی غو رستو

الرَّشَادِ ﴿۳۸﴾ يٰقَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ ۫

دسّوں غو ؛ او میری قوم غیو لوکو ! یاہ دنیا غی زندگی تے بس (کجھ دناں غو) فائدو ہے

وَّاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿۳۹﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً

تے بلاشبہ آخرت ہی سدا رہنّ غو گہر ہے ؛ جہڑو بدی کرے غو ،

فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا ۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ

اس ناں بس اس غے برابر بدلو لبھے غو ؛ تے جہڑو نیکی کرے غو وہ پہانویں مڑد وہے

اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ

یا کانّسری وہے شرط یاہ ہے کہ وہ مومن وہے ، اسا لوک تے جنّت ماں جیں غا

يُرْزَقُوْنَ فِيْهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۴۰﴾ وَيٰقَوْمِ مَا لِيْٓ اَدْعُوْكُمْ

جت انھاں ناں بے حساب روزی دتی جئے غی (۱۹) ؛ تے او میری قوم ! یاہ کے گل ہے جے ہوں تمناں

النصف

اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُوْنَنِيْٓ اِلَى النَّارِ ﴿۴۱﴾ ؕ تَدْعُوْنَنِيْ

نجات در بلاوّں تے تم مناں دوزخ در سدّیں ؛ تم مناں اس گل غی دعوت دیں

لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِهٖ مَا لَيْسَ لِيْ بِهٖ عِلْمٌ ز وَّ

جے ہوں اللہ تعالیٰ ناںّ کفر کروں ، ناتے ہوں اس ناںّ اسی چیز ناں شریک کروں جس غی مناں کجھ خبر نیہنہ ، جدکہ

اَنَا اَدْعُوْكُمْ اِلَى الْعَزِيْزِ الْغَفَّارِ ﴿۴۲﴾ لَا جَرَمَ اَنَّمَا

ہوں تمناں اس اللہ در بلاوّں جہڑو غالب (تے) مچ بخشنّ آلو ہے ؛ یاہ پکی گل ہے جے

---

(۱۸) اس غی تفسیر سورت قصص آیت ۳۸/ ماں گذر گئی ہے

(۱۹) فرعون نے وی وعدو کیّو تھو جے ہوں تمناں سِدّ و رستو دس رہیو ہوں ، ور مومن بندو کُھل غے بولیو ! جے اس غی یہ ساریں سیاسی چال ہیں ، تم جیکر دنیا تے آخرت غی کامیابی حاصل کرنی چاہویں تاں تم میری گل ور چلو ہوں تمناں صاف سِدّ و ہدایت تے سمجھداری غو رستو دسوں غو ، تے یوہی وہ رستو ہے جس ور تمناں حضرت موسیٰؑ بلا رہیا ہیں اس را وہ ات صاف لفظاں ماں اپناں ایمان غو اعلان کر دیئے ، فر اپنّی دعوت غو خلاصو تے نچوڑ پیش کرے جے سب تیں پہلاں یاہ حقیقت منوں کہ یاہ دنیا فانی ہے ات غی عیش تے ٹھاٹھ باٹھ سب کجھ فانی ہے ، فر آخرت غا مقابلہ ماں تے یاہ اک نیس وی نیہنہ ، جدکہ آخرت سَدا رہنّ آلی ہے ، اُت غو عذاب وی ہمیشاں رہنّ آلو ہے ۔ تے نعمت وی کدے نہ مُکنّ آلیں سدا رہنّ آلیں ہیں ، لہذا انسان ناں اپنّی جند جان اُس سَدا رہنّ آلی زندگی واسطے ہی لانی چاہیئے ۔ چار تہاڑا غی اس فانی زندگی پچھے سدا رہنّ آلی آخرت برباد کرنی عقلمندی غو فیصلو نیہنہ ، آخرت ماں ہر ایکنّ ناںّ انصاف وہے غو بدی کرن آلا ور ذری ظلم نیہنہ ہوسیں بلکہ اس ناں اپناں عملاں غے بالکل مطابق تے برابر سزا ملے غی ور نیک عمل کرن آلا مومن بندا پہانویں مڑد ویں پہانویں کانّسری ویہہ سدا رہنّ آلی اس جنت ماں جیں غا جت کدے نہ سمن تے نہ مکنّ آلیں بے شمار ، بے حساب تے بے حد نعمت ویں غیں ۔

تَدْعُوْنَنِيْٓ اِلَيْهِ لَيْسَ لَهٗ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا

تم منّاں جن معبوداں در بلّاویں ویہہ نہ دنیا ماں اس لائق ہیں کہ انھاں اگے دعا منگی جئے ، تے نہ

فِي الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ مَرَدَّنَآ اِلَى اللّٰهِ وَاَنَّ الْمُسْرِفِيْنَ

آخرت ماں! تے یقیناً ہم ساراں نے مڑ غے اللہ تعالیٰ کولے ہی جانوں ہے، تے جہڑا حدوں بدھن آلا ہیں

هُمْ اَصْحٰبُ النَّارِ ﴿۴۳﴾ فَسَتَذْكُرُوْنَ مَآ اَقُوْلُ لَكُمْ

ویہہ ہی دوزخی ہیں ؛ تے تم تاولاں ہی میری گلاں ناں یاد کریں غا

وَاُفَوِّضُ اَمْرِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۴۴﴾

تے ہوں اپٹوں معاملو اللہ تعالیٰ غے حوالے کروں ! یقیناً اللہ تعالیٰ اپٹاں بنداں ناں دیکھ رہیو ہے (۲۰)

فَوَقٰىهُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِ مَا مَكَرُوْا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ

فر اللہ تعالیٰ نے وہ انھاں غیں پہیڑیں چالاں تیں بچالیّو تے فرعونی بُرا عذاب نے اپٹاں

سُوْۗءُ الْعَذَابِ ﴿۴۵﴾ اَلنَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا

کھیرا ماں لے لیّا (۲۱) ویہہ سویرے شام اگ غے سامنٹے پیش

وَّعَشِيًّا ۚ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ ۣ اَدْخِلُوْٓا اٰلَ

کیّا جیں ، جس تہاڑے قیامت قائم وہے غی (حکم وہے غو) فرعونیاں ناں

فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿۴۶﴾ وَاِذْ يَتَحَاۗجُّوْنَ فِي النَّارِ

سخت تیں سخت عذاب ماں سٹ چھوڑو (۲۲) تے جسویلے ویہہ دوزخ ماں کُھلیں غا

فَيَقُوْلُ الضُّعَفٰۗؤُا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ

فرلسّا لوک ان لوکاں ناں کیہنہ غا جہڑا بڑا بنٹ غے ریہنہ تھا جے ہم (دنیا ماں) تھارے پچھے

تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ عَنَّا نَصِيْبًا مِّنَ النَّارِ ﴿۴۷﴾

چلاں تھا ، فر کیوں ! تم دوزخ غا عذاب بچوں مھارا تیں کجھ عذاب ہٹا سکیں ؟

قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا كُلٌّ فِيْهَآ ۙ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ

بڑا بنٹ آلا کیہنہ غا : ہم تے سارا ہی دوزخ ماں ہاں ، بیشک اللہ نے

(۲۰) قرآن غا انداز تیں یوہی لگے کہ فرعونی لوکاں نے اس مومن بندا ناں اپٹاں کفر شرک تے خدا غی نافرمانی غا رستہ در بلایو وہے غو جس ور اس نے تعجب ناں یہ گل کئیں جے کُجھ تے سوچو! ہوں تمنّاں ایمان غی دعوت دیوں جس غو نتیجو جنت ہے تے تم منّاں کفر شرک اور خدا غی نافرمانی غا رستہ در بلاویں ! جس غو نتیجو سدا جہنم غو عذاب ہے فر مومن بندو انھاں ناں یاد کرواوے جے وہ وقت دور نیہنہ جد میریاں ساریاں گلاں غی حقیقت تھارے سامنٹے آجئے غی اس ویلے تم مچ پچھوتانویں غا تے تمنّاں میریں گل یاد آویں غیں ور ویلو کھڑا غے تلیں ملنوں کجھ کم نیہنہ آسیں۔ اس تیں بعد انھاں لوکاں نے اس مومن بندہ ناں وی قتل غی تَہمکی دتی وہے غی جس ور اس نے یوہ جواب دتو جے میں اپٹوں سارو معاملو اللہ تعالیٰ غے حوالے کر چھوڑیو ہے، وہ اپٹاں بنداں ناں آپے دیکھ رہیو ہے لہذا وہ آپے ساراں ناں مُک لئے غو۔

(۲۱) یعنی فرعونیاں غی ساریں چالاں تیں اللہ نے اس مومن بندا غی حفاظت فرمائی جد کہ فرعون اپٹی فوج سنٹے سمندر ماں غرق ہوگیو۔

(۲۲) حضرت عبداللہ ابنِ مسعودؓ اس آیت غی تفسیر ماں فرمانویں فرعونیاں غی روح کالا رنگ غی (مندی شکل آلا) پکھیرواں غی شکل ماں ہر روز سویرے شام یعنی تہاڑی ماں دو واری جہنم غے سامنٹے آنیں جیں تے انھاں ناں جہنم دس غے کہیو جئے کہ یوہی تھارو اصلی ٹھکانوں ہے۔ (ابن ابی حاتم ، مظہری) حضرت قتادہؒ تیں وی اسی ہی روایت نقل کی گئی ہے (ابن کثیر) یاہ سزا انھاں غی قیامت غا تہاڑا توڑی رہ غی فر محشر غا فیصلہ تیں بعد ویہہ سدا رہن آلی جہنم ماں سٹ دتا جیں غا، امام ابنِ کثیرؒ تے دوجا مفسر فرمانویں اس آیت تیں برزخ غا عذاب غو وی ثبوت ملے جہڑو کہ برحق ہے۔

حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ (۴۸) وَقَالَ الَّذِيْنَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ

اپݨاں بنداں غے بشکار فیصلو کر دتو ہے (۲۳) تے ویہہ لوک جہڑا اگ ماں (سڑ رہیا) ویں غا ویہہ جہنم غا چوکیدار

جَهَنَّمَ ادْعُوْا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ (۴۹)

ناں کیہنہ غا: اپݨاں رب اگے دعا منگو جے وہ مھارا عذاب ناں اک تہاڑا واسطے ہولو کر دئے؛

قَالُوْٓا اَوَلَمْ تَكُ تَاْتِيْكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ۭ قَالُوْا

ویہہ کیہنہ غا: کیوں! تھارا کوئے تھارا رسول صاف صاف نشانئیں لے غے نیہنہ آیا تھا؟ ویہہ جواب دیں غا

بَلٰى ۭ قَالُوْا فَادْعُوْا ۚ وَمَا دُعٰۗؤُا الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ

آہو! (آیا تھا) ویہہ کیہنہ غا: فر تم آپے ہی دعا کر لیو، اور کافراں غی دعا تے بیکار

ضَلٰلٍ (۵۰) اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي

ہی جئے غی (۲۴) بیشک ہم رسولاں غی تے ایمان آلاں غی مدد

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُوْمُ الْاَشْهَادُ (۵۱) ۙ يَوْمَ لَا

دنیا غی زندگی ماں وی کراں تے اس تہاڑے وی کراں غا جد گواہی دیݨ آلا کھلا ویں غا؛ جس تہاڑے

يَنْفَعُ الظّٰلِمِيْنَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ

ظالماں ناں انھاں غو عذر بہانوں کرنوں کجھ کم نیہنہ آسیں تے انھاں واسطے لعنت ہی وہے غی، تے انھاں واسطے

سُوْۗءُ الدَّارِ (۵۲) وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْهُدٰى وَاَوْرَثْنَا

مچ مندو گھر وہے غو (۲۵) تے ہم نے یقیناً موسیٰؑ ناں ہدایت آلی کتاب عطا فرمائی تھی تے ہم نے

بَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ الْكِتٰبَ (۵۳) ۙ هُدًى وَّذِكْرٰى لِاُولِي

بنی اسرائل اس کتاب غا وارث بݨایا؛ جہڑی عقل آلاں واسطے ہدایت تے

الْاَلْبَابِ (۵۴) فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّاسْتَغْفِرْ

نصیحت ہے؛ تے (اے نبیؐ) تم صبر کرتا رُہو، اللہ غو وعدو بلاشبہ سچو ہے، تے اپݨی لغزش واسطے

لِذَنْۢبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ (۵۵)

بخشش منگتا رُہو! تے تم اپݨاں رب غی صفتاں نالؔ اس غی تسبیح کرتا رُہو لوہڑے ویلے وی! تے سویرے وی! (۲۶)

(۲۳) کافر مقد ماں تے لیڈراں نالؔ انھاں غی رعایہ غو یوہ گھول چھگڑو واسے را مشرک مذہبی کھڑ پینچاں نالؔ انھاں ناں منن آلا غو قیامت غو یوہ چھگڑو قرآن نے کیئں جگھیں بیان کیو ہے تانجے سِدّا سادہ لوک سُݨ غے سُرت سمھال لیں (جے اج جھاں غے پچھے پچھے چل رہیا ہاں یہ قیامت غے تہاڑے مھارے کجھ کم نیہنہ آسیں) تے ویہہ دنیا ماں قیامت غو یوہ نقشو تک غے اساں لوکاں غو گُھر و چھوڑ غے ہدایت غو رستو نوڑیں، تے قیامت غی بے وسی تک غے اس تیں پہلاں اس غی تیاری کریں۔

(۲۴) یعنی فر سارا رل غے جہنم غا ذمہ دار فرشتہ اگے یاہ درخواست کریں غا جے جہنم تیں چھٹکارو تے نیہنہ ہو سکتو، نہ اتوں چھٹی لبھ سکے ور چلو تم دعا کر غے اک تہاڑا واسطے عذاب ذری ہولو ہی کرا دیو جس ور ویہہ یوہ سوال کریں غا جے تھارے کوئے دنیا ماں پیغمبر نیہنہ آیا تھا؟ جھاں نے اس جہنم تیں بچݨ غو رستو دسیو تھو جد تم نے انھاں غی گل نیہنہ سُݨی ہُݨ آپے ہی دعا کر لیو کیونجے ہم کسے کافر واسطے دعا نیہنہ کر سکتا۔ فر کافر دعا کریں غا ور ڈنڈ رولا تے چینک پکار تیں بجݨ انھاں ناں گُجھ نیہنہ لبھسے، کیونجے آخرت ماں نہ کسے غی توبہ قبول وہے غی تے نہ کافراں غی کائے دعا منظور وہے غی۔

(۲۵) یعنی دنیا تے آخرت دواں جہاناں غی حقیقی کامیابی اللہ غاں نبیاں ناں تے اس غاں مومن بنداں ناں ہی نصیب وہے۔ جس را کہ حضرت موسیٰؑ اور وہ مومن بندو جس غو اُپر ذکر تھو کامیاب ہووا جد کہ فرعون غو اپݨی اتنی بڑی بادشاہی تے طاقت غے باوجود بیڑو پٹے گیو۔ ہاں! وقتی طور ور چھٹ گھڑی واسطے کافراں ناں کجھ غلبو ہو جئے تے واہ بکھری گل ہے جس را کہ کجھ نبی ہجرت ور مجبور ہو گیا یا کجھ اللہ غا رستہ ماں شہید کر دتا گیا ور چھیکڑ نبیاں غی دعوت ہی عام ہوئی تے مخالفت کرن آلاں غو کوئے دیّا ماں بتّی باہݨ جگو نیہنہ رہیو، فر اصلی کامیابی تے محشر غا مدان ماں اس تہاڑے لبھے غی جد اصل فیصلو وہے غو، تے جت گواہیں لگیں غیں، فرشتاں گواہی دیں غا، نبی گواہی دیں غا تے ایمان آلا وی نبیاں غی دعوت پہچاݨ غی گواہی دیں غا، اس تہاڑے ایمان آلا اللہ غی مدد نالؔ کامیاب ویں غا حالانکہ وہ اتنوں سخت تہاڑو وہے غو کہ خدا غاں نافرماناں ظالماں ناں اُت عذر بہانا وی گُجھ کم نیہنہ آسیں۔

(۲۶) حضرت موسیٰؑ غو ذکر کر غے نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جا رہئی ہے جے جس را موسیٰؑ ور نازل ہوݨ آلی کتاب تورات تیں عقل آلاں نے ہدایت تے نصیحت کھٹی تھی اور چھیکڑ اللہ غو دین اور اس غا مومن بندہ کامیاب ہووا تھا قرآن غی لوء تیں وی عقل آلا ہی اپݨاں دل روشن کریں غا تے چھیکڑ اللہ غو دین نالے ایمان آلا غالب آویں غا تے اج غاں انھاں ابوجہل تے ابولہب جساں فرعوناں غو بیڑو وی غرق وہے غو، لہذا تم صبر کرو تے اللہ تعالیٰ غی مدد ور نظر رکھو! تے اس رستہ غی اوکھتاں ناں اسان بݨان واسطے استغفار نالے سویرے شام ہر ویلے اللہ غی تسبیح تے اس غی حمد کرتا رُہو۔

(۲۷) یعنی اللہ تعالیٰ غی آیتاں ماں تُھتھ تے جھگڑا ویہہ ہی لوک کریں جھڑا اپنڑاں خیال ماں اپنڑاں آپ ناں بڑو سمجھیں، فر اسے تکبر تے آکڑ غی وجہ تیں اللہ غا حکماں غے اگے نیواں نیہنہ ہوتا یہ جیتاں جیتاں کسے ناں نبی من غے اس غی گل ور چلنڑوں شُبکی سمجھیں، حالانکہ یہ اپنڑاں خیال ماں جس بڑیائی غی تاہنگ کریں واہ انھاں ناں کدے نصیب نیہنہ ہوسیں، کیونجے بڑو وہ ہی وہے جس ناں اللہ تعالیٰ بڑو بنڑاوے۔ فر فرمایو جے اساں متکبراں غی شرارت تیں بچنڑ واسطے اللہ ہی غی پناہ منگنی چاہیۓ!

اِنَّ الَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطٰنٍ اَتٰىهُمْ ۙ

بیشک جھڑا لوک اللہ تعالیٰ غی آیتاں ماں بجنڑ کسے دلیل تیں جھڑی انھاں کولے آئی وہے تُھتھ کریں

اِنْ فِيْ صُدُوْرِهِمْ اِلَّا كِبْرٌ مَّا هُمْ بِبَالِغِيْهِ ۚ فَاسْتَعِذْ

انھاں غا دلاں ماں بڑیائی تیں سوا کجھ وی نیہنہ، جس توڑی ویہہ کدے پُج نیہنہ سکسیں؛ بس تم اللہ تعالیٰ غی

بِاللّٰهِ ۭ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿۵۶﴾ لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ

پناہ منگو! وہ سب کجھ سنڑ آلو دیکھنڑ آلو ہے (۲۷) اسماناں غو تے

وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ

زمین غو پیدا کرنوں لوکاں غا پیدا کرن تیں بہت بڑو کم ہے، ور متا لوک (اس گل ناں)

لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۵۷﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۙ

جانڑتا نیہنہ؛ تے انّوں اور لوء آلو برابر نیہنہ ہوسکتا

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَلَا الْمُسِيْٓءُ ۭ قَلِيْلًا

تے نہ ویہہ لوک جھڑا ایمان لیایا تے انھاں نے نیک عمل کیّا بدعمل لوکاں غے برابر ہوسکیں (ور) تم گھٹ ہی

مَّا تَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۵۸﴾ اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَّا رَيْبَ

نصیحت حاصل کریں؛ قیامت یقیناً ضرور آنڑ آلی ہے اس ماں کوئے

فِيْهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۹﴾ وَقَالَ

شک نیہنہ ور متا لوک ایمان نیہنہ لیاتا (۲۸) تے تھارا رب نے

رَبُّكُمُ ادْعُوْنِيْٓ اَسْتَجِبْ لَكُمْ ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ

فرمایو: تم میرے کولوں دعا منگو ہوں ضرور تھاری دعا قبول کروں غو، بیشک جھڑا لوک

يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِيْ سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ

مھاری عبادت کرن تیں تکبر کریں ویہہ تاولا ہی ذلیل کر غے جہنم ماں داخل کیّا

دٰخِرِيْنَ ﴿۶۰﴾ اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوْا فِيْهِ

جیں غا (۲۹) وہ اللہ ہی ہے جس نے تھارا واسطے رات بنڑائی تانجے تم اس ماں ارام کریں

(۲۸) مشرک اک پاسے تے زمین اسمان ناں پیدا کرن آلو اللہ تعالیٰ ناں منیں تھا۔ ور دوجے پاسے مرن تیں بعد فر زندہ ہونڑ ناں مشکل خیال کریں تھا، حالانکہ اسمان زمین غو پیدا کرنڑوں انسان غا دوہری واری پیدا کرن تیں تے مُچ اوکھو ہے، ور متا لوک اتنی موٹی گل وی نیہنہ سمجھتا، اصل ماں جھڑا لوک عقل تیں کم نیہنہ لیتا ویہہ انّا ہیں، فر ویہہ اکھاں آلاں غے برابر کس را ہوسکیں!! تے جد لوء آلا اور انّا برابر نیہنہ ہوسکتا فر ایمان قبول کر غے نیک عمل کرن آلا تے خدا غا نافرمان گنہگار کس را برابر ہوسکیں! تے نافرمانی اور فرمانبرداری غو اک نتیجو کس را ہوسکے! تے جد اسی گل نیہنہ فر اس واسطے تے ضروری ہے کہ کوئے اسو تہاڑو وہے جد نیکاں بداں تے لوء آلاں اور انّا غو فرق ساراں غے سامنڑے آوے، جہالت اور علم غو کنی کنی نتیجو نکلے ور متا لوک ویہہ ہیں جھڑا نہ انھاں گلاں ور غور کریں! نہ سوچیں سمجھیں تے نہ ہی نصیحت حاصل کر غے فیصلہ آلا اس تہاڑا واسطے تیاری کریں۔ حالانکہ قیامت تے سِر وَر کھلی ہے۔

(۲۹) بندا شرک کیوں کریں؟ ہر ایکنڑ غی دروٹنی ور متھو کیوں رگڑیں؟ غیر اللہ غی پوجا کر کر غے اس ناں خوش کیوں کریں؟ بس اسے گلوں تانجے مھارا کم بنڑ جیں۔ اللہ اساں ساراں بنداں ناں فرماوے تم شریکاں غا بوآ ور متھو نہ رگڑو! تے در در ور ٹھہلا کھا غے اپنڑاں آپ ناں ذلیل نہ کرو! آوَ! تھارو رب تمنّاں کہہ لگو تم ساراں ناں چھوڑ غے اک میرے کولوں منگو، تھاری ضرورت دنیا غی وہے یا آخرت غی نکی وہے یا بڑی، بس تم صرف میرے اگے چھولی اڈو میرا در تیں سوال کرو! ہوں تھاری اک اک ضرورت پوری کروں غو تے جھڑی چیز تھارے واسطے مناسب وہے غی واہ تمنّاں عطا کروں غو جس را رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں جے اللہ ایمان آلا غی ہر اک جائز دعا قبول کرے ور قبول ہونڑ غیں ترے شکل ویں کدے اس ناں منہ منگی چیز ہی لبھ جیۓ، تے کدے اس دعا غے بدلے اس ناں آخرت غو ثواب دتو جیۓ۔ تے کدے منہ منگی چیز تے نیہنہ لبھتی ور اس دعا غا نتیجہ ماں آنڑ آلی کائے مصیبت ٹلّ جیۓ۔ (مسند احمد، ملخصًا) فر فرمایو جے جھڑا میری عبادت تیں تے میرے کولوں منگنڑ تیں تکبر کریں، اس ماں اپنڑی شبکی سمجھیں فر میرے کولوں نیہنہ منگتا تے غیراں غا در ور متھو ٹیکیں ویہہ ذلیل کر غے دوزخ ماں سٹیا جیں غا۔ رحمتِ عالم ﷺ نے یاہ گل اس را سمجھائی جے جھڑا اللہ تعالیٰ کولوں اپنڑی حاجت غو سوال نیہنہ کرتا انھاں ور اللہ تعالیٰ غو غضب تے قہر وہے (ترمذی) کسے عربی شاعر نے بڑی سُہنڑی گل کہی ہے۔ اَللّٰهُ يَغْضَبُ اِنْ تَرَكْتَ سُوَالَهٗ : وَبَنِيْ اٰدَمَ حِيْنَ يُسْأَلُ يَغْضَبُ یعنی اللہ تعالیٰ تے نہ منگنڑ تیں ناراض وہے جد کہ انسان کولوں تے منگوتاں وہ ناراض ہوجیۓ۔

فائدو:- ات پہلاں تے یوہ حکم دتو جیۓ اللہ تعالیٰ اگے دعا منگو ور بعد ماں فرمایو جے جھڑا لوک اللہ غی عبادت تیں تکبر کریں، حالانکہ ات ''عبادت'' تیں دعا ہی مراد ہے ور دعا نیہنہ فرمایو بلکہ ''عبادت'' فرمایو اس ماں اس گل ور اشارو ہے جے دعا عبادت ہی ہے، یعنی دعا خود عبادت ہے تے ہر اک عبادت ماں دعا وی داخل ہے، جس را کہ آپ نبی پاک ﷺ نے فرمایو!

وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ

تے اس نے تہاڑی لوء آلی بنّائی بیشک اللہ لوکاں ور بڑو فضل کرن آلو ہے

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ ﴿۶۱﴾ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ

ور متا لوک شکر نیہنہ کرتا یوہی اللہ تمنّاں پالن آلو ہے

خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۘ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۡ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿۶۲﴾

وہ ہراک چیز ناں پیدا کرن آلو ہے، اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ؛ فرتم کیّاں پٹھا پھیریا جارہیا ہیں

كَذٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِيْنَ كَانُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ يَجْحَدُوْنَ ﴿۶۳﴾

اسّے را ویہہ لوک وی گمراہ کیّا جاتا رہیا ہیں جہڑا اللہ تعالیٰ غی آیتا تیں نمکریں تھا (۳۰)

اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا وَّالسَّمَآءَ بِنَآءً

وہ اللہ ہی ہے جس نے زمین تھارا بسن غے قابل بنّائی تے اسمان ناں چھت بنّایو

وَّصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ؕ

تے اس نے تھاریں شکل بنّائیں فراس نے تھاریں شکل کتنی سوہنّی بنّائیں؛ تے اس نے تمنّاں پاک چیزاں غی روزی دتی

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ښ فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۶۴﴾ هُوَ

یوہی اللہ تمنّاں پالنّ آلو ہے تے اللہ بڑی برکت آلو ہے جہڑو ساراں جہاناں غو پالنہار ہے؛ وہ ہی

الْحَيُّ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ؕ

زندو رہنّ آلو ہے، اس تیں سوا کوئے معبود نیہنہ لہٰذا تم اسّے غی عبادت کرو! عبادت ناں اسّے واسطے خاص کر غے

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۶۵﴾ قُلْ اِنِّيْ نُهِيْتُ اَنْ اَعْبُدَ

ساریں صفت اللہ تعالیٰ غیں ہیں جہڑو ساراں جہاناں غو رب ہے (۳۱) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: جے منّاں انھاں غی عبادت

الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَمَّا جَآءَنِيَ

کرن تیں ٹھاک دتو گیو ہے جھاں غی تم اللہ ناں چھوڑ غے عبادت کریں کیونجے میرے کولّے میرا رب غی

الْبَيِّنٰتُ مِنْ رَّبِّيْ ۡ وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۶۶﴾

طرفوں صاف صاف دلیل آ گیئں ہیں تے منّاں حکم ہوو ہے جے ہوں ساراں جہاناں غا رب غو فرمانبردار ہو جاؤں (۳۲)

اِنَّ الدُّعَاءَ هُوَ الْعِبَادَةُ ''دعا عبادت ہی ہے (مسند احمد، ترمذی، ابو داؤد، نسائی) بلکہ اک جگہ فرمایو! الدعاء مخ العبادۃ ''دعا عبادت غو مغز (مجالنی) ہے'' (ترمذی) لہٰذا جس را عبادت اللہ تعالیٰ واسطے خاص ہے اسے را دعا تے پکار وی اسے واسطے خاص ہے، کسے دوجا غی نہ عبادت جائز ہے تے نہ کسے دوجا اگے دعا منگنی جائز ہے۔

(۳۰) یعنی رات تہاڑی غا اس نظام ناں چلانّ آلو اللہ تعالیٰ ناں منیں، اور یہ اُسے غیں نعمت سمجھیں فراس غو شکر کیوں نیہنہ کرتا؟ فر عبادت غو مستحق اُسے ناں کیوں نیہنہ سمجھتا؟ دوجیاں چیزاں ناں اس غو شریک کیوں بنّا نویں، اللہ ناں خالق، مالک تے نعمت عطا کرن آلو من غے فر جد عبادت غی گل آوے اس ویلّے تم کیوں پُٹھیں پیریں پھر جیئں، تے اس ناں چھوڑے غے دوجاں ناں معبود بنّا لیں؟ فر آپے فرمایو جے اصل ماں جہڑا وی لوک اللہ تعالیٰ غی آیتاں ناں نیہنہ منتا ویہہ ہر دور ماں اسے را اللہ غی ذات ناں منّنّ غے باوجود شرک ماں پھَمل پُھوسا کھاتا رہیا ہیں۔

(۳۱) یعنی جہڑ وانھاں صفتاں غو مالک ہے جھاں ناں مشرک وی منیں جے زمین اسمان اسے نے پیدا کیّا ہیں اسے نے انسان ناں ساری جیا جون ماں سب تیں سُہنّی شکل تے عقل عطا کی ہے، اسے نے پاک صاف روزی غو بندوبست کیو ہے، لہٰذا امتھو پوے غو جے انساناں ناں بلکہ سارا جہان ناں پالنّ آلو وہ ہی ہے۔ تے جد سارا جہان غو رب اور پالنّ آلو وہ ہی ہے، فر عبادت غو مستحق وی اُس تیں بجنّ کوئے نیہنہ تے صفت وی بس اُسے غی ہونّی لوڑیئے۔

(۳۲) یعنی اتنی دلیلاں غے باوجود تم نہ منیں واہ تھاری مرضی ور میری فطرت، میری عقل تے میری وحی مناں اس گل تیں ٹھاک رہئی ہے جے ہوں انھاں غی عبادت کروں جھاں ناں اللہ تیں بجنّ تم اپنّی مدد واسطے پکاریں تے انھاں اگے دعا منگیں، بلکہ مناں تے یوہ حکم ہے جے ہوں اسے جہاناں غا پرودگار غو فرمانبردار بنّ غے رہوں۔

هُوَ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ

وہ ہی ہے جس نے تم مٹی تیں فر نطفہ تیں فر جمی وی رت

عَلَقَةٍ ثُمَّ یُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوْۤا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ

تیں پیدا کیّا فر وہ تمناں بچہ غی شکل ماں پیدا کر دئے فر وہ (تھاری پرورش کرے) تانجے تم اپنٹی جوانی توڑی پج جیں، تے فر

لِتَكُوْنُوْا شُیُوْخًا ۚ وَ مِنْكُمْ مَّنْ یُّتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ

تانجے تم بڈھاویں! اور کجھ تے تھارا بچوں اس توں پہلاں ہی فوت ہوجیں تے (یوہ اس گلوں وہے)

وَ لِتَبْلُغُوْۤا اَجَلًا مُّسَمًّى وَّ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ۝۶۷ هُوَ

تانجے تم اپنٹی مقرر مدت توڑی پجّ جیں اور تانجے تم سمجھیں ؛ وہ ہی ہے

الَّذِیْ یُحْیٖ وَ یُمِیْتُ ۚ فَاِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا یَقُوْلُ

جہڑو زندگی دئے تے موت دئے ! تے جس گھڑی کسے کم غو فیصلو کر لئے فر اتنوں ہی کہہ

لَهٗ كُنْ فَیَكُوْنُ ۝۶۸ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِیْنَ یُجَادِلُوْنَ فِیْۤ

جے ہوجا ء تے وہ ہوجئے (۳۳) کیوں! تم نے ویہہ لوک نیہنہ تکیا! جہڑا اللہ تعالیٰ غی آیتاں غا

اٰیٰتِ اللّٰهِ ؕ اَنّٰى یُصْرَفُوْنَ ۝۶۹ اَلَّذِیْنَ كَذَّبُوْا بِالْكِتٰبِ

بارہ ماں چھگڑو کریں ویہہ کیّاں پھیریا جارہیا ہیں ! جنھاں نے کتاب ناں تے اس چیز ناں چھوٹھی

وَ بِمَاۤ اَرْسَلْنَا بِهٖ رُسُلَنَا ۛ فَسَوْفَ یَعْلَمُوْنَ ۝۷۰

کہیو : جہڑی دے غے ہم نے اپنّاں رسول چلایا تھا ؛ ہنٹ انھاں ناں تاولاں ہی پتو لگ جئے غو

اِذِ الْاَغْلٰلُ فِیْۤ اَعْنَاقِهِمْ وَ السَّلٰسِلُ ؕ یُسْحَبُوْنَ ۝۷۱

جسویلے انھاں غا گاٹا ماں طوق تے سنگل ویں غیں ویہہ کھسیٹیا جارہیا ویں غا

فِی الْحَمِیْمِ ۙ۬ ثُمَّ فِی النَّارِ یُسْجَرُوْنَ ۝۷۲ ثُمَّ قِیْلَ لَهُمْ

اُبلتا پانٹی ماں فر ویہہ اگ ماں لادتا جیں غا (۳۴) فر انھاں ناں کہیو جئے غو

اَیْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُوْنَ ۝۷۳ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ قَالُوْا

کہ جنھاں ناں تم خدا غا شریک منّیں تھا ویہہ کت ہیں ؟ اللہ تعالیٰ تیں علاوہ ! ویہہ کہنہ غا :

(۳۳) انھاں صفتاں غا بیان کرن غو مقصد وی یو ہی ہے جے جہڑو انھاں صفتاں غو مالک ہے عبادت غو مستحق وی وہ ہی ہے کوئے دوجو اس غو پہالٹی نیہنہ ہوسکتو۔

(۳۴) اپر اللہ تعالیٰ غا اک ہونٹ غی تے اس غی قدرت غیں دلیل بیان ہوئیں تھیں، ہُنٹ مشرکاں غی سوچ ور تعجب کیّو جارہیو ہے جے اتنی کجھ دلیل سُنٹن تیں بعد وی یہ اللہ تعالیٰ غی آیتاں ماں گھول چھگڑو کڈن آلا کیّاں پھیر دِتا جیں، تے انھاں ناں اتنوں نیڑے پج غے کون خدا غی توحید تیں شرک در پھیر چھوڑے کہ یہ اللہ غی کتاب تے اس غاں رسولاں غی مخالفت ور لک بنٹ لیں، خیر! انھاں ناں اے ہُنٹ ہی پتو لگ جئے غو، تے وہ کتنوں عجیب نقشو وہے غو جد جہنم ماں انھاں غا گاٹا ماں طوق (بڑا بڑا الڈنٹ) تے سنگل پئی وی ویں غیں تے یہ کھسٹیا جارہیا ویں غا کدے ابلتو پانی پینٹ واسطے گھسیٹ غے اک پاسے کھڑیا جیں غا تے کدے جہنم غی پختی اگ ماں بالن واسطے دوجے پاسے!

(۳۵) یاہ گل جہنم ماں مشرکاں ناں ہور ذلیل کرن واسطے کہئی جئے غی جے تم اللہ ناں چھوڑے غے جھاں باطل معبوداں غی پوجا کریں تھا دسو ویہہ اج کت ہیں ویہہ تھاری مدد کیوں نیہنہ کرتا! تے تمناں اس مصیبت تیں کیوں نیہنہ کڈتا! ویہہ جواب دیں غا کوئے پتو نیہنہ کیّاں چلیا گیا ہیں۔ تے اج کیوں نیہنہ مھاری مدد کرتا فر کیہنہ غا اصل ماں تے ہم نہ کسے غی عبادت کراں تھا تے نہ کسے ناں پکاراں تھا یعنی ہم عبادت غا ناں ورجھڑ وکجھ دنیا ماں کراں تھا اج پتو لگو وہ کجھ تھو ہی نیہنہ، سروں ہی باطل تھو، تے کجھ مفسراں نے اس را تفسیر کی ہے جے ویہہ شرک تیں نمکر جیں غا جے ہم نّے کدے شرک کی ہی نیہنہ جس را کہ سورت انعام آیت ۲۳/ ماں ہے۔ اللہ تعالیٰ فرماوے جد کوئے آپے کفر غو رستو نوڑ غے اپنّوں دل کالّو کر چھوڑے فر ہم وی اس ناں اسے را گمراہ کر چھوڑاں کہ اس ناں دنیا آخرت ماں کائے گل سمجھ ماں آتی ہی نیہنہ۔

(۳۶) ﴿تَفْرَحُوْنَ﴾ غو مطلب ہے ''خوشی کرنی'' خوشی کدے تے اللہ تعالیٰ غی نعمت ور اس غا فضل غا شکریہ ماں وہے واہ تے جائز ہے جس را کہ سورت یونس آیت ۵۸/ ماں ہے۔ ور کدے اللہ تعالیٰ تیں غافل ہو غے اپنّاں مالّ دولت ور دنیا ماں مست ہو غے وہے، جس را کہ سورت قصص ماں قارون واسطے یوہ لفظ آیو ہے، اسا وقت ماں اس غو ترجموں ''پھڈّنوں'' زیادہ مناسب وہے، ات یو ہی مراد ہے ور سورہ قصص اگے پچھے غی مناسبت نالّ ہم نّے اس غو ترجموں ''بڈیار کرنوں'' کیّو ہے۔ تے ﴿تَمْرَحُوْنَ﴾ غو مطلب ''بڈیار دسّوں'' ہے یہ دوئے چیز ناجائز ہیں تے دوئے کافراں غیں خاص صفت ہیں کیوں جے انھاں غو نتیجو تکبر ہے تے اللہ غا دین غا مقابلہ ماں تکبر اور آکڑ غو نتیجو جہنم ہے۔

(۳۷) نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جا رہئی ہے، جے کافراں ناں سزا دینّ غو وعدو بالکل برحق ہے۔ اس ماں کوئے شک شبو نیہنہ ہاں! کدے کدے اللہ غی مشیت غے مطابق اس ماں دیر وی لگ جئے ات توڑی کہ ممکن ہے کوئے دنیا تیں ارام نالّ ہی چلیو جئے اور ساری سزا اُس ناں آخرت ماں ہی لبھے، لہذا ہو سکے انھاں غی سزا غو جھڑ و وعدو ہے اس بچوں کجھ حصو ہم تمناں تھاری زندگی ماں ہی دس چھوڑاں فر یو ہی ہووو، حضرت غی زندگی ماں کافراں ناں بدر غا مدان تے دوجی جنگاں ماں سزا لبھی تے چھیکڑ حضرت غی زندگی ماں ہی مشرکاں غا ناپاک وجود تیں عرب غی پاک زمین باندی ہوگئی۔ تے جے کجھاں ناں سزا ملن تیں پہلاں ہی تھارو وصال ہو گیو تا نوی یہ نچ غے کت جیں غا اوڑک آنّوں تے میری ہی بارگاہ ماں ہے، فر اُتے ہی سارو لیکھو ہو جئے غو۔ یوہ مضمون سورت یونس آیت ۴۶/ ماں وی گنذر گیو ہے۔

(۳۸) یعنی ساراں نبیاں غی تاریخ تیں باندے یا ہی گل آوے جے جس را اج عرب غا مشرک خاتم الانبیا ﷺ اگے معجزا دسنّ غو مطالبو کر رہیا ہیں پہلاں نبیاں اگے وی یہ ہی مطالبہ ہوتا رہیا ہیں، ور معجزو دسّوں نہ پیغمبر غو کم وہے تے نہ اس غا اپنّاں اختیار ماں وہے بلکہ جد اللہ تعالیٰ چاہوے وہ اپنّی حکمت غے مطابق پیغمبر غی صداقت تے اس غی پیغمبری غی دلیل واسطے اس غا ہتھ ور کوئے معجزو ظاہر کر دیئے، ہاں! اک گل بالکل متھی وی ہے، کہ دنیا آخرت ماں جد کافراں ور اللہ غی حکمت غے مطابق عذاب غو ویلّو آ جئے غو فر موماناں کافراں ماں صاف صاف فیصلو ہو جئے غو، ایمان آلّا اللہ غا فضل نالّ بالکل سلامتی نال ریہنہ غا جد کہ باطل پرست تباہ برباد تے نامراد ہو جیں۔

ضَلُّوْا عَنَّا بَلْ لَّمْ نَكُنْ نَّدْعُوْا مِنْ قَبْلُ شَيْئًا ط

جے ویہہ تے سارا ہم ناں گم گیا ہیں بلکہ ہم تے اس تیں پہلاں کسے وی چیز غی عبادت نیہنہ کراں تھا

كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ الْكٰفِرِيْنَ ۝۷۴ ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ

اللہ تعالیٰ کافراں ناں اسے را گمراہ کر دئے (۳۵) یوہ بدلو ہے اس چیز غو جے تم دنیاں ماں

تَفْرَحُوْنَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ

ناحق پھُنڈیں ویں تھا، تے یاہ سزا ہے اس چیز غی کہ تم

تَمْرَحُوْنَ ۝۷۵ اُدْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ج

بڈیار دسیں ویں تھا؛ (ہنّ) جہنم غاں دروازاں تیں داخل ہو جاؤ سدا اسے ماں رہنّ واسطے

فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ۝۷۶ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ

تے تکبر کرن آلّاں غا رہنّ غی کسی مندی جگہ ہے (۳۶) تے تم صبر کرو بلاشبہ اللہ تعالیٰ غو

اللّٰهِ حَقٌّ ج فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِيْ نَعِدُهُمْ اَوْ

وعدو سچو ہے، تے جیکدے (اے نبیؐ) ہم تمناں اس (عذاب) بچوں کجھ دس چھوڑاں جس غو ہم انھاں نالّ وعدو کر رہیا ہاں یا

نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُوْنَ ۝۷۷ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا

ہم تمناں وفات دیدئیاں بہرحال انھاں غی واپسی تے مھارے در ہی وہے غی (۳۷) تے (اے نبیؐ) بیشک ہم نّے تھارا تیں

رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ

پہلاں وی مچ سارا رسول چلایا تھا، انھاں بچوں کجھاں غا حالات تے ہم نّے تھارے اگے بیان کیّا ہیں

وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ط وَمَا كَانَ لِرَسُوْلٍ

تے کجھ ویہہ ہیں جھاں غا حالات ہم نّے تھارے اگے نیہنہ بیان کیّا، تے کسے رسول واسطے ممکنّ نیہنہ

اَنْ يَّاْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ج فَاِذَا جَآءَ اَمْرُ

جے وہ اللہ تعالیٰ غا حکم تیں بجنّ کوئے معجزو لے آوے، فر جسو یلّے اللہ تعالیٰ غو حکم

اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُوْنَ ۝۷۸ ع

آ جئے غو، تاں انصاف نالّ فیصلو کر دتو جئے غو تے اُت باطل پرست نقصان ماں ہی ریہنہ غا (۳۸)

ع ۸/۱۳

اَللّٰهُ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوْا مِنْهَا

اللہ وہ ہے جس نے تھارا واسطے چوکھر پیدا کیّا ، تانجے کجھاں ور تم سواری کریں

وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۷۹﴾ وَلَكُمْ فِیْهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوْا عَلَیْهَا

تے کجھ ویہہ ہیں جھاں ناں تم کھئیں ؛ تے تھارا واسطے ان ماں ہور وی فائدا ہیں اور اس واسطے وی کہ تم انھاں ور

حَاجَةً فِیْ صُدُوْرِكُمْ وَعَلَیْهَا وَعَلَی الْفُلْكِ

بیس غے اپنٹی اس ضرورت توڑی پج سکیں جہڑی تھاراں دلاں ماں ہے اور انھاں ور ناٹے کشتیاں ور

تُحْمَلُوْنَ ﴿۸۰﴾ وَیُرِیْكُمْ اٰیٰتِهٖ ۖ فَاَیَّ اٰیٰتِ اللّٰهِ تُنْكِرُوْنَ ﴿۸۱﴾

تم سوار کیّا جیں ؛ تے وہ تمناں اپنٹی قدرت غیں نشائیں دسے فر تم اللہ تعالیٰ غی کہڑی کہڑی نشانی ناں نیہنہ من سیں (۳۹)

اَفَلَمْ یَسِیْرُوْا فِی الْاَرْضِ فَیَنْظُرُوْا كَیْفَ كَانَ

تے کیوں ! یہ زمین ماں ٹُریا پھریا نیہنہ ؟ جے یہ دیکھ لیتا کہ جہڑا لوک انھاں تیں

عَاقِبَةُ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَانُوْۤا اَكْثَرَ مِنْهُمْ

پہلاں تھا انھاں غو چھیکڑ کسو انجام ہو وو تھو ویہہ تعداد ماں وی انھاں تیں زیادہ تھا

وَاَشَدَّ قُوَّةً وَّاٰثَارًا فِی الْاَرْضِ فَمَاۤ اَغْنٰی

تے زور ماں وی مچ زیادہ تھا تے انھاں نے زمین ماں یادگار وی مچ چھوڑیں تھیں فر ویہہ جہڑیں

عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا یَكْسِبُوْنَ ﴿۸۲﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ

کھٹیں کریں تھا ویہہ انھاں غے کجھ کم نیہنہ آئیں (۴۰) تے جسویلے انھاں کوٹے انھاں غا رسول صاف

رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّنٰتِ فَرِحُوْا بِمَا عِنْدَهُمْ مِّنَ

نشانیں لے غے آیا ویہہ اس علم ور بڈیار کرن لگ پیا جہڑو انھاں

الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ یَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۸۳﴾

کوٹے تھو تے اس (عذاب) نے ویہہ کھیرا ماں لے لیّا جس غو ویہہ مخول بنانویں تھا ؛

فَلَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا قَالُوْۤا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗ وَ

تے جسویلے انھاں نے مھارو عذاب دیکھ لیّو تاں بولیا جے ہم ایمان لے آیا اللہ ور جہڑو اک ایکلو ہے تے

(۳۹) یعنی یہ ساریں اللہ تعالیٰ غیں نعمت وی ہیں ، تے اس غی قدرت اور اس غا اک ایکلاں ہونٹ غیں نشانیں وی ہیں، جہڑیں لوکاں ناں توحید غی دعوت دے رہئی ہیں ، تے ہیں وی اس ماں صاف اور کُھلیں نشانیں کہ کوئے اس تیں نمکر نیہنہ سکتو۔ ور تعجب ہے کہ اس غے باوجود وی لوک شرک کریں !!

(۴۰) یعنی خدا غا نافرمان تے مشرک پراناں نافرماناں تے مشرکاں غی تباہی تیں یوہ سبق کیوں نیہنہ لیتا کہ جد اُنھاں غی کمائی اور اُنھّاں غا باطل معبود اُنھاں ناں خدا غا عذاب تیں نیہنہ بچا سکیا فر اِنھاں ناں یہ چیز کس را خدا غا قہر تیں بچا سکیں غیں ۔! تے فر یہ کے سوچ غے نافرمانیاں ور ڈٹیا واہیں ۔!

(۴۱) مکہ غا مشرک دنیا غا معاملہ ماں اپنی ہنرمندی ور اپناں کسب ورتے باپ دادا غاں جاہلی عقیداں ور پھُنڈ یں تھا؛ انھاں ناں کہیو جا رہیو ہے جے یاہ کوئے نویں گل نیہنہ، پشلاں نافرماناں، دنیا داراں کوں جدا اللہ غا پیغمبر اسمانی علم لے غے آویں ویں تھا ویہہ وی اپناں علم ور، اپنی سائنس ور، اپناں فلسفہ ور اپناں قانون ور دنیاوی کماں ماں اپناں ہنر تے کسب ور اور مذہب غا بارہ ماں اپناں خیالاں ور پھُنڈن لگ جیں تھا، ویہہ نبیاں غا وحی آلا علم ناں اپناں علم غا مقابلہ ماں کجھ سمجھیں ہی نیہنہ تھا تے اس ور عمل ماں اپنی شُبکی سہئی کریں تھا بلکہ نبیاں غا علم غی ہاسی اڈانویں تھا ور چھیکڑ جس عذاب غی ویہہ ہاسی بنانویں تھا وہ انھاں ور ٹٹ پیو، اس ویلے عذاب دیکھ غے انھاں غیں اکھ اگڑیں فر چینک چینک غے ایمان غو اعلان تے کفر شرک تیں توبہ کرن لگا ور ویلو کھڑا غے انھاں غو ایمان تے اُنھاں غی توبہ کجھ کم نیہنہ آیا اللہ تعالیٰ غی یا ہی پرانی سنت ہے کہ عذاب دیکھ لینؔ تیں بعد کسے غی توبہ قبول نیہنہ ہوتی فر تے کافراں، مشرکاں، نافرماناں ناں ناکامی تے تباہی تیں بچنؔ کجھ نیہنہ لبھتو! اس ماں ہر ایکنؔ نافرمان واسطے تَھمکی ہے جے جس نے توبہ کرنی وہے وہ وقت ور توبہ کر لئے نیہنہ تے خدا غا قہر واسطے تیار ہو جئے۔

تے اس ماں اُنھاں ناں غا مسلماناں واسطے وی بڑو سبق ہے جہڑا خدا تیں غافل ہو غے دنیاوی علم یعنی ہنرمندی تے کسب ور پھنڈتا ریہنہ۔

الحمد للہ اللہ غو لکھ لکھ شکر ہے کہ سورت مومن غی تفسیر وی اسیری ماں پوری ہو گئی اللہ تعالیٰ اس محنت ناں میری تے میراں ان دوستاں غی بخشش غو ذریعو بناوے جہڑا میرا اس کم ماں کسے طرح میرو اپرالو کر رہیا ہیں۔

۵/جون ۲۰۰۱ء مطابق ۲۱/ربیع الاول ۱۴۲۲ھ

كَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهٖ مُشْرِكِيْنَ ﴿۸۴﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ

جھاں ناں ہم اس غا شریک مناں تھا انھاں ساراں غا ہم منکر ہو گیا ؛ ور انھاں غا ایمان نے

اِيْمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا ۭ سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ

انھاں ناں کجھ فائدو نیہنہ دتو جدا انھاں نے مھارو عذاب دیکھ لیو یوہ اللہ تعالیٰ غو دستور ہے جہڑو اس غاں بنداں ماں

فِيْ عِبَادِهٖ ۚ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۸۵﴾

پہلاں تیں چلیو آوے ، تے کفر کرن آلا اُت نقصان ماں ہی رہیا (۴۱)

سُوْرَةُ حٰمٓ السَّجْدَةِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ اَرْبَعٌ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

سورت حـــــم سجدہ مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں چرونجہ آیت اور چھ رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناںؔ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

حٰمٓ ﴿۱﴾ تَنْزِيْلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴿۲﴾ كِتٰبٌ فُصِّلَتْ

(۱) یاہ (کتاب) اس غی طرفوں نازل ہوئی ہے جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے؛ اسی کتاب ہے جس غیں

اٰيٰتُهٗ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۳﴾ بَشِيْرًا

آیت کھول کھول غے بیان کی گئیں ہیں، یعنی عربی زبان غو قرآن ہے ان لوکاں واسطے جہڑا جاغیں ؛ خوشخبری دینؔ آلو

وَّنَذِيْرًا ۚ فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا

تے ڈران آلو ہے ؛ فر وی مچ لوکاں نے منہ پھیر لیو ؛ تے ویہہ

يَسْمَعُوْنَ ﴿۴﴾ وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا فِيْٓ اَكِنَّةٍ مِّمَّا

سنتا ہی نیہنہ ؛ اور کیہنہ جے جس چیز در تم ہمناں بلانویں اس دروں تے مھارا دل

تَدْعُوْنَآ اِلَيْهِ وَفِيْٓ اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَّمِنْۢ

پڑدہ ماں ہیں تے مھاراں کناں ماں چپا لگا وا ہیں ، تے مھارے

بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ اِنَّنَا عٰمِلُوْنَ ﴿۵﴾

تے تھارے بشکار اک پڑدو ہے بس تم اپنوں کم کرتا جاؤ ! ہم اپنوں کم کراں لگا ؛

سورہ حمٓ السجدہ

(۱) سورپاک غو ناں حمٓ السجدہ ہے کیونجے پہلو لفظ حمٓ ہے ور حمٓ کئیاں سورتاں غا مُنڈ ماں ہے اس گلوں دوجیاں سورتاں تیں نکھیڑن واسطے اس ناں ''حمٓ السجدہ'' کہیو جئے، کیونجے اگے آیت ۳۸/ ماں تلاوت غا سجدہ غو حکم ہے اس تیں علاوہ تیجی آیت غا لفظ ﴿ فُصِّلَتْ ﴾ ور اس ناں ﴿ حٰمٓ فُصِّلَتْ ﴾ وی کہیو جئے۔ یاہ سورت پاک مکہ مکرمہ ماں حضرت حمزہؓ غا ایمان لیانؔ تیں بعد نازل ہوئی ہے جس دور ماں یاہ سورت پاکِ نازل ہوئی ہے، اس ویلے مکہ غا مشرک کھڑ پینچ لوکاں ناں ڈرا دبکا غے اسلام تیں موڑن غی کوشش تے کریں ہی تھا، ناںؔ ناںؔ دنیاوی چیزاں غی لالچ دے غی وی کوشش کریں تھا جے لوک اسلام تیں پچھے ہٹ جیں، سگوں اخلاق تیں ٹھٹھا واہتھیار ور آ گیا تھا، قرآن پاک غا بارہ ماں ہُٹ مُٹ غا سوال کھلا کر غے شک تے ٹھسودلاں ماں کہلنؔ غی کوشش کریں تھا قرآن غی تلاوت غے وقت ڈنڈ رولو کر غے کوشش کریں تھا کہ لوک قرآن سُنؔ نہ سکیں، فر حضرت حمزہؓ غا ایمان لیان ور تے انھاں ماں اُدڑ تُھمی ہی مچ گئی تھی، اس سورت پاک ماں سِدا اِسدا قریش مخاطب کر غے ویہہ انھاں ساریاں گلاں ور درڑیا گیا ہیں۔ تے انھاں ناں صاف کہیو گیو ہے، جے یوہ قرآن تھاری عربی زبان ماں اسے گلوں نازل ہوو تانجے تم سمجھیں ور جیکدے تم ہُنؔ وی باز نیہنہ آ تا، تاں پرانی نافرمان قوماں ور آنؔ آلا خدا غا قہر واسطے تیار ہو جاؤ!۔ اسے گلوں رحمتِ عالم ﷺ نے قریش غا اک منیاں پڑ منیاں وامقدم عتبہ غی تقریر غا جواب ماں اُس ناں یا ہی سورت پاک سنائی تھی، جس غو قصو تفسیر تے سیرت غی کتاباں ماں مشہور ہے، جے اک تہاڑے رحمتِ عالم ﷺ حرم پاک ماں ایکلا عبادت فرما رہیا تھا، نیڑے ہی عتبو وی قریش غی ایکنؔ مجلس تے جرگہ ماں بیٹھو وو تھو، عتبہ نے اپناں سنگیاں ناں کہیو جے، جیکر تھاری رائے وہے تاں ہوں محمد (ﷺ) ناںؔ کجھ لینؔ دینؔ تے لالچ غی گل کروں تانجے ویہہ تھارا مذہب غے خلاف تبلیغ کرنی چھوڑ دیں، ساراں نے اک مُٹھ ہو غے کہیو تم ضرور انھاں ناںؔ اسی گل کرو! عتبو حضور ﷺ کوںٔ آ غے بڑا رسیلا انداز ناںؔ کہنؔ لگو بھتیجیا!! تمناں پتو ہے تھارو مھاری قوم ماں اک اُچو خاندانی رتبو ہے ور تم نےؔ ساری قوم عجب مشکل ماں آنؔ پھسائی ہے۔ تم اک اسی دعوت لے غے آیا ہیں جس ناںؔ قوم ماں تفرقو پے گیو ہے تم نےؔ باپ دادا غا مذہب

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ
(اے نبیؐ) تم فرمادیو: ہوں تھارا ہاروں انسان ہی ہوں میرا در وحی آوے جے تھارو خدا بس
إِلَٰهٌ وَّاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوٓا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ
اک ہی خدا ہے تے تم سِدّا اسے در متوجہ رُہو، تے اسے کولوں بخشش منگو! اور شرک کرن
لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَوٰةَ وَهُم
آلاں واسطے بڑی تباہی ہے؛ جھڑا زکوٰۃ نیہنہ دیتا؛ تے ویہہ
بِالْآخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
آخرت ناں نیہنہ منتا؛ بیشک جھڑا لوک ایمان لیا یا تے انھاں نے نیک
الصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾ قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ
عمل کیّا؛ انھاں واسطے کدے نہ سمن٘ آلو ثواب ہے (۲) تم فرمادیو: کیوں! تم اس ذات غو انکار کریں
بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُۥٓ
جس نے دو دناں ماں زمین بنّائی؛ تے تم اس واسطے شریک
أَندَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَٰلَمِينَ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِيَ
منّیں! وہ ہی تے ساراں جہاناں غو پالنہار ہے؛ تے اس نے اِس ماں اِس غے اُپروں
مِن فَوْقِهَا وَبَٰرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَٰتَهَا فِيٓ
پَہاڑ گڈ چھوڑیا ہیں، تے اس ماں برکت رکھ چھوڑی تے اس ماں (ات رہن٘ آلاں غیں) روزیں مقرر کیں، (یوہ
أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ ﴿١٠﴾ ثُمَّ اسْتَوَىٰٓ إِلَى
سب کجھ) چار دناں ماں ہووؤ، یوہ پورو (جواب) ہے پچھن٘ آلاں واسطے؛ فر اس نے اسمان در
السَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا
توجہ فرمائی تاں وہ تُھوؤں (جیئو) تھو فر اللہ نے اس ناں تے زمین ناں فرمایو: تم دوئے آجاؤ!
طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ﴿١١﴾ فَقَضَىٰهُنَّ
پَہانویں خوشی ناں٘ پَہانویں مجبور ہو غے؛ ان دواں نے عرض کی: ہم دوئے خوشی خوشی حاضر ہاں: فر اس نے دواں

ع ۱ ۸ ۱۵

ماں خرابیں کڈ غے پراناں بزرگاں ناں کافر کہیو ہے، ہوں تھارے کون٘ے کجھ گل لے غے آیو ہوں تم میری گل سُن٘وں تانجے تم انھاں بچوں کائے گل پسند کرسکیں حضرت نے فرمایو تم کُہو ہوں سُن٘وں غو عتبہ نے کہیو: تم نے جھڑی تحریک چلائی ہے جیکیدے تم اس غے ذریعہ مال بٹھلو کرن٘وں چاہویں، تاں ہم تھارے کون٘ے (چندو کر غے) اتنوں مال کٹھو کردیاں غا کہ تم ساری قوم تیں زیادہ مال دار ہوجیں غا، جیکدے تم مقدم بن٘وں چاہویں، تاں ہم تمناں اپن٘وں مقدم من لیاں غا، تے جیکدے تھاری بادشاہ بن٘ن غی تاہنگ ہے، تاں ہم سارا تمناں اپن٘وں بادشاہ بنا لیاں غا، اور جیکدے (نعوذ باللہ) کوئے جن، شیطان چمڑ گیو ہے جھڑو تمناں انھاں گلاں ور مجبور کر رہیو ہے، تاں ہم اپن٘اں خرچہ ور اس غو علاج کرن آلو کوئے بندو بلا غے تھارو علاج کرادیاں، حضرت نے اس غی یاہ تقریر کن لا غے سُن٘ی تے جس ویلٔے وہ چُپ ہووو فرمایو: تم ن٘ے جھڑی گل کہنی تھی کہہ لی ہے؟ اس نے کہیو آہو! حضرت نے فرمایو: ہُن٘ تم میری وی سُن٘وں! اُس نے کہیو بالکل سُن٘وں غو، اس غا جواب ماں رحمتِ عالم ﷺ نے اپن٘ی طرفوں کائے گل کہن٘ غے بجائے بسم اللہ پڑھ غے اسے سورت غی تلاوت شروع فرمالی، عتبو وی پوری غور ناں٘ سُنتو رہیو، تے جس ویلٔے سجدہ غی آیت آئی حضور نے سجدو فرمایو، فر عتبہ ناں فرمایو: تم ن٘ے سُن٘ لی: جھڑی گل سُن٘ی ہُن٘ تمناں اختیار ہے جو روح کرے سو کرو! یاہ محمد بن اسحاق غی روایت ہے۔ تے مسند بزار غی اک روایت ماں ہے جسو ویلٔے حضرت آیت ۱۳/ ور پجیا! جس غو ترجموں ہے" تے جیکدے یہ منہ پھیر لیں تاں فرمادیو: جے ہوں تمناں اس راغی چڑک تیں ڈراؤں ہاں جس راغی چڑک قوم عاد تے ثمود ور پئی تھی '' تے عتبہ نے حضرت غا منہ مبارک ور ہتھ رکھ چھوڑیو، تے رشتیداری غو سوال باہ غے کہن٘ لگو انھاں ور رحم کرو! بس اگے کجھ نہ فرمایو کیونجے اس ناں ڈر تھو کہ حضرت جو کجھ فرمانویں غا وہ ہی ہو جئے غو، خیر! عتبو اتوں اُٹھ غے جس گھڑی قریش غا جرگہ در گیو، لوک آپس ماں کہن٘ لگا عتبو بدل گیو ہے، فر اس ناں پچھیو دسو! کے خبر لیا یا ہیں؟ اس نے کہیو: میں ایسو کلام سنیوں ہے خدا غی قسم پہلاں اسو کدے نیہنہ سنیوں نہ یوہ جادو منتر ہے، نہ شعروشاعری ہے تے نہ ہی کاہناں غیں گل ہیں۔ میری صلاح یاہ ہے جے تم لوک اُنھاں ناں تکلیف دین٘ تیں باز آجاؤ! تے انھاں ناں اپن٘اں کم ور چھوڑ دیو، کیونجے انھاں غو یوہ کلام ضرور کجھ رنگ لیاوے غو، تم اڈیکو تے لوکاں ناں تکو! جے عرب غا لوک انھاں ور غالب آ گیا تاں بجن٘ کوشش تیں تھارو کم ہو جئے غو تے جے محمد (ﷺ) عرب ور غالب آ گیا تاں انھاں غی بادشاہی تھاری بادشاہی تے انھاں غی عزت تھاری عزت وہے غی تے انھاں غے مھاوے تم وی کامیاب ہو جیں غا، قریشی سردار اس غی گل سن غے بولیا: تھارے اپر جادو ہو گیو ہے عتبہ نے کہیو یاہ میری رائے ہے باقی تم جو مرضی سو کرو! (تفسیر ابن کثیر بحوالہ ابن اسحاق و بزار)

(۲) قرآن پاک غو تعارف کرا غے جے یوہ رحمٰن رحیم اللہ غو کلام ہے، جس غا حکم کھول کھول غے تفصیل نال سمجھایا گیا ہیں، عرب غا لوکاں ناں فرمایو جئے کہ یوہ تھاری عربی بولی ماں اس گلوں نازل ہووو ہے تانجے سمجھ آلا اس غے ذریعہ کامیابی تے ناکامی غی گل سمجھیں فر جھڑا اس ور عمل کریں یوہ انھاں ناں جنت غی تے اللہ غی رضا غی خوشخبری سناوے تے نافرماناں ناں یوہ دنیا آخرت غا سخت عذاب تیں ڈراوے یوہ مُچ سُہن٘و کلام ہے ور اس غے باوجود مچ لوک ویہہ ہیں جھڑا اس پاک کلام ناں سنتا ہی نیہنہ سگوں اس غو مخول بنانویں، تے اس دروں نفرت غی گل کرتاں کہینہ جے مھاراں دلاں ماں تے یوہ لہہ ہی نیہنہ سکتو، کیونجے ویہہ غلاف ماں بند ہیں بلکہ یوہ تے مھاراں کنّاں ماں وی نیہنہ پج سکتو کہ مھاراں کناں ماں چپا لگا واہیں تے مھارے تھارے بشکار نفرت غا پڑدہ پیا واہیں، لہذا تم اپن٘وں کم کرو ہم اپن٘وں کم کراں لگا، کافراں غیں یہ گل مچ بد اخلاقی غیں تھیں، ور انھاں غا جواب ماں رحمتِ عالم ﷺ ناں اُچّا اخلاق دسن٘ غو حکم وہے جے فرمادیو: کہ ہوں خدا تے نیہنہ جے تھاراں دلاں ناں پھیر چھوڑوں بلکہ ہوں تھارا جسو اک انسان ہی ہوں، ور ہوں اللہ غو آخری پیغمبر ہوں میں تمناں اللہ غا حکم پچاناں ہیں میرے اپر

یاہ وحی آوے لگی جے تھارو خدا بس اکو ہی خدا ہے وہ ہی عبادت غو مستحق ہے، لہٰذا تم اسے در سِدا متوجہ ہو جاؤ، تے اسے کولوں بخشش منگو فر مشرکاں ناں دنیا آخرت غی بربادی تیں ڈرایو جئے۔ کہ یہ نہ ایمان قبول کر غے تے شرک غی گندگی ناں اپناں تیں دور کر غے پاکی اختیار کریں، تے نہ اُچا اخلاق غا ثبوت ماں یتیماں، مسکیناں غی مدد واسطے صدقو خیرات کریں اور آخرت ناں یا آخرت غا لیکھاناں تے یہ منتا ہی نیہنہ، اساں لوکاں واسطے دنیا آخرت ماں بربادی ہی بربادی ہے۔ جد کہ ایمان قبول کر غے نیک عمل کرن آلاں واسطے تے اس ثواب غو تے جنت غیں انھاں نعمتاں غو وعدو ہے جھڑیں کدے نہ سمیّں غیں تے نہ مکیں غیں۔

سَبۡعَ سَمٰوٰتٍ فِىۡ يَوۡمَيۡنِ وَاَوۡحٰى فِىۡ كُلِّ سَمَآءٍ

دناں ماں ست اسمان بنا چھوڑیا ؛ تے ہر ایکن اسمان ماں (اس غے مناسب) حکم غی وحی

اَمۡرَهَا ؕ وَزَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنۡيَا بِمَصَابِيۡحَ ۖ وَ

کردتی ؛ تے ہم نے یوہ دنیا آلو اسمان دیاں ناں سجا چھوڑیو ؛ تے

حِفۡظًا ؕ ذٰلِكَ تَقۡدِيۡرُ الۡعَزِيۡزِ الۡعَلِيۡمِ ﴿۱۲﴾ فَاِنۡ

محفوظ بنا چھوڑیو یوہ انداز و مقرر کیو وو ہے اس زبردست (تے) جانن آلا غو (۳) تے جیکدے

اَعۡرَضُوۡا فَقُلۡ اَنۡذَرۡتُكُمۡ صٰعِقَةً مِّثۡلَ صٰعِقَةِ

یہ منہ پھیرلیں تاں فرمادیو: جے ہوں تمناں اس را غی چڑک تیں ڈراؤں ہاں جس را غی چڑک

عَادٍ وَّثَمُوۡدَ ﴿۱۳﴾ اِذۡ جَآءَتۡهُمُ الرُّسُلُ مِنۡۢ بَيۡنِ

قوم عاد تے ثمود ور پئی تھی (۴) جسو یلے انھاں کوتے انھاں غے اگے

اَيۡدِيۡهِمۡ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ اَلَّا تَعۡبُدُوۡۤا اِلَّا اللّٰهَ ؕ

پچھے تیں رسول آیا جے تم اللہ تعالیٰ تیں سوا کسے غی عبادت نہ کرو ؛

قَالُوۡا لَوۡ شَآءَ رَبُّنَا لَاَنۡزَلَ مَلٰٓئِكَةً فَاِنَّا بِمَاۤ

انھاں نے جواب دتو کہ جے مھارو رب چاہتو تاں وہ فرشتاں ناں (رسول بنا غے) نازل کردیتو لہٰذا تم جو کجھ

اُرۡسِلۡتُمۡ بِهٖ كٰفِرُوۡنَ ﴿۱۴﴾ فَاَمَّا عَادٌ فَاسۡتَكۡبَرُوۡا فِى

دے غے چلایا گیا ہیں ہم اس ناں نیہنہ منتا (۵) فر جھڑی قوم عاد تھی اس نے تے انحق زمین

الۡاَرۡضِ بِغَيۡرِ الۡحَـقِّ وَقَالُوۡا مَنۡ اَشَدُّ مِنَّا

ماں اتی چک لی تھی تے انھاں نے کہیو : جے مھارا تیں بدھ زورا ور

قُوَّةً ؕ اَوَلَمۡ يَرَوۡا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِىۡ خَلَقَهُمۡ هُوَ

کون ہے کیوں ! انھاں نے یوہ نیہنہ دیکھیو جے جس اللہ نے ویہہ پیدا کیا ہیں وہ

اَشَدُّ مِنۡهُمۡ قُوَّةً ؕ وَكَانُوۡا بِاٰيٰتِنَا يَجۡحَدُوۡنَ ﴿۱۵﴾

انھاں تیں بدھ زورا ور ہے ، تے ویہہ مھاری آیتاں غو انکار ہی کرتا رہیا ؛

(۳) انھاں آیتاں ماں اللہ تعالیٰ غی قدرت تے اس غی طاقت بیان فرما غے یاہ گل سمجھائی جارہئی ہے جے اتنی بڑی قدرت آلی ذات جس نے یاہ لمی چھڑی زمین بنائی تے اس ماں رنگا رنگ یاہ جیا جون پیدا فرما غے اُس غے مطابق روزی رکھ دتی ہر جگہ ہر علاقہ غاں لوکاں غا مزاج غے مطابق زمین ماں انھاں غی روزی غو بندوبست کردتو تے یہ خزانہ رکھ غے زمین با برکت بنا چھوڑی تے جس نے ''مادہ'' تیں جھڑو کہ تُھوواں غی شکل ماں تھو یہ ست اسمان تے اسمانی نظام بنایو فر اس واسطے اس ناں انسان ہاروں اک اک چیز نیہنہ جوڑنی پئی بلکہ زمین اسمان ناں حکم دتو جے ہو جاؤ! بس ویہہ دوئے ہوگیا، ہاں! اپنی حکمت غے مطابق یوہ سارو کم چھ تہاڑاں ماں کیو، جس غی ات تفصیل بیان فرمائی جے چار تہاڑاں ماں زمین تے زمین غیں ساریں چیز پیدا فرمائیں اور دو تہاڑاں ماں اسمان تے اس غو سارو نظام پیدا فرمایو، فر کتنی تعجب آلی گل ہے کہ مُچ سارا انسان اس ناں کفر کریں!! اور عاجز مخلوق ناں اس قادر مطلق غے برابر سمجھیں، تے جس نے یہ ساریں نعمت عطا فرمائیں اس ناں چھوڑ غے باطل معبوداں غی عبادت کریں۔

فائدو: - ﴿سَوَآءً لِّلسَّآئِلِيۡنَ﴾ اس لفظ غی دو طرح تفسیر کی گئی ہے کجھ حضرات اس غو تعلق ﴿اَرۡبَعَةِ اَيَّامٍ﴾ ناں جوڑ غے یاہ تفسیر کریں ''جے زمین تے زمین ماں انسان غی ضرورت غیں یہ چیز پورا چار تہاڑاں ماں ہوئی'' بس اسے غی تاکید واسطے ﴿سَوَآءً﴾ فرمایو یعنی پورا چار تہاڑا کھٹ بدھ نیہنہ، تے ﴿لِّلسَّآئِلِيۡنَ﴾ غو مطلب ہے جے یوہ پچھن آلاں غو جواب ہوو کیونجے زمین اسمان غا پیدا ہون غا بارہ ماں یہودیاں نے نبی پاکؐ ناں سوال کیو تھو جس را کہ تفسیر ابن جریر تے درِ منثور ماں ہے۔ تے کجھ حضرات اس غو تعلق ﴿قَدَّرَ فِيۡهَاۤ اَقۡوَاتَهَا﴾ ناں جوڑیں تے ﴿سَّآئِلِيۡنَ﴾ غو ترجموں ضرورت مند کریں، فر یوہ مطلب بنیں جے زمین ماں اللہ نے جھڑیں روزیں رکھیں ہیں یہ ساری ضرورت مند محتاج مخلوق غی ضرورت واسطے ٹھیک حساب ناں رکھیں ہیں عربی گرامر غا حساب ناں دوئے مطلب بن سکیں تے دوئے تفسیر پراناں بزرگاں تیں چلی آویں (ابن کثیر، البحر المحیط)

(۴) یعنی اے مشرکو! جیکدے تم اتنی دلیل سنن تیں بعد وی کفر شرک تیں باز نیہنہ آتا، اللہ تعالیٰ غی نافرمانی نیہنہ چھوڑتا فر ہم تمناں اگاہ کر رہیا ہاں جے تھارا اور اُسو عذاب نہ آجئے جسو قوم ثمود تے عاد ور انھان غا کفر شرک تے خدا غی نافرمانی ور آیو تھو۔ فر یوہی ہوو جھڑا لوک نیہنہ باز آیا ویہہ جنگ، بدر تے دوجیاں جنگاں ماں تباہ برباد ہووا۔

(۵) یعنی یوہ عذاب اس ویلے انھاں ور آیو تھو جدا گے پچھے ہر پاسیں تیں آ غے اللہ غا پیغمبراں نے ویہہ بچ مہر محبت ناں سمجھایا تھا کہ اللہ تعالیٰ تیں بجن کسے غی عبادت نہ کرو ور انھاں نے وی اپناں رسولاں ناں یوہی سلوک کیو تھو جھڑو اج غا مشرک خاتم الانبیا ﷺ ناں کر رہیا ہیں کہ تم تے مھارا جسا انسان ہی ہیں تم رسول کس راہو سکیں؟ رسول تے اگر خدا نے چلانا ہی ہوتا تاں وہ فرشتاں ناں رسول بنا غے چلا چھوڑتو لہٰذا تم جھڑی گل پیش کریں ہم انھاں غا منکر ہاں، ہم انھاں ناں نیہنہ منتا۔

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيْحًا صَرْصَرًا فِيْٓ اَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ

فر ہم نے نحس دناں ماں انھاں ور سخت پھانڈا آلی ہوا چلائی

لِّنُذِيْقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۭ

تانجے دنیا غی زندگی ماں انھاں ناں ذلیل کرن آلا عذاب غو مزو چکھا دیاں

وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى وَهُمْ لَا يُنْصَرُوْنَ ⑯ وَاَمَّا

اور آخرت غو عذاب تے یقیناً مچ ہی زیادہ رسوائی آلو ہے تے (اُت) انھاں غی کوئے مدد نیہنہ ہوسیں؛ اور رہئی

ثَمُوْدُ فَهَدَيْنٰهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى

قومِ ثمود تے ہم نے انھاں ناں سدو رستو دس دتو تھو ور انھاں نے ہدایت غا مقابلہ ماں انّوں رہنٹوں ہی پسند کیّو

فَاَخَذَتْهُمْ صٰعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُوْنِ بِمَا كَانُوْا

چھیکڑ انھاں غا اپنّاں کرتوتاں ور ویہہ رسوائی آلا عذاب غی چڑک نے

يَكْسِبُوْنَ ⑰ وَنَجَّيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا

آنوڑیا؛ تے ہم نے ویہہ لوک بچا لیّا جہڑا ایمان لے آیا تھا اور (اللہ تیں)

يَتَّقُوْنَ ⑱ وَيَوْمَ يُحْشَرُ اَعْدَاۗءُ اللّٰهِ اِلَى النَّارِ

ڈریں تھا (٦) تے جس تہاڑے اللہ غا دشمنؔ دوزخ در (لے جانؔ واسطے) گھٹھا کیّا جیں غا

فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ ⑲ حَتّٰٓى اِذَا مَا جَاۗءُوْهَا شَهِدَ

فر روک غے انھاں غیں ٹولیّں بنّا ئیں جئیں غیں (۷) ات توڑی کہ جسویلے ویہہ اُت پج جئیں غا تاں انھاں غا

عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُوْدُهُمْ

کن تے انھاں غیں اکھ اور انھاں غیں کھلڑیں انھاں غے خلاف گواہی دیں غیں جے

بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ⑳ وَقَالُوْا لِجُلُوْدِهِمْ لِمَ

ویہہ کے کجھ کریں ویں تھا؛ تے ویہہ اپنّاں چمڑاں ناں کیہنہ غا: تم نے مھارا ور

شَهِدْتُّمْ عَلَيْنَا ۭ قَالُوْٓا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِيْٓ اَنْطَقَ

کیوں شہادت دتی؟ ویہہ چمڑا جواب دیں غا ہم ناں اسّے اللہ نے بلوایو ہے جس نے ہر اک چیز ناں

(٦) قوم عاد تے ثمود کہڑا دور ماں تھیں؟ تے کہڑا ملک ماں انھاں غی حکومت تھی؟ اور انھاں در اللہ غا کونؔ کونؔ پیغمبر آیا تھا تے انھاں نے کس راکس را تبلیغ کی تھی فر انھاں نافرمان لوکاں نے اللہ غا نبیاں ناں کس را ستایو تے فر کس را انھاں ور عذاب آیو اور کس را مومن پرہیز گاراں غی اللہ نے مدد تے حفاظت فرمائی انھاں ساریاں گلاں غی اس تیں پہلاں سورت اعراف تے سورت ہود ماں تفصیل گذر گئی ہے۔

(۷) ﴿يُوْزَعُوْنَ﴾ غا دو ترجمہ ہوسکیں (۱) ''ویہہ روکیا جیں غا'' یعنی اگے اگے جانؔ آلا روکیا جیں غا فر جد پشلا وی آ جیں غا اس تیں بعد حساب کر غے سارا کھٹھا جہنم ماں سٹیا جیں غا، (۲) ''انھاں غیں کنی کنی جماعت بنّائی جیں غیں'' یعنی اک اک قسم غاں مجرماں غی بکھری بکھری جماعت وہے غی، یہ دوئے طرح ترجمہ کیا گیا ہیں تے دوئے گھٹھا وی ہوسکیں کہ ''ویہہ روک غے فر انھاں غیں کنی کنی جماعت بنّائی جیں غیں'' اور دوزخ در کھڑن غو مطلب ہے کہ اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں محشر غا مدان ماں کھڑیا جیں غا جتوں انھاں واسطے دوزخ غو فیصلو وہے غو۔

كُلَّ شَيْءٍ وَّهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۲۱﴾

بولن غی طاقت بخشی ہے تے اسّے نے تم پہلی واری پیدا کیّا تھا تے اسّے کوۓ تم نے مڑ غے جاݨوں ہے (۸)

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُوْنَ اَنْ يَّشْهَدَ عَلَيْكُمْ

اور تم اس گلوں تے پڑدو نیہنہ کر سکیں تھا جے تھارا کن تے تھاریں اکھ

سَمْعُكُمْ وَلَآ اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُوْدُكُمْ وَلٰكِنْ

اور تھاریں چمڑیں تھارا ور شہادت دیں غیں ؛ بلکہ

ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيْرًا مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۲﴾

تمناں یوہ خیال تھو جے اللہ تعالیٰ وی تھاراں چ ساراں کماں ناں جاݨو ہی نیہنہ ؛

وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِيْ ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰىكُمْ

تے تھارا اسّے خیال نے جھڑو تم نے اپݨاں رب غا بارہ ماں کیّو وو تھو تم برباد کر چھوڑیا

فَاَصْبَحْتُمْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۲۳﴾ فَاِنْ يَّصْبِرُوْا

تے تم نقصان ماں رہݨ آلاں ماں شامل ہو گیا ؛ ہُݨ جے ویہہ صبر کریں

فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ۚ وَاِنْ يَّسْتَعْتِبُوْا فَمَا هُمْ

تانویں انھاں غو ٹھکاݨوں دوزخ ہی ہے ، تے جے ویہہ معافی منگیں غا تانویں انھاں ناں

مِّنَ الْمُعْتَبِيْنَ ﴿۲۴﴾ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوْا

معاف نیہنہ کیو جاسیں (۹) تے ہم نے انھاں غا کجھ سنگی مقرر کر دتا تھا فر ویہہ انھاں ناں سہݨاں بݨا بݨا غے

لَهُمْ مَّا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ

دسیں تھا انھاں غا اگلا عمل وی تے پشلا عمل وی ، تے انھاں تیں پہلاں

عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِيْٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ

انساناں تے جناں غیں گذریں وی جماعتاں غے ناݪ ناݪ انھاں ور وی (عذاب غی)

مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ۚ اِنَّهُمْ كَانُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿۲۵﴾ وَقَالَ

گل پوری ہوگئی ، بلاشبہ یہ سارا نقصان ہی ماں رہیا (۱۰) تے کافر لوک

(۸) قیامت غے تہاڑے بدن غو اک اک حصو بلکہ اک اک بال تے بدن غی کھلڑی غی گواہی غا بارہ ماں حدیث ماں وی ہے جس غو نچوڑ یوہ ہے جے گنہگار نافرمان لوک قیامت غے تہاڑے اللہ تعالیٰ ناݪ جھگڑو کریں غا (ویہہ اعمال نامہ غی گواہی ، فرشتاں غی گواہی زمین غی گواہی کائے گل منسیں ہی نیہنہ) فر اللہ انھاں غا منہ ور مُہر لا چھوڑے غو تے ہنگو اہاں ناں گواہی دیݨ غو حکم دیئے غو اس ویلے انگ انگ بول پوے غو تے سچی گواہی دیئے غو ، فر انسان غی زبان کھول دتی جئے غی تے وہ فٹ اپݨاں ہنگو اہاں ور ناراض ہو غے کہہ غو در فٹے منہ ! تم برباد ویں یوہ سارو کجھ میں تھارا ارام واسطے تے کیو تھو فر اج تم میرے ہی خلاف گواہی دیں (مسلم، نسائی) بہر حال ہنگوا جواب دیں غا جے جس ذات نے ہر ایکݨ بولݨ آلی چیز ناں بولنو سکھایو اسے غا حکم ور ہم وی گواہی دین واسطے مجبور ہاں ! ہم اس غا حکم تیں بعد چپ کس رارہ سکاں ! اسے نے تے تم پہلاں پیدا کیا تھا اور اج اسے غی بارگاہ ماں پیش کیا جا رہیا ہیں۔

(۹) یعنی جیکدے تم اس گل ناں من لیتا تے اس ور تھارو ایمان ہو تو جے مھارا ہتھ پیر مھارے خلاف گواہی دیں غا فر تے کوئے شخص گناہ کر ہی نیہنہ سکے تھو کیونجے انسان لوکاں تیں تے چھپ سکے ور اپݨاں آپ تیں کت چھپے ! لیکن تم یاہ گل کے منتا ! تم نے تے یوہ وی خیال نیہنہ کیّو جے جس خدا نے ہم پیدا کیّا ہاں وہ مھارا ہر اک عمل تیں وی واقف ہے بلکہ تم یوہی خیال کرتا رہیا جے اس ناں کد پتو لگے غو بس تھارا اسے خیال نے جھڑو تم نے اپݨاں رب ناݪ کر لیو تھو تم بربادی غی اس کھات ماں لے پہچایا ہُݨ تم صبر کر غے بیں رُہو یا چینک پکار کر و رہݨوں تم نے اسے دوزخ ماں ہے تھارو کوئے عذر معذرت قبول نیہنہ ہوسے۔

(۱۰) یعنی جھڑا لوک آپ گمراہی غو رستو نوڑ لیں فر اسا شیطان انھاں غا دوست بݨ جیں جھڑا انھاں غاں پھیڑاں کرتوتاں ناں انھاں ناں خوبصورت بݨا بݨا غے دستا ریہنہ فر انھاں ناں گناہ ہی نیکی سہئ لگݨ لگ جیں۔ تے بربادی آلا مستقبل ناں شاندار مستقبل کہہ غے اُسیں ہی کھٹیں کرتا ریہنہ چھیکڑ انھاں ور اللہ غی واہ گل پکی ہو جئے کہ ہوں گمراہ انساناں تے جناں ناݪ جہنم ناں پَھر چھوڑوں غو (سورت ہود آیت ر ۱۱۹) ویہہ نقصان ہی نقصان تے خسارہ ہی خسارہ ماں ریہہ جیں۔

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَا تَسْمَعُوْا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا

(آپس ماں) کیہنہ : جے تم اس قرآن ناں نہ سُنّوں ! سگوں تم اس (غی تلاوت)

فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُوْنَ (۲۶) فَلَنُذِيْقَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

ماں روٗلو مچاؤ ! تانجے تھارو غلبو ہوجئے ؛ تے ہم وی کفر کرن آلاں ناں سخت عذاب

عَذَابًا شَدِيْدًا ۙ وَّلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَسْوَاَ الَّذِيْ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ (۲۷)

غو ضرور مزو چکھاواں غا ، تے انھاں غا پہیڑاں عملاں غی جھڑا ویہہ کریں تھا ضرور انھاں ناں سزا دیّاں غا

ذٰلِكَ جَزَآءُ اَعْدَآءِ اللّٰهِ النَّارُ ۚ لَهُمْ فِيْهَا دَارُ الْخُلْدِ ؕ

اللہ غا دشمناں غی سزا یوہی دوزخ ہے ؛ انھاں واسطے اسّے ماں سَدا رہنٗ آلو کہر ہے

جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَجْحَدُوْنَ (۲۸) وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

یوہ بدلو ہے اس گل غو کہ یہ مھاری آیتاں تیں نمکریں تھا ؛ تے کافر لوک کیہنہ غا :

رَبَّنَآ اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلّٰنَا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ نَجْعَلْهُمَا

ربّا ! توں ہمناں جنّاں تے انساناں بچوں ویہہ لوک دس ! جنھاں نے ہم گمراہ کیّا تھا ، ہم انھاں ناں اپنّاں

تَحْتَ اَقْدَامِنَا لِيَكُوْنَا مِنَ الْاَسْفَلِيْنَ (۲۹) اِنَّ

پیراں غے ہیٹھ رکھاں غا ، تانجے ویہہ تھلّے لگ غے ریہنہ (۱۱) بیشک

ع

الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا تَتَنَزَّلُ

جنھاں لوکاں نے کہیو : جے مھارو پالن آلو اللہ تعالیٰ ہے ، فر ویہہ (اپنّاں اقرار ور) قائم رہیا ، انھاں ور

عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَبْشِرُوْا

فرشتا نازل ویں غا جے تم ڈرو نہ تے نہ تم غم کرو ! اور اس جنّت ور خوش

بِالْجَنَّةِ الَّتِيْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ (۳۰) نَحْنُ اَوْلِيٰٓؤُكُمْ فِي

ہوجاؤ ! جس غو تھارا نالٗ وعدو کیّو گیو تھو ؛ ہم دنیا غی زندگی ماں وی تھارا

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ ۚ وَلَكُمْ فِيْهَا مَا تَشْتَهِيْٓ

دوست تھا تے آخرت ماں وی ! (رانہہ غا) اس ماں تھارا واسطے وہ سب کجھ ہے جس غو تھارو

(۱۱) حضرت ابن عباسؓ فرمانویں کہ یوہ کم ابو جہل جساں مقدماں نے کیّو تھو اس نے لوکاں ناں کہیو جے جس ویلّے محمد (ﷺ) قرآن سنٗا غے لوکاں ناں اسلام غی دعوت دیں تم اس ماں اتنوں ڈنڈ رولو کریا کرو کہ کسے غا کنٗ ماں قرآن غی آواز نہ پے جئے ۔ تے کجھ روایتاں ماں ہے جے سِپّا تے تاڑیں ماریا کرو تانجے لوکاں ناں پتو ہی نہ لگے کہ ویہہ کے کہہ رہیا ہیں اللہ تعالیٰ ان سِدّ اساداں لوکاں ناں آخرت غا عذاب غو یوہ نقشو دسے جھڑا ابو جہل جیئاں کھڑ پینچاں ، لیڈراں تے مقدماں غا کہیا ور یوہ سب کجھ کر رہیا تھا کہ اج تے تم اپنّاں مقدماں ناں خوش کرن واسطے یہ کھٹّیں کر رہیا ہیں ور پہلکے تم سارا جد جہنم ماں کھٹھا ویں غا اس ویلّے یہ مقدم تھارے کجھ کم نیہنہ آسیں فر تم انھاں در دند بشیکیں غا جے جیکدے ہمنّاں گمراہ کرن آلا ویہہ مقدّم ، ویہہ لیڈر تے ویہہ مذہبی کھڑ پینچ لبھ جیں تاں ہم انھاں ناں پیراں ہیٹھ رکھ غے چتھ چھوڑاں ور اس ویلّے ویلو کھڑا غے دند رمکنٗ ، بشیکینٗ تے کُرڑن نالٗ کجھ نیہنہ ہوسیں جس نے جہنم تیں بچٗوں وہے وہ اج سوچے جے ہوں کس غے پچھے چلوں لگو ۔

أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلًا مِّنْ

روح کرے ، تے اُت تم جہڑی چیز منگیں غا واہ تمناں لبھے غی ؛ یاہ بخشش کرن آلا

غَفُورٍ رَّحِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَا

مچ مہربان غی طرفوں مہمانی ہے (۱۲) تے اس توں چنگی کس غی گل ہو سکے جہڑو اللہ تعالیٰ

إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾

در بلاوے ، تے چنگا عمل کرے ، اور کہہ : جے ہوں فرمانبرداراں بچوں ہوں (۱۳)

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۚ ادْفَعْ بِالَّتِي

تے نیکی اور بدی برابر نیہنہ ہوسکتی ؛ تم برائی ناں اس طریقہ ناں دور کرو

هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ

جہڑو مچ ہی سرس وہے؛ فر اچانک وہ آدمی کہ اس غے تے تھارے بشکار دشمنی تھی (اس راہو جئےغو)

كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا

جس را کہ وہ تھارو جانی دوست وہے؛ ور اس غی توفیق بس انھاں ناں ہی نصیب وہے جہڑا صبر کریں

وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ

تے یاہ گل کسے بڑا قسمت آلا ناں ہی نصیب وہے (۱۴) تے جیکدے تمناں شیطان غی طرفوں کوئے

مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۖ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ

وسوسو آوے تاں تم اللہ تعالیٰ غی پناہ منگو ؛ بیشک وہ خوب سنن آلو

الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ

جانن آلو ہے (۱۵) تے اس غی قدرت غی نشانیاں بچوں رات ، تے تہاڑی اور دیہنہ

وَالْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا

تے چن ہیں ، تم نہ تے دیہنہ ناں سجدو کرو تے نہ چن ناں ، اور تم سجدو بس اس اللہ ناں

لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾

کرو جس نے یہ ساریں چیز پیدا کیں ہیں جیکر تم اسّے غی عبادت کرنی چاہویں ؛

ع ۱۸

(۱۲) مشرکاں غا انجام غا مقابلہ ماں ہُنڑ اتوں مومن بنداں غو ذکر ہو رہیو ہے تے مشرکاں غی آخرت غی سزا غا مقابلہ ماں ایمان آلاں واسطے جنت غی نعمتاں غو ذکر ہو رہیو ہے، جے جھاں خوش نصیباں ناں دل غا یقین ناں اللہ تعالیٰ ناں اپڑوں رب من لیو، اس غو سارو دین قبول کر لیو فر ویہہ استقامت ناں اس ور ڈٹ گیا، موت توڑی ایمان ور قائم رہیا کدے شرک کفر غی کائے گل نیہنہ کی تے اپڑا رب غا اک اک حکم ور عمل کرغے مرن توڑی یوہ ثبوت دیتا رہیا جے واقعہ ہی مھارو رب اللہ ہے تے ہم اس غا فرمانبردار بنداہاں ''استقامت'' غو یوہ لفظ ہے تے نکو جئیو ور ایمان غا سارا تقاضا اس ماں چھپیا واہیں اس غو اندازو اس تیں لا یو جا سکے، کہ جد اک صحابی نے رحمتِ عالم ﷺ اگے یاہ عرض کی جے مناں اسلام غی کائے اسی گل دسو جس تیں بعد مناں کسے ہور کولوں کجھ پچھن غی ضرورت نہ رہ، اس غا جواب ماں حضرت نے فرمایو: ﴿قُلْ اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَاسْتَقِمْ عَلَيْهِ﴾ یعنی کہو جے ہوں اللہ ور ایمان لے آیو فر اس ور ڈٹ جا (مسلم شریف) اسّاں خوش نصیباں واسطے فرمایو: جے انھاں کولے فرشتا آویں۔ موت غے ویلے وی، قبر ماں وی تے قبر تیں اُٹھن غے وقت وی اور جنت ماں وی اور کیہنہ جے تم پچھلی زندگی ور کوئی افسوس تے غم نہ کرو کیونجے تم پوری کمائی کرغے آیا ہیں ہُنڑ افسوس غی کہڑی گل ہے! تے آئندہ واسطے تم کجھ خوف وی نہ کرو کیونجے تھارے واسطے تے جنت اڈیک ماں ہے فر ڈر کس گل غو! تے یہ فرشتا ایمان آلاں ناں ہر موڑ ور جنت غی خوشخبری دے غے کیہنہ جے ہم آخرت ماں تے تھارا سنگی ہاں ہی! دنیا ماں وی تھارا سنگی تھا، جہاد ماں تھارو دل بدھانواں تھا، جس را کہ غزوۂ بدر ماں فرشتا نازل ہووا تھا۔ تے نیک عملاں ور تھاری طبیعت مضبوط کراں تھا ہُنڑ تھارے واسطے جنت غی واہ نعمت ہے جہڑی تم منگیں غا بلکہ جس غی تھارا دل ماں تاہنگ آوے غی تے یہ نعمت مہماناں ہاروں عزت احترام ناں لبھیں غیں، تے مہماناں ہاروں ویہہ ویہہ چیز لبھیں غیں جھاں غو تمناں خیال وی نیہنہ ہو سے۔

(۱۳) ایمان آلا غی ذمہ واری جت آپ ایمان ور تے نیک عملاں ور ڈٹ جانوں ہے اُت یاہ وی اس غی ذمہ واری ہے کہ وہ دوجاں ناں وی ایمان غی تے نیک عملاں غی دعوت دیئے ہُنڑ اِسے غی فضیلت بیان ہو رہئی ہے جے اُس تیں سُہنی کس غی اواز ہو سکے! جہڑو لوکاں ناں اللہ تعالیٰ در تے اس غی فرمانبرداری در بلاوے وہ اذان غے ذریعہ نماز غی دعوت دین آلو موذن وہے یا جہاد غا مدان ماں ایمان غی دعوت دین آلو مجاہد وہے یا تبلیغ غے ذریعہ نیک عملاں غی دعوت دین آلو مبلغ وہے ہر اک دین غی دعوت غو کم کرن آلا واسطے یاہ بشارت ہے۔

(۱۴) اللہ غا دین غی دعوت غو کم کرن آلاں ناں اس رستہ ماں اُچا اخلاق تے سُچا کردار غی مت دتی جا رہئی ہے جے نیکی بدی دواں غو اثر اک جسو نیہنہ ہو سکتو تم اس رستہ ماں بدی غو جواب نیکی ناں دیو اس غو یوہ نتیجو نکلے غو کہ جہڑو جانی دشمن وہے غو وہ وی تھارا اخلاق غی وجہ تیں تھارو دلی دوست بن جئے غو ور بدی غو جواب نیکی ناں دیڑوں یوہ اسان کم نیہنہ یوہ مچ اُچو تے خوش نصیبی غو رتبو ہے جہڑو کسے قسمت آلا ناں ہی نصیب وہے ہے اللہ نے یوہ رتبو اپڑاں حبیب ﷺ غے صدقے صحابۂ کرام غی سچی جماعت ناں عطا کیو تھو جس غی برکت ناں اج دنیا غا کوناں کوناں ماں اسلام غی لوء ہے حضرت ابوبکر صدیقؓ ناں کسے نے کائے مندی گل کہئی تھی انھاں نے فرمایو: کہ جے توں سچو ہے تاں اللہ مناں معاف کرے تے جے توں چھوٹھو ہے تاں اللہ تیری اس غلطی ناں معاف فرماوے۔ (قرطبی)

(۱۵) بدی غو جواب نیکی ناں دیڑں غو حکم تھو ور کجھ انسان جہالت تے گمراہی ناں اسا بچھو بڑں جیں کہ انھاں غو کم ہی چک مارنوں تے لڑنوں وہے پہانویں انھاں ور کتناں ہی احسان کر لیو، اسّاں سپّاں غا ڈنگ ور اپڑاں آپ تیں لہر چڑھ جانی اک یقینی گل ہے ہُنڑ اساں لوکاں واسطے ہی فرمایو جا رہیو ہے کہ اساں شیطاناں غی شرارتاں تیں بچڑں واسطے دین غی دعوت دیڑں آلا ناں اللہ غی پناہ ماں آ جانوں چاہیئے وہ واقعہ ہی اسو قلعو ہے جت کسے شیطان غی پوہچ نیہنہ فر وہ اپڑاں بندا غی آپ حفاظت فرماوے غو وہ ہر ایکڑں غی پکار سنن آلو تے ہر ایکڑں غا عمل ناں دیکھن آلو ہے۔

(۱۶) اللہ تعالیٰ غا اس فرمان غی وجہ تیں ساری امت غو اتفاق ہے کہ سجدو صرف اللہ تعالیٰ ہی واسطے خاص ہے تے اللہ تعالیٰ غی ذات تیں بجن کسے ناں کسے طرح غو سجدو کرنوں قطعاً حرام ہے۔ فائدو:- ات سجدو تلاوت واجب ہے ور سجدو کہڑی جگہ پُج غے کرنوں چاہیئے اس ماں ذری اختلاف ہے۔ امام مالکؒ پہلی آیت غا ختم یعنی ﴿تَعْبُدُوْنَ ۝﴾ ور سجدو تلاوت سمجھیں، حضرت ابنِ مسعودؓ وی اُتے ہی سجدو کریں ویں تھا۔ جدکہ جمہور فقہا غے نزدیک دوجی آیت غا ختم ﴿لَا يَسْـَٔمُوْنَ﴾ ور سجدو ہے حضرت ابنِ عباسؓ، تے ابنِ عمرؓ اتے سجدو کریں تھا تے احتیاط وی اسے ماں ہے (احکام القرآن لابن عربی وللجصاص)

(۱۷) اس ماں مرن تیں بعد فر زندہ ہوݨ غی وی نشانی تے دلیل ہے اور اللہ تعالیٰ غا اک ہوݨ غی وی!۔

فَاِنِ اسْتَكْبَرُوْا فَالَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُوْنَ لَهٗ

فرجیکدے یہ تکبر کریں تاں (سُݨ لیں) جے ویہہ (فرشتا) جہڑا تھارا رب کولے ہیں ویہہ تے رات تہاڑی

بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُوْنَ ﴿۳۸﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ

اس غی تسبیح کریں؛ تے ویہہ کدے نیہنہ تھکتا (۱۶) تے اس غی (قدرت غی) نشانیاں بچوں ہے

اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا

کہ زمین ناں تم سُکی پئی وی دیکھیں فر جسویلے ہم اس ور پاݨی

الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۭ اِنَّ الَّذِيْٓ اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰى

برھاں واں واہ نروئی ہوجئے تے ابھرن لگ جئے؛ بیشک وہ جس نے زمین زندی کی وہ ہی مُرداں ناں زندہ کرے غو

اِنَّهٗ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۳۹﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ

وہ یقیناً ہر چیز ور قدرت رکھے (۱۷) جہڑا لوک مھاری آیتاں ماں ڈِنگ

فِيْٓ اٰيٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ۭ اَفَمَنْ يُّلْقٰى فِي

کڈیں ویہہ یقیناً مھارا تیں چھپیا وا نیہنہ، تے کیوں! وہ آدمی جہڑو اگ ماں سٹیو جئے

النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَّنْ يَّاْتِيْٓ اٰمِنًا يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ

غو وہ سرس ہے یا وہ جہڑو قیامت غے تہاڑے امݨ امان ناں آوے غو

اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ ۙ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۴۰﴾

تمناں جو روح کرے کرو! وہ یقیناً تھاراں ساراں کماں ناں دیکھ رہیو ہے (۱۸)

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاۗءَهُمْ ۚ وَاِنَّهٗ

بیشک جنھاں لوکاں نے نصیحت تیں انکار کیّو جسویلے کہ واہ انھاں کوں ٹے پُجی (ویہہ اللہ تیں چھپیا وا نیہنہ) تے بیشک یاہ

لَكِتٰبٌ عَزِيْزٌ ﴿۴۱﴾ لَّا يَاْتِيْهِ الْبَاطِلُ مِنْۢ بَيْنِ

اک زبردست کتاب ہے (۱۹) باطل نہ اس غے اگے تیں اس ماں

يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهٖ ۭ تَنْزِيْلٌ مِّنْ حَكِيْمٍ حَمِيْدٍ ﴿۴۲﴾

آسکے؛ تے نہ اس غے پچھے تیں آسکے! یاہ اس غی طرفوں نازل ہوئی ہے جہڑو حکمت آلو صفتاں آلو ہے (۲۰)

(۱۸) اپر کافراں غی اس مخالفت غو ذکر تھو جہڑی ویہہ قرآن غی تے خاتم الانبیاء صلی اللہ علیہ وسلم غی کھل مکھلا رڑے مدان کریں تھا ہُݨ انھاں غیں ان شرارتاں تے مکاریاں غو ذکر ہے جہڑیں ویہہ اولے رہ رہ غے قرآن غے خلاف کریں تھا ویہہ بڑی مکاریاں ناں قرآن پاک غی آیتاں غو پٹھو مطلب کڈیں ویں تھا، کسے آیت ناں اگلا پشلا جوڑ تیں کنی کر غے فر اس غو ڈِنگو ٹہڈ و قرآن غا مقصد غے خلاف مطلب کڈ غے قرآن ماں ڈنگ کڈیں تھا، یوہ کم اُنھاں غا بڑا ابڑا چلاک مقدم کر غے اپݨاں آپ ناں وی گمراہ کریں تھا تے عام سِدا سادا لوکاں ناں وی قرآن تیں دور کرن غی کوشش کریں تھا، اللہ تعالیٰ انھاں ناں سخت تھمکی دیئے جے اے ملحدو! تم میرے تیں چھپیا وا نیہنہ! تم سارا میری نظراں ماں ہیں فر انھاں غو قیامت غو منظر پیش کرے جے اک تے وہ بندو ہے جہڑو قرآن غی مخالفت غی وجہ تیں جہنم ماں سٹیو جئے غو، تے اک وہ جہڑو قرآن ور عمل کرن غی وجہ تیں امن ناں جنت ماں آوے غو، دسو انھاں بچوں سرس کہڑو ہے؟ بس جنت جہنم غا یہ دوئے رستہ تھارے سامݨے ہیں، ہُݨ جو روح کرے سو کرو! ور یاد رکھیو! تھارا سارا کرتوت اللہ تعالیٰ غی نظراں ماں ہیں تم بے شک پچھے تیں چھپ غے اسلام ور حملو کریں تے تم یاہ سوچیں جے تھاریاں مکاریاں غو کسے ناں پتو ہی نیہنہ ہوسے ور اللہ تعالیٰ تیں تھاری کائے مکاری چھپ نیہنہ سکتی وہ پورو پورو لیکھو لے لئے غو۔ قرآن غے خلاف یہ خفیہ شیطانیں چال مکہ غا مشرک مقدماں غیں تھیں، فر مُدتاں تیں یوہ کم عیسائیاں نے اپݨے ذمے لے لیو وو ہے انھاں نے قرآن ماں ڈِنگ کڈݨ واسطے تے قرآن ماں شک شبو بلکہ ٹھسو کہلّݨ واسطے قرآن غیں بڑیں بڑیں تفسیر لکھیں، فر انھاں مشرکاں نے مسلماناں ماں ہی اپݨاں ملحد شاگرد کھلا کیا اس را مسلماناں ماں ہی ملحد تے زندیق قسم غا ان لوکاں غی اک جماعت بݨ گئی۔ اس آخری دور ماں انگریزی حکومت ناں خوش کرن واسطے اس را غاں ملحداں نے مُچ ساریں تفسیر لکھ غے خوب پیسا بٹوریا، جھاں ماں قرآن غی آیتاں غو اگے پچھے تیں جوڑ علاحدہ کر غے تے صحیح حدیثاں، اور امت غا اجماعی موقف تیں کنی ہو غے اپݨاں مقصد غو مطلب بیان کیّو، انھاں تفسیراں ماں چکڑالویاں غیں تفسیر، قادیانیاں غیں تفسیر، تے عنایت اللہ مشرقی غی تفسیر اور تفسیر احمدی غو ناں لیّو جاسکے۔ جس را کہ اگلی آیتاں ماں ہے کسے دور ماں کسے مکار غی کائے کوشش کدے کامیاب نیہنہ ہوئی، تے کسے غی چلاکی کدے چھپی نیہنہ رہئی ایمان آلا فٹ انھاں غی مکاریاں غو پہانڈو رڑے مدان پھٹاݨ غے دُدھ غو ددھ تے پانی غو پانی کر چھوڑیں، جس را کہ الحمدللہ یہ اپلیں گمراہ تفسیر وی علماء غی وضاحت تیں بعد اس را نظراں تیں غائب ہوگئیں ہیں کہ اج انھاں غو کوئے ناں وی نیہنہ جاݨتو۔

(۱۹) یعنی یاہ سورت زبردست تے اسا اچا رتبہ آلی کتاب ہے جس ماں باطل چال چلاکیاں ناں ڈِنگ کڈ غے کوئے بڑا تیں بڑو مکار کائے کمی نیہنہ کرسکتو، نہ کوئے اس غا پیغام ناں روک سکے تے نہ کوئے اس غا سیلاب اگے بݨ لاسکے۔ اور حضرت ابنِ عباسؓ فرمانویں: جے یاہ اسی زبردست کتاب ہے کہ باطل پرست ناں اس ماں کِدے تیں کوئے رستو نیہنہ لبھ سکتو (مظہری)

(۲۰) یعنی یاہ اسی زبردست کتاب ہے جہڑی حکمت آلا، صفتاں غا مالک اللہ تعالیٰ غی طرفوں نازل ہوئی ہے تے اسے نے اس غی حفاظت غو اسو سخت انتظام کیو وو ہے کہ کوئے شیطان یا کوئے باطل غو تے چھوٹھ

مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ قِيْلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ

(اے نبیؐ) تمنّاں بس وہ ہی کجھ کہیو جئے جہڑو تھارا تیں پہلاں رسولاں ناں کہیو گیو تھو

اِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ وَّذُوْ عِقَابٍ اَلِيْمٍ ﴿۴۳﴾ وَلَوْ

بیشک تھارو رب بچ معاف کرن آلو تے درد ناک سزا دین آلو (وی) ہے ؛ تے جیکدے

جَعَلْنٰهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَّقَالُوْا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ

ہم اس ناں عربی تیں علاوہ کسے ہور زبان غو قرآن بناتا تاں یہ لوک کہتا: اس غیں آیت صاف صاف کیوں نیہنہ بیان ہوئیں

ءَاَعْجَمِيٌّ وَّعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا هُدًى

کیوں ! کتاب عجمی زبان ماں تے لوک عربی ؟ تم فرماؤ: یاہ کتاب ایمان آلاں واسطے ہدایت تے شفا ہے

وَّشِفَآءٌ وَالَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ فِيْٓ اٰذَانِهِمْ

اور جہڑا ایمان نیہنہ لیاتا انھاں غا کنّاں ماں تے

وَقْرٌ وَّهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى اُولٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ

چپا ہیں ؛ تے یوہ (قرآن) انھاں واسطے ہور انّاں ہوݨ غو باعث ہے یہ اسا لوک ہیں جنّیں انھاں ناں کدے دور تیں

مَّكَانٍ بَعِيْدٍ ﴿۴۴﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ

آلاّ ماریا جارہیا ہیں (۲۱) تے ہم نّے موسیٰؑ ناں واہ کتاب دتی تھی

فَاخْتُلِفَ فِيْهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ

فر اس ماں وی اختلاف کیّو گیو تھو ؛ تے جیکدے تھارا رب غی طرفوں اک گل پہلاں ہی طے نہ ہوتی تاں انھاں غے

لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيْبٍ ﴿۴۵﴾

بشکار فیصلو ہی ہوگیو ہوتو ؛ تے بیشک ویہہ اس غی طرفوں اک الجھا آلاّ شک ماں پیاوا ہیں

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ وَمَنْ اَسَآءَ

جہڑو چنگا عمل کرے وہ اپݨاں واسطے ہی کرے تے جہڑو بدی کرے اس غو وبال

فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۴۶﴾

اسّے ور پوے غو تے تھارو رب بنداں ور ظلم کرن آلو نیہنہ (۲۲)

ع ۵ ۱۲ ۱۹

قرئ حفص بتسهيل الهمزة الثانية ۱۲

غو بچاری انسان کسے پاسے تیں اس ور حملو نیہنہ کرسکتو، نہ کوئے اگے تیں آ غے اِساں کی کرسکے تے نہ پچھے تیں چھپ غے کجھ باہدو کرسکے، نہ کوئے اگے تیں آ غے اس غاں حرفاں ماں اک زبر زیر کجھ کہاٹو باہدو کر سکے تے نہ پچھے تیں چھپ غے قرآن غا مقصد غے خلاف اپݨی مرضی غو مطلب کڈ سکے، نہ کوئے کافر رڑے مدان یاہ جرات کرسکے کہ سامݨے تیں آ غے قرآن غو مقابلو کرے اس غی بیان کی وی گلاں ناں -نعوذ باللہ- غلط ثابت کرسکے تے اس غاں حکماں ماں تے اس غا قانون ماں کُجھ عیب کڈ سکے یا اس غی عبارت ماں کائے خامی کڈ سکے، تے نہ ہی کوئے منافق ملحد، زندیق قرآن غو خیرخواہ بݨ غے تے اپݨاں آپ ناں مسلمان دس غے پچھے تیں حملو کر غے قرآن ماں کائے کمی زیادتی کرسکے، جہڑو وی اسی جرات کرے غو وہ منہ غے پہار زمین ور پُوے غو تے اپݨاں ہی دند پہناوے غو، دنیا اسے ناں پاگل کہہ غی، جہڑو چھپ غے حملو کرے غو وہ وی چھپیو نیہنہ رہ سیں ایمان آلاّ تے صحیح علم آلاّ اس غیں ساریں مکاریں رڑے مدان لے آویں غا فر اس ناں ذلالت تیں بچݨ کجھ ہتھ نیہنہ آسیں یوہ سب کجھ اس گلوں ہے کیونجے قرآن غی حفاظت غی ذمہ واری اللہ نے آپ اپݨے ذمہ لی وی ہے (سورت حجر آیت ۹/) سبحان اللہ! ایمان آلاّں نے ہر دور ماں اس غو مشاہدو کیّو۔ مکہ غاں مشرکاں نے وی قرآن ماں ڈنگ کڈن غی بڑی کوشش کی ور کوئے اس غو بالٓ ڈِنگو کرن ماں کامیاب نیہنہ ہووو، فر ہر دور ماں ابوجہل غا چیلا بانھ گُنج گُنج غے مدان ماں آتا رہیا ور رسوائی تیں سِوا کسے ناں کجھ نیہنہ لبھو۔

(۲۱) مکہ غا مشرک اک اعتراض قرآن ور یوہ وی کریں تھا، جے محمد (ﷺ) آپ عربی ہیں، عرب ماں پیدا ہویا ہیں، عربی بولی اُنھاں غی ماں بولی ہے فر اس ماں قرآن جسی کائے کتاب پیش کر دیݨی کہڑی کمال غی گل ہے، -حالانکہ ویہہ آپ سارا رل غے اس جسی اک آیت وی بݨاݨ غی جرأت نیہنہ کریں تھا فر وی- ویہہ کیہنہ تھا جے کمال تے یوہ تھو کہ محمد (ﷺ) عربی تیں علاوہ کسے عجمی زبان ماں قرآن پیش کرتا جہڑی انھاں نے کدے سُݨی ہی نہ ہوتی نہ اس بولی غا کسے بندا ناݪ ملاقات ہوئی ہوتی، اللہ تعالیٰ نے اس غا جواب ماں فرمایو: یہ سارا انھاں غا چھوٹھا حیلہ بہاناں ہیں، ورنہ جیکدے عربی تیں علاوہ کسے ہور بولی ماں قرآن ہوتو فر تے یہ ہور زیادہ اعتراض کرتا تے ایمان فر وی نہ لیاتا، یہ کہتا جے یاہ کسے عجیب گل ہے پیغمبر وی عربی ہیں تے ہم لوک وی عربی بولی بولݨ آلاّ ہاں فر کسے اوپری بولی ماں جس غو اک حرف سمجھ ماں نیہنہ آتو کتاب پیش کرن غو کے فائدو ہے۔ اصل ماں یہ سارا ایمان نہ لیان غا بہاناں ہیں، ورنہ یوہ قرآن تے ایمان آلاّں واسطے ہدایت کھٹݨ غو ذریعو ہے، یوہ گمراہی غی جھ ماں پھسیا وا انساناں ناں ہدایت غی صاف سِدّی شڑک ور لاوے تے کفر شرک اور گناہ غا جہڑا روگ لگا وایں انھاں تیں ایمان آلاّں ناں شفا بخشے، ور جہڑا نہ آخرت ناں منیں، نہ آخرت غا لیکھا ور ایمان لیانویں تے نہ یاہ گل منیں جے ہم نّے کدے اپݨاں مالک ناں اس زندگی غو حساب دیݨوں ہے انھاں غاں کناں ماں قرآن غی وجہ تیں چَپا لگ جیں اور اکھاں ور پڑدہ چڑھ جیں فر ویہہ ہدایت غے بجائے ہور ہور گمراہ ہوتا جیں۔ انھاں ناں قرآن غو پیغام سناݨوں اس راہے جس را کسے ناں دوروں آلاّ ماریا جاتا ویں، کہ نہ وہ کُجھ صحیح طرح سُݨے تے نہ سمجھے۔

(۲۲) یعنی جس رااج قرآن غا بارہ ماں مشرک اختلاف کررہیا ہیں، حضرت موسیٰؑ ور جد تورات نازل ہوئی تھی اس ماں وی اسے را لوکاں نے اختلاف کیو تھو کجھ ایمان لیایا جد کہ کجھ لوک اسے را عذر بہاناں کرن لگ گیا، تے جیکدے اللہ تعالیٰ غی طرفوں یاہ گل پہلاں ہی متھی وی نیہنہ ہوتی جے نافرماناں ناں ٹہل دتی جئے تے اصل نمیڑو آخرت ماں وہے غو فراج ہی اللہ انھاں غے بشکار فیصلو کر دیتو اور نافرمان سارا ملیا میٹ کر دتا جاتا فر فرمایو جے یہ مشرک کسے یقین غی وجہ تیں نبی پاک ﷺ تے قرآن غی مخالفت نیہنہ کرتا بلکہ یہ تے اک اساٹھسہ ماں پیاوا ہیں جس غی وجہ تیں انھاں ناں ارام ہی نیہنہ آتو، کیونجے انھاں غو ضمیر انھاں ناں کہہ جے یوہ سب کجھ برحق ہے اس ور ایمان لیایو ور انھاں غا نفس غیں خواہش تے دنیا غی لالچ انھاں ناں ایمان تیں روک لیں جے نیہنہ !نیہنہ !بس اپنوں مذہب ہی ٹھیک ہے، خیر !انھاں غو آخرت غا اس تہاڑ اماں پورو لیکھو ہوجئے غو جت ہر ایکن ناں اپݨاں کیا غی جزا ضرور لبھے غی تے کسے ور کجھ ظلم نیہنہ ہوسے۔